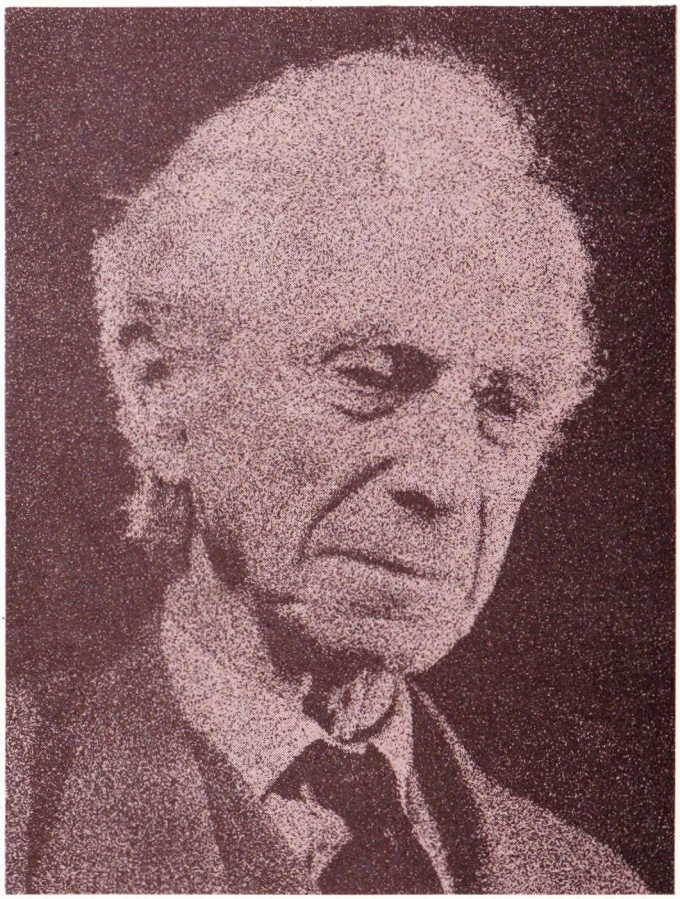
B. RUSSEL

düşünceler

BİLGE NOBEL DİZİSİ

B. RUSSEL

BİLGE NOBEL DİZİSİ

GENEL DİZİ : 19

DÜŞÜNCELER
B. RUSSELL / Türkçesi : S. Eyuboğlu - V. Günyol / Yayınlayan : SAY Kitap Pazarlama / Kapak : Derman Över / 4. Basım Kasım 1982 / Dizgi - Baskı : Onur Basımevi

Genel Dağıtım : SAY DAĞITIM
Nuruosmaniye Cad. Türbedar Sok. No. 4/1
Cağaloğlu - İstanbul Tel. : 28 17 54

BERTRAND RUSSELL

ÇAĞIMIZIN SORUNLARI ÜSTÜNE

DÜŞÜNCELER

Türkçesi :
S. Eyuboğlu — V. Günyol

say
kitap pazarlama
Nuruosmaniye Cad. Türbedar
Sok. No. 4/1 - Cağaloğlu/İST.
Tel. : 28 17 54

Dördüncü Basım 1982

Bu çevirinin bir bölümü DÜNYAMIZIN SORUNLARI adı ile ÇAN YAYINLARI'nda çıkmıştı.

İÇİNDEKİLER

Russell, Hayatı ve Eserleri 7
Ölüm Bildirisi 11

BERTRAND RUSSELL DÜŞÜNCELERİNİ DİLE GETİRİYOR 15
Mutluluk Nedir? 19
Softalık ve Hoşgörü 27
Felsefe Nedir? 34
Din 40
Komünizm ve Kapitalizm 47
Bireyin Rolü 54
Tabu Ahlâkı 61
Güçlülük 68
Savaş ve Barışçılık 75
Milliyetçilik 83
İngiltere 91
Hidrojen Bombası 100
İnsanlığın Geleceği Ne Olabilir? 107

DEĞİŞİK ÇAĞDAŞ SORUNLAR 113
Zararlı Düşünceler 115
Felsefe ve Yasa 124
Bilim ve Değerler 129
Bilim ve Toplum 134
Din ve Bilim 141
Birey ve Toplum 166
İnsan ve Erdem 174
İnsan ve Mutluluk 179
Üç çeşit Çatışma 184
Özgürlük Üstüne 187
Özgürlüğün Türlüsü Var 195

EĞİTİM ÜSTÜNE 199

DÜNYA AYDINLARINA MEKTUP 224

RUSSELL, HAYATI ve ESERLERİ

1872 — Bertrand Arthur William Russell, 18 Mayısta doğuyor. Whig'lere (*) bağlı ünlü bir aileden gelmiştir. Atalarından Lord William Russell, kralı tahttan uzaklaştırmayı amaç edinen bir komploya karıştı diye suçlanarak, 1683'de idam edilmiştir. Büyükbabası Lord John Russell, parlâmento reformunda rol oynamış, başbakanlık yapmış, 1861'de Earl (**) ünvanını almıştır. Bertrand Russell, üçüncü Earl Russell olacaktır.

John Stuart Mill, Russell'in vaftiz babalığını yapıyor. Sonraları Russell'ı, vaftiz babası ve Voltaire üe karşılaştıranlar çıkacaktır.

1875 — Bertrand Russell üç yaşında iken, onu bir agnostik (bilinemezci) olarak yetiştirmek isteyen babası Lord Amberley ölüyor. Russell, büyükannesinin yanında büyüyor ve eğitiliyor. Özel öğretmenlerden ders alıyor. Çok iyi Fransızca, Almanca öğreniyor.

1890 — On sekiz yaşında, utangaç bir öğrenci olarak Cambridge'de Trinity College'e giriyor. Matematik ve felsefede çok üstün yetenekli bir öğrenci olarak kendini gösterip hayranlık uyandırıyor. Okul öğretim kadrosunda kendisine yer verilmek isteniyorsa da kabul etmiyor.

(*) Muhafazakâr Partiye (Tory) karşı olan, demokratik hakları savunan, sonraları Liberal Parti haline gelen parti.

(**) Dük ve Marki'den sonra en yüksek soyluluk sırası.

1894 — Paris'te, İngiliz Büyükelçiliğinde, ataşe olarak birkaç ay çalışıyor. Aynı yıl, Alys Pearsall Smith ile evleniyor.

1895 - 96 — Almanya'da, önce Berlin'de sosyal demokrasi üzerinde çalışıyor ve 'Alman Sosyal Demokrasisi'ni yazıyor. Sonra, Haslemere'de felsefe çalışmaları yapıyor.

1900 — Almanya çalışmaları ilk ürününü veriyor : 'A Critical Exposition of the Philosophy of Leibniz' (Leibniz Felsefesinin Eleştirel Açıklaması).

1903 — 'Matematiğin İlkeleri'ni yayınlıyor. Sonra, arkadaşı Whitehead ile matematik mantığı üzerinde çalışıyor. Ortak yapıtları 'Principia Mathematica' 1910, 1912 ve 1913'de çıkıyor. Bütün bu yıllarda Russell çok yalın bir yaşam sürüyor, durmadan çalışıyor.

1908 — 'Royal Society'ye üye seçiliyor.

1910 — Eski koleji ona onursal öğretim üyeliği payesini veriyor. Aynı yıl 'Felsefe Denemeleri'ni yayınlıyor.

1914 - 15 — Birinci Dünya Savaşı patlayınca, savaş düşmanlığı kampanyasında etken rol oynuyor. Bir yazısından dolayı 100 Sterlin para cezasına çarptırılıyor. Bu, o günlerde küçük bir servet demektir. Cezayı ödeyemeyince kitaplığı haczediliyor. Bir arkadaşı kitaplığı satın alarak haraç mezat gitmesini önlüyorsa da birçok değerli kitabın bu arada kaybolduğu görülüyor. Savaş düşmanlığı yüzünden eski koleji onursal öğretmenlik payesini geri alıyor. Harvard Üniversitesi ona bir kürsü vermek istiyor ama pasaport alamıyor. Konferanslar vermek girişimi de askerî makamlarca önleniyor.

1918 — Konferans olarak hazırladığı ama yayınlıyamadığı yazıları Birleşik Amerika'da 'Siyasal Ülküler' adı altında çıkıyor. 'Tribunal' gazetesindeki savaşa karşıt bir yazısı yüzünden altı ay hapse hüküm giyiyor. En iyi yapıtlarından biri sayılan 'Matematik Felsefeye Giriş'i cezaevinde yazıyor (1919).

1920 — Sovyetler Birliği'nde kısa bir süre kaldıktan sonra 'Bolşevizm'in Teori ve Pratiği'ni yazıyor. Sonbaharda Çin'e giderek Pekin Üniversitesinde felsefe dersleri veriyor.

1921 — Bir yıl kaldıktan sonra Çin'den dönüyor. Eşinden ayrılıp Dora Black'la ikinci evliliğini yapıyor. 'Zihnin Analizi'ni yazıyor. Konferanslar veriyor.

1923 - 30 — 'Atomların Alfabesi', 'Göreceliğin Alfabesi', 'Eğitim Üzerine' (1926), 'Felsefenin Anahatları' adlı yapıtları yayınlıyor. 1929'da eşiyle beraber, çocuklar için okul açıyor. Bu okulla ilgili çalışmaları üç yıl sürüyor. Yine 1929'da 'Evlilik ve Ahlâk'ı yazıyor.

1930 - 35 — 'The Conquest of Happiness' (Mutluluğun Elegeçirilmesi), 'The Scientific Outlook' (Bilimsel Bakış), 'Education and the Social Order' (Eğitim ve Toplumsal Düzen), 'Freedom and Organisation, 1814 - 1914' (Özgürlük ve Örgüt, 1814 - 1914) adlı yapıtlarını yayınlıyor. 1935'te ikinci eşinden ayrılıyor. Ertesi yıl Patricia Helen Spence ile üçüncü evliliğini yapacak ve bu eşi ile 'The Amberley Papers'ı yayınlıyacaktır.

1938 — 'Power : A New Social Analysis' (İktidar : Yeni Bir Toplumsal Çözümleme) adlı yapıtı çıkıyor. Birleşik Amerika'ya giderek başlıca üniversitelerde dersler veriyor.

1940 — New York College'inde felsefe dersleri verirken, ahlâkla ilgili görüşlerini beğenmeyen üniversite yönetimi işine son veriyor. Aynı yıl 'An Inquiry into Meaning and Truth' (Doğrunun ve Anlamın Araştırılması) adlı yapıtı yayınlanıyor. Beş yıllık bir anlaşma ile Barnes Vakfına öğretim üyesi oluyorsa da üç yıl sonra, görüşleri beğenilmediği için görevinden uzaklaştırılıyor.

1944 — İngiltere'ye dönüyor. Yaşamının öbür yıllarını burada geçirecektir. Batı Felsefesi Tarihini yazmayı sürdürüyor. Bir yıl sonra tamamlıyor.

1948 — 'Human Knowledge, Its Scope and Limits' (İnsan Bilgisi, Kapsamı ve Sınırları) çıkıyor.

1950 — Nobel Edebiyat Ödülünü alıyor. Aynı yıl 'Unpopular Essays' (Tutulmayan Denemeler)'i çıkarıyor. Ertesi yıl da 'New Hopes for a Changing World' (Değişen Bir Dünya İçin Yeni Umutlar) yayınlanıyor.

1952 — Boşanıyor ve dördüncü kez Edith Finch ile evleniyor. Beş öykülük bir öykü kitabı 'Satan in the Suburbs' (Kenar Mahallelerdeki Şeytan) yazıyor. (Basılışı 1953).

1954 — 'Human Society in Ethics and Politics' (Politika ve Ahlâk Bakımından İnsan Topluluğu) adlı yapıtı çıkıyor.

1960 ve sonrası — Gazetelere yazılar yazıyor, konferanslar veriyor. Yapıtlarının yeni başlıkları ile uğraşıyor. Savaş düşmanlığı, özellikle nükleer bombaların kullanılmaması için etken rol oynuyor. Bu amaçla yapılan yürüyüşlere katılıyor. Vietnam Savaşına cephe alıyor.

.1970 — Yirminci Yüzyılın en büyük filozofu dünyaya gözlerini kapıyor.

ÖLÜM BİLDİRİSİ

1937

Sir Earl Russell'in (ya da, kendi kendine verdiği adla Bertrand Russell'in) 90 yaşında ölmesiyle uzun bir tarih zinciri kopmuş oluyor. Büyük babası Lord John Russell, Victoria döneminde başbakandı ve Elbe'de Napoléon'u görmeğe gitmişti. Annesinin annesi, genç veliahtın dul karısının arkadaşıydı. B. Russell gençliğinde matematik - mantık üstüne çok çalıştı ama, Birinci Dünya Savaşmdaki acayip davranışı, düşüncesinde bir bozukluk olduğunu ortaya koydu. Bu bozukluk sonraki yazılarına gittikçe daha da bulaştı. Bunun nedeni, hiç değilse nedenlerinden biri, okul eğitiminden yararlanmamış, on sekiz yaşına kadar evinde ders görmüş olmasıdır. Bu yaşında Cambridge Trinity College'ine girmiş, 1893'de yedinci matematik ödülünü kazanmış, 1895'de de diploma almıştır. Sonraki elli yıl içinde, yazdığı şu kitaplarla bilim dünyasmda bir ün sağlamıştır : **Geometrinin Temelleri, Leibniz'in Felsefesi, Matematiğin İlkeleri** ve (Dr. A.N. Whitehead'le birlikte yazdığı) **Principia Mathematica.** Zamanında pek önemli sayılan bu son yapıt, değerini hiç kuşkusuz daha çok Dr. (sonradan profesör) Whitehead'e borçludur. Sonraki ya-

pıtlarından da anlaşıldığı gibi, Russell'da olmyan bir düşünce ve ruh derinliği vardı. Russell'ın düşüncesi ne kadar ince ve zekice de olsa, basit mantığı aşan yüksek görüşlere ulaşamıyordu.

Bu ruh derinliğinden yoksunluk, Birinci Dünya Savaşında acı bir biçimde ortaya çıktı. Russell, her ne kadar (hakkını yemiyelim) Belçika'ya yapılan kötülüğü hiç de küçümsememişse de, sapıkça bir direnişle savaşın kötü bir şey olduğunu, onun için de devlet adamlarımızın savaşı bir an önce durdurmaları gerektiğini ileri sürdü. Oysa, devlet adamları bunu yapsalardı, İngiltere tarafsız kalmış ve Almanya kazanmış olacaktı. Anlaşılan, matematik çalışmaları, onu ilkeden uzaklaştırıp sayıların aldatıcı yoluna saptırmıştı. Bütün savaş boyunca, ne pahasına olursa olsun, savaşın kesilmesini istedi durdu. Trinity College, pek yerinde olarak, hocalığına son verdi ve Russell 1918 yılında birkaç ay hapiste yattı.

1929'da, kısa bir süre Rusya'ya gitti, bu memleketin yönetimi pek hoşuna gitmedi. Çin'de daha uzun süre kaldı. Oradaki köklü uygarlığın akla uygunluğunu beğendi. Bu uygarlıkta hâlâ bir XVII. yüzyıl tadı buluyordu. Sonraki yıllarında, bütün gücünü sosyalizmi, eğitimde yeniliği ve evlenme bakımından daha gevşek bir ahlâkı savunan yazılara harcadı. Bununla birlikte, daha geniş konulara dönmekte gecikmedi. Tarihle ilgili yazıları, üslupları ve nükteleriyle dikkatsiz okuyucunun gözünden, sonuna kadar savunduğu bayatlamış akılcılığın yalınkatlığını gizlemiştir.

İkinci Dünya Savaşında hiçbir görev almadı ve savaşın sonuna kadar tarafsız bir memlekette kalmak üzere İngiltere'den uzaklaştı. Özel konuşmalarında, insan kanına susamış delilerin birbirlerini öldürmelerinin iyi bir şey olduğunu ama, aklı başında insanların o sırada yanlarında kalmamaları gerektiğini söyler dururdu. Bereket versin, Bentham'ı anmsatan bu görüşü çağımızda az raslanır ol-

muştu. Çünkü, çağımız kahramanlığın yarar dışı bir değer olduğunu kabul eder. Bir zamanlar uygar dediğimiz dünyanın büyük bir yanı bugün yıkıntı halindedir, burası doğru; ama, aklı başında biç kimse, büyük savaşta hak uğruna ölenlerin boşuna öldüklerini düşünemez.

Russell'ın yaşamı, bütün gelgeç hevesleriyle birlikte, XIX. yüzyıl başlarındaki aristokratların baş kaldırmalarını anımsatır. Acayip, olmıyacak ilkeleri vardı ama, bunları davranışlarına olduğu gibi uyguluyordu. Özel yaşamında, yazılarını bozan o acılığın izi yoklur. Tersine, dâhi bir konuşma ustasıydı ve insanca sıcaklığı yok değildi. Bir çok dostu vardı. Ama, hemen hemen hepsinden daha çok yaşadı. Bununla birlikte, sağ kalan dostları, geçkin yaşında, onu hep keyifli bir insan olarak gördüler. Bu da, kuşkusuz, sağlığının her zaman yerinde olmasından geliyordu. Çünkü, politika bakımından, son yıllarında, Restauration'dan sonraki Milton gibi, köşede kaldı. Ölmüş bir çağdan arta kalan son insandı.

Bu ölüm bildirisini Bertrand Russell 1937'de yazmıştı. Bildiride Russell 90 yaşında öleceğini ileri sürmüştü. (98 yaşında öldü).

BERTRAND RUSSELL
DÜŞÜNCELERİNİ
DİLE GETİRİYOR

Bu bölüm, Bertrand Russell'ın 1950 Nobel Edebiyat Ödülünü aldıktan sonra televizyonda yaptığı 13 konuşmadan oluşmuştur ve "Bertrand Russell Speaks His Mind" (Bertrand Russell Düşüncelerini Dile Getiriyor) adı altında ayrı bir kitap olarak yayınlanmıştır.

Bertrand Russel'in ünlü kişiliği bir tanıtmayı gerektirmez. Çünkü o, çağımızın en büyük filozofu, bilgin ve sosyal eleştirmecilerinden biridir. Bununla birlikte, bu kitabın içindekiler özel bir anlam taşıyor. Çünkü burada, B. Russell'm kişiliğini ve düşüncesini, hazırlıksız bir esinlenme anında yakalanmış olarak görüyoruz. W. Wyatt'ın sorularına karşılık veren Lord Russell'ın bu on üç televizyon konuşması, tümü ile provasız olarak yapılmış ve Nobel ödülünü kazanan filozofun, çağımızın ölüm kalım sorunları üstüne çatışmalı ve kalıba sığmayan düşüncelerini sunmaktadır. Sokrates diyalogunun eski biçimini kendi özgün düşünüşü ile bağdaştırarak okuyucu, sözünü sakınmazlığı ve nükteleri ile her zamanki gibi şaşırtmaktadır. Felsefenin bu gezgin şövalyesi, daha iyi bir dünyaya gitmemizi engelleyen saplantı ve hoşgörüsüzlükleri açığa vuran B. Russell, günümüzde olan bitenlere küşüm ve umut karışımı bir görüşle bakmaktadır.

Zaman zaman kötümserdir: "Eğitimin bir hayli zararı olmuştur. İnsanların okuma yazma öğrenmelerinin daha iyi olacağını düşündüğüm anlar oluyor". Zaman zaman da iyimserdir. "Düşümde, hepsi gürbüz, hepsi akıllı, hiçbiri ezmeyen, hiçbiri ezilmeyen bir mutlu insanlar dünyası gördüğüm oluyor". Kimi zaman gerçekçidir: "Komünizmin Doğu-Batı geriliminden daha büyük tehlike olduğunu sanmıyorum. Doğu-Batı gerilimi dünyada en büyük tehlikedir". Bütün bunlardan daha önemli olarak da, bu kitabın sayfalarmda Lord Russell, tok sözlü, taklit edilmez ve canlı kişiliği ile ta kendisidir. Ancak

teybe alınan bu konuşmaların tazeliği; bağnazlık, doğum kontrolü, Hidrojen bombası ve insanlığın geleceği gibi konularda filozofun gerçek kişiliğini ortaya koyabilir. Hiçbir memleket onun eleştirici gözünden kaçmıyor, insan çabaları hiçbir alanda onu iyimser olmaktan alıkoyamıyor. Bu sert, etkili kitap, büyük düşüncelerle uğraşan bir büyük hümanist ve bilgin kişiyi merak eden herkes için okunması gereken özlü bir yapıttır. Bertrand Russell'in sorular ve karşılıklarla kendiğinden ortaya çıkan düşüncesi okuyucuya, çağımızın belli sorunlarını kendine dert edinen bir bilgeliğin nasıl işlediğini görmek olanağını veriyor.

MUTLULUK NEDİR?

Woodrow Wyatt — Lord Russell, siz pek mutlu bir insana benziyorsunuz. Her zaman böyle miydiniz?

Lord Russell — Yo... Hiç de değil. Mutlu ve mutsuz olduğum zamanlar oldu. Bereket versin, yaşlandıkça mutluluk zamanlarını uzuyor gibi.

Wyatt — En mutsuz çağınız hangisi oldu?

Russell — Ergenliğimde mutsuz, ama çok mutsuzdum. Mutsuz ergenler çoktur sanırım. Dostum, konuşacak insanım yoktu. Öyle gelirdi ki bana, hep canıma kıymak istiyorum da zor alıkoyuyorum kendimi bu işten. Oysa, hiç de gerçek değildi bu. Her halde pek mutsuz olduğumu kendim uyduruyordum. Ama, bunun pek uydurma olmadığını, gördüğüm bir düşten anladım. Çok hasta, ölmek üzere olduğumu gördüm düşümde. İşin tuhafı, başımın ucunda profesör Jowett vardı, Balliol kolleji hocası ve Platon çeviricisi, pek bilgin bir aile dostumuz. Cırlak ve acı bir sesi vardı. Düşümde, pek duygulu bir sesle dedim ki ona: "Ne de olsa bir avuntusu var insanın. Yakında kurtulacağım bu işten." "Yaşamdan mı demek istiyorsun?" diye sordu. "Evet, yaşamdan" dedim. "Biraz daha yaşlanınca böyle saçma laflar etmezsin" dedi. Uyandım ve bir daha böyle saçma bir laf etmedim.

Wyatt — Mutlu zamanlarınızda, mutluluğa bile bile mi kavuştunuz, yoksa rastgele mi?

Russell — Yalnız çalışmalarım konusunda bile bile mutlu olmuşumdur. Yaşamımın üst yanını itilere, rastlantılara bıraktım İşimde bilinçli bir yol tuttum ve dilediğimi de oldukça iyi başardım.

Wyatt — Mutluluğu itilere ve rastlantılara bırakınca, bu iş yolunda mı gider sanıyorsunuz?

Russell — Bana kalırsa, büyük ölçüde talihe ve işlerinizin gidişine bağlıdır bu. Erginliğimden bir hayli sonra, korkunç bir mutsuzluk sürem oldu. İşimi yürütebilmek için çözülmesi gereken bir probleme saplanıp kalmıştım. İki yıl, bir adım ilerlemeden bu problemle cenkleştim. Belalı bir şeydi bu.

Wyatt — Mutluluğu yapan öğeler nelerdir sizce?

Russell — Dört öğeyi önemli sayarım: Bunların birincisi sağlıktır belki, ikincisi yoksulluğa düşmeyecek kadar varlık, üçüncüsü yakınlarımızla iyi geçinme, dördüncüsü de işde başarı.

Wyatt — Sağlığı alalım. Ne diye sağlığa bu kadar önem veriyorsunuz?

Russell — Bazı hastalıklar vardır ki onlara tutulduğunuz mu, mutlu olmak gerçekten zordur, sanıyorum. Kimi hastalıklar düşünceyi etkiler ve bütün rahatınızı kaçırır. Kimi hastalıklara yiğitçe göğüs gerilebilir, kimilerine gerilemez.

Wyatt — Sizce sağlık mı mutluluğu getirir, mutluluk mu sağlığı?

Russell — Bana kalırsa, önce sağlık mutluluk getirir ama, öbür türlüsü de olur. Bence, mutlu kimsenin, mutsuzdan daha az hasta olması beklenir.

Wyatt — Şimdi ikinci öğeyi alalım. O neden önemli?

Russell — Alıştığınız yaşama koşullarına göre değişir. Eğer az çok yoksul yaşamaya alışmışsanız, fazla bir gelire gereksinmeniz olmaz. Ama, pek zengin yaşamaya alışmışsanız, geliriniz çok büyük olmadıkça mutsuz olursunuz. Yani, alışık olduğunuz yaşama bakar bu.

Wyatt — Geçim kaygısı, para kazanma tutkusuna da kayabilir değil mi?

Russell — Çok kolay kayabilir, çoğu zaman da böyle olmuştur. En zengin kimselerin Yoksullar Evinde ölme korkusuyla yaşadıkları görülür.

Wyatt — Fazla para insanı hiç de mutlu etmeyebilir.

Russell — Tabii, etmeyebilir, Neden etsin? Bence paranın insanı yalnız geçindirecek kadarı istenmeli. Para üzerinde fazla düşünmemelisiniz. Fazla düşünmek zorunda kalırsanız, rahatınız kaçar.

Wyatt — Üçüncü öğe, yakınlarımızla iyi geçinme demiştiniz. Önem bakımından, üçüncü mü gelir sizce bu?

Russell — Hayır, hayır. Benim başıma gelenlere bakarsanız, önem bakımından birincidir bu, ya da sağlıktan hemen sonra gelir.

Wyatt — Bununla ne demek istediğinizi biraz açıklar mısınız?

Russell — Yakınlarımızla iyi geçinmekten ne anladığımı mı?

Wyatt — Evet.

Russell — Ne demek istediğimin pek açık olduğunu sanıyorum: Kimine göre, dostluk, kimine göre aşk, kimine göre çocuklarına bağlılık. Bütün kişisel, içten yakınlıklar. Bunlarda rahatlık yoksa, yaşam da bir hayli güçleşir.

Wyatt — İşe gelelim. İşde başarının önemi üstüne ne diyorsunuz?

Russell — Ateşli insanlarda işin önemi çok büyüktür. Kimi insanlar uyuşuktur ve işlerine pek aldırmazlar. Biraz olsun ateşli bir insansanız, ateşinize bir amaç gerek. İş, bu amaçtır işte. Tabii, iş başarısız olunca, mutluluk getirmez. Ama başarılı olunca, bütün gününüzü doldurur ve mutluluğunuzu bir hayli arttırır.

Wyatt — Her türlü iş sağlar mı bunu?

Russell — Sağlar. Kimi işlerin belâlı olması durumu değiştirmez. Demek istiyorum ki eğer siz bir Politbüro üyesi iseniz işiniz biraz tehlkeli olur ama...

Wyatt — Ama, bu türlü işleri seven için yine de bir coşkunluk sağlar.

Russell — Evet, bu türlü işleri seviyorsanız, mesele yok.

Wyatt — İşin büyüklüğü küçüklüğü önemli değil midir?

Russell — Hayır. Yaradılışınıza bağlıdır bu. Kimi insan yalnız büyük işler başarınca mutlu olabilir, kimisi de ufak tefek başarılarla mutlanabilir, yaradılışına göre. Ama, iş sizin güçlerinizle dengeli olmalı ki başarı sağlayabilesiniz

Wyatt — Bu dediğiniz, insanı şöyle bir düşünceye götürebilir: Kimi insan tembellikle de mutlu olabilir, birazcık işle yetinebilir.

Russell — Doğru. Ama, pek o kadar mutlu olamazsınız. Benim deneyimlerime kalırsa, zor bir işi başarmanın getirdiği mutluluk çok, ama çok büyüktür. Tembel insanların böyle bir keyfi tadabileceklerini sanmıyorum.

Wyatt — Daha az akıllı daha keyifli bir yaşam süreceğinizi söyleseler, ne dersiniz?

Russell — Böyle bir keyfi istemem, derim. Biraz daha akıllı olayım da, keyfimin daha az olmasına razıyım. Ben akıldan yanayım.

Wyatt — Felsefe mutluluğa yardım eder mi, sizce?

Russell — Felsefe ile ilgilenirseniz ve bu işi de iyi yaparsanız, eder. Başka türlü etmez. Ama duvarcılık da mutluluğa yardım eder... tabii, iyi bir duvarcı iseniz. Her hangi bir işi yapmak mutluluk getirir insana.

Wyatt — Mutluluğa karşı koyan etkenler nelerdir?

Russell — Söylediklerimizin dışında birçok etken daha var. Mutluluğa karşı olan şeylerden biri kaygıdır. İşte, benim yaşlandıkça daha mutlu olmamın nedenlerinden biri de budur. Gittikçe daha az kaygılanıyorum. Kaygılarıma pek yararlı bir çare buldum: Önce şöyle düşünmek: "Şimdi başıma gelecek en kötü şey nedir?.." Sonra şöyle düşünmek: "Bundan yüz yıl sonra, hiç de o kadar kötülüğü kalmayacak bu işin. Belki hiç lafı bile edilmeyecek." Gerçekten böyle düşünebildiniz mi, pek o kadar kaygılanmazsınız artık. Kaygı, başınıza gelebilecek tatsız olaylara göğüs germemekten üeri gelir.

Wyatt — Siz kaygılarınızı dilediğiniz gibi önleyebilir misiniz?

Russell — Büsbütün önleyemem, büyük ölçüde önleyebilirim.

Wyatt — Sizce kıskançlığın bu işde ne payı var?

Russell — Ha, kıskançlık... evet! Bir çok kimse için korkunç bir mutsuzluk kaynağıdır bu. Ressam Haydon geliyor aklıma. Çok iyi bir ressam değildi ama, olmak istiyordu. Günce tutardı. Şöyle diyor bir yerinde: "Kendimi Rafaello ile karşılaştırıp berbat bir sabah geçirdim."

Wyatt — Bu kıskançlık konusunu biraz açıklar mısınız?

Bussell — Bana öyle geliyor ki, mutlu olabilmek için çok şeyleri olan nice insan vardır, başkalarında biraz daha fazla şey olduğu düşüncesiyle üzülürler: Başkasının daha iyi bir otomobil, daha hoş bir bahçesi olduğunu sanırlar, ya da rahat bir iklimde yaşamanın ne kadar hoş bir şey olduğunu düşünürler, bilmem kimin kendilerinden daha çok tanındığına ve buna benzer şeylere üzülürler. Tadabilecekleri şeyi tadacaklarına, başkalarında benden çok şu var bu var diye keyiflerinden olurlar. Oysa, buna aldırmamaları gerekir.

Wyatt — Evet ama, kıskançlık şu bakımdan iyi bir şey olabilir: Sizden daha iyi iş çıkarıyor diye birini kıskanırsanız, bu sizi daha iyi çalışmaya itebilir.

Russell — Evet, daha iyi çalışmaya itebileceği gibi, daha kötü iş çıkarmaya da götürebilir bence. Üstelik de, başka birinin işine burnunuzu sokmaya kalkışmış olursunuz. Başka birini aşmanın iki yolu vardır: Biri, kendinizi ilerletmek, öteki de, o adamı geriletmektir.

Wyatt — Peki, ya can sıkıntısı?... Can sıkıntısının da bir önemi var mı sizce?

Bussell — Var, hem de çok var bence. Can sıkıntısının sadece insanlara özgü bir şey olduğunu söylemeyeceğim. Çünkü, Hayvanat Bahçesinde maymunlara baktım. Onlar da can sıkıntısının ne olduğunu biliyor gibiydiler. Ama, bana kalırsa, öbür hayvanların canı sıkılmıyor. Bence can sıkıntısı bir zekâ belirtisidir ve önemi çok büyüktür. Vahşilerin uygar insanlarla yan yana gelir gelmez ilk istedikleri şeyin alkol olmasından da bunu anlıyoruz. Alkolü Kutsal Kitap'tan, İncil'den, hattâ mavi incik boncuklardan bile fazla istiyorlar. Neden istiyorlar? Can sıkıntılarını bir an olsun dağıtsın diye.

Wyatt — Peki, iyi bir öğrenim görmüş insanlarda. örneğin, kızlarda can sıkıntısını nasıl önleyebiliriz? Kızların, evlenince ev işlerinden başka yapacak şeyleri kalmıyor.

Russell — Toplumun düzeni kötü de ondan böyle oluyor. Bana kalırsa, bu düzeni bireysel davranışlar değiştiremez. Ama, çağımız için, verdiğiniz örnek çok önemli. Bizim doğru dürüst bir toplum düzenimiz yok. Çünkü, olsaydı, kadın erkek herkes yararlı yetilerini ortaya koyabilirdi. Günümüzün iyi okumuş kadınları evlendikten sonra yetilerini geliştirmiyorlar. Ama bu, toplumsal düzenimizin bir sonucudur.

Wyatt — Belli işleri yaparken kendi nedenlerimizi anlamak ve böylece kendi kendimizi aldatmaktan sakınmak mutluluğumuza ne ölçüde yardım eder?

Russell — Bana kalırsa çok yardım eder. Çok kimse bir tek ya da bir küme insana kin bağlar, bu kinin de yüksek bir ülkücülükten geldiğini sanır. Aslında, hiç de öyle olmayabilir. Bunu kavrasalar, bence daha mutlu olurlar.

Wyatt — Bir çok insan, kendi kendilerini aldatarak mutsuz olmuyor mu, sizce?

Russell — Oluyor, çok insanlar oluyor.

Wyatt — Başınız beladayken, örneğin hapisteyken, mutlu olmak sizce olası mı? Siz de hapse girdiniz, bilirsiniz.

Russell — A... bakın ben çok iyi vakit geçirdim hapiste. Ama, tabii, birinci bölümdeydim. Oradakiler hapis yaşamının her zamanki sıkıntılarını çekmezler. Ama genel olarak, hapis yaşamı kafasıyla çalışmaya alışık bir adam için çok güçtür. Bir el işine alışmışsanız güçlük azalır. Çünkü, o zaman düşünce yaşamınızdan fazla bir şey eksilmez.

Wyatt — Hapis ne zaman daha sıkıntılıdır? Sizin gibi yüksek bir dava uğruna hapse girince mi, yoksa hakkedip de girince mi?

Russell — Elbette ki benim gibi girince. Demek istiyorum ki, eğer çatal kaşık çaldığım için aynı cezaya çarpılmış olsaydım mutsuzluğa düşerdim adam akıllı. Çünkü... şey... kepaze edilmeyi haketmiş sayardım kendimi. Ama, ben kendimi hiç de kepaze edilmiş saymadım.

Wyatt — Sizinki sade ilke sorunu olduğu için mi?

Russell — Evet.

Wyatt — Uğrunda yaşıyacağımız bir dava bizi mutluluğa götürebilir mi, sizce?

Russell — Az çok bir başarı sağlayabilirsek, evet. Davalarında hiç başarı sağlayamayanlar mutlu olamazlar ama, az çok başarı sağlayanlar, az çok mutlanabilirler. Şimdi, bir başka konuya geçmek istiyorum. O da şu: Kendi işinizin dışına çıkan ilgiler, hele insan yaşlandıkça, çok önemli bir yer alır. İlgileriniz ne kadar az kişisel olursa, kendi yaşamınızı ne kadar aşarsa, yaşamınızın yakında biteceği kaygısı o ölçüde azalır. Bence bu, yaşlılıkta çok önemli bir mutluluk öğesidir.

Wyatt — Uzun yaşama ve mutlu olma üstüne insanların salık verdikleri reçetelere ne diyorsunuz?

Russell — Uzun yaşamak bir hekimlik sorunudur. Bunun üstüne bir düşünce ileri sürmek istemem. Bu reçetelerin savunucuları durmadan yazı, kitap yollarlar bana. Onlara bakarsınız, verdikleri ilacı alır almaz saçlarım yeniden kararacak. Benim işime gelmiyor bu. Çünkü, şunu anladım ki: Saçlarım ne kadar aklaşırsa, insanlar söylediklerime o kadar kolay inanır olurlar.

SOFTALIK VE HOŞGÖRÜ

Woodrow Wyatt — Softalığı nasıl anlatırsınız, Lord Russell?

Lord Russell — Bir adam bir konuya başka her şeyi hiçe sayacak kadar aşırı bir önem verirse, o adama softa demek yerinde olur sanıyorum. Bir örnek vereyim. Her aklı başında adam köpeklere eziyet edilmesinden hoşlanmaz. Ama, siz tutup köpeklere eziyet etmenin, başka hiçbir eziyetle ölçülemiyecek kadar korkunç olduğunu ileri sürerseniz, softa olursunuz.

Wyatt — İnsanlık tarihinde, büyük halk topluluklarının sık sık softalığa kapıldığı olmuş mudur?

Russell — Evet, çok yerde, çok kez olmuştur. İnsan topluluklarının yakalandığı kafa hastalıklarından biridir bu.

Wyatt — Bunların en kötü örnekleri hangileridir sizce?

Russell — Çok değişik örnekler verebilirim, sanıyorum. Yahudi düşmanlığını alalım. Bu, en kötülerinden biridir, çünkü, çok yakın zamanlarda en kötü örneğini gördük. Korkunçluğunu düşünmeye bile zor dayanır insan. Söylenmesi doğru değil - söylenmesi doğru sayılmaz, biliyorum ama Yahudi düşmanlığı Hıristiyanlıktan doğmuştur. Hıristiyanlıktan önce varsa bile çok azdı bu düşmanlık. Roma devleti Hıristiyan olur olmaz, Yahudi düşmanı da olmaya başladı.

Wyatt — Neden acaba?

Russell — Çünkü, İsa'yı Yahudiler öldürdü dediler ve Yahudi düşmanlığını bu bakımdan haklı gösterdiler. Elbette ekonomik nedenleri vardı bu işin ama, öne sürdükleri İsa'nın öldürülmesi oldu.

Wyatt — Halkın sürü halinde softalığa tutulduğu olur mu dersiniz? Tutulması nedendir sizce?

Russell — Bunda beraberlik duygusunun payı olsa gerek. Softalar topluluğunda birbiriyle dost olmanın verdiği bir rahatlık duygusu vardır. Aynı şey hepsini birden coşturur. Bunu herhangi politika partisinde de görebilirsiniz. Her partide, her zaman bir softalar grubu vardır. Bunlar birbirlerine pek bağlıdırlar ve bu bağlılık bir başka gruba düşmanlık eğilimi ile birleşip yayılırsa softalık kolayca gelişir.

Wyatt — Ama, softalık, zaman zaman iyi işler görmekte bir çeşit güç kaynağı olabilir mi?

Russell — Softalığın güç kaynağı olduğu su götürmez ama, tarihte softalığın iyi işlere kaynak olduğu görülmemiştir. Bence, her zaman kötü işlere yol açmıştır. Çünkü, tek yanlıdır, çünkü işe kin karıştırmaması hemen hemen olanaksızdır. Softalığımızı paylaşmayan insanlara ister istemez düşman olursunuz. Bunu önlemek çok güç

Wyatt — Ama softalık ekonomik amaçlar gözetince, örneğin, Haçlı Seferleri'nde olduğu gibi, softalık olmaktan belki zararlı olmaktan da çıkmıyor mu?

Russell — Orasını bilmem... Haçlı Seferleri'nden bir hayır geldiğini sanmıyorum. Bu seferlerde iki akım vardı: Bir, softalık akımı, bir de ekonomik akım. Ekonomik akım, gerçekten çok güçlüydü. Ama, softalık olmadan işe yaramazdı. Softalık orduları sağladı, ekonomik neden ise kumandanları diyebiliriz kabaca.

Wyatt — Peki, softalıkta büyücülüğün nasıl bir yeri olmuştur, dersiniz?

Russell — A... büyücülüğün korkunç, çok korkunç bir yeri oldu. En çok da... 1450 ile 1600 aralarında. Korkunçtu o yıllarda büyücülük. Ünlü bir kilise adamı **The Hammer of Female malefactors** adlı, büyücü kadınlarla ilgili bir kitap yazdı. Bu kitap, halkın da inandığı büyücülerin avlanıp yakılmasına büyük ölçüde yol açtı. Öyle sanıyorum ki, Jeanne d'Arc'm kendisi bile büyücü olduğuna inanıyordu. Herhalde, halkın büyücü diye suçlandırdığı kimselerin çoğu büyücü olduklarına inanmışlardı ve bu, korkunç işkencelere yol açtı. Sir Thomas Browne'ı okuduğunuz zaman onu iyi yürekli, bilgili bir insan sanırsınız. Ama gerçekte, büyücü yargılandırmalarında suçlandıranlardan yana oldu. Önce, büyücülüğü yadsımak bir çeşit tanrısızlıktı. Çünkü, Kutsal Kitap "Bir cadının yaşamasına göz yummayacaksın!" diyor. Büyücülerin yıkılmasının doğru olduğuna inanmadınız mı, Kutsal Kitab'a inanmıyorsunuz demekti, öyleyse, Tanrınız yoktu.

Wyatt — Neden, hiç değilse görünüşte, sağlam kafalı olan birçok insan böylesine softa oluyor?

Russell — Sağlam kafa görece bir deyimidir. Çok çok az insan tam anlamıyla sağlam kafalıdır. Hemen her insanın deliliğe kaçan yanları vardır. Hiç unutmam. California'da, yağmurlu bir günde, otomobille geziyorduk. Yolda, sırsıklam bir yayayı arabamıza aldık. Bu adam, her çeşit ırk düşmanlığına karşıydı. Bunun korkunç bir şey olduğunu söyledi. Ben de, kendisine hak verdim. Sonra, içimizden biri Filipinlilerden söz açar açmaz, bu adam, bütün Filipinlilerin aşağılık kişiler olduğunu söyledi. Gördünüz mü, onun kafasında da bir sakatlık varmış, demek.

Wyatt — Softalık konusuna neden bu kadar önem veriyorsunuz?

Russell — Çünkü, dünyanın uğradığı kötülükler, çok büyük ölçüde softalıktan gelir.

Wyatt — Ama, Roma Katolik kilisesi, her halde, bazı dogma'lara inanmanın, bunlara inanmaksızın yaşamaktan önemli olduğunu düşünüyordu. Onun görüşü ile bizimki arasında bir ayrılık var mı?

Russell — Var, hem de çok büyük. Roma Katolik kilisesi dünya ölçüsünde değildir. Birçok ulusu avucuna alamıyordu. Hidrojen bombasıyla hepsini alabilir.

Wyatt — Bunu biraz açıklar mısınız?

Russell — Evet. Elbette açıklamaya değer. Bence, hepimizin başında korkunç bir tehlike olan Doğu - Batı gerginliği, en çok ya softaca bir komünizmden, ya da softaca bir komünizm düşmanlığından doğuyor yerine göre. Her iki yan da, inançlarına aşırıca bağlanıyorlar. İnançları softalık diye anlattığım şeye benziyor. Yani demek istiyorum ki, birinin öte yanda kötü gördüğü şeyin önlenmesini, insan soyunun dünyada kalmasından daha önemli saymak softalıktır. Hepimizin başındaki tehlike, bu softalıktır, her iki yanda da bulunan bu softalık.

Wyatt — Peki, hoşgörü nedir sizce?

Russell — Düşüncenizin yönüne göre değişir bu. Düşünüşte hoşgörü, gerçekten hoşgörüyse, her hangi bir suç olmadıkça, hiçbir düşüncenin cezalandırılmaması demektir.

Wyatt — Tarihte hoşgörüsü olan çağlara örnek gösterebilir misiniz?

Russell — Evet. Otuz Yıl Savaşı'ndan sonra. İngiltere'de hemen arkasından başlamadı, çünkü, o sırada biz bir iç - savaş içindeydik : Ama, bu savaştan biraz sonra. İlk hoşgörür devlet Holanda oldu. XVII. yüzyılın bütün ileri aydınları yaşamlarının bir çok yıllarında Hollanda'ya sığınmışlardır : sığınmamış olsalar, silinip giderlerdi. İngiltere başka memleketlerden daha iyi değildi, o günlerde. Parlamento Hobbes'un bozuk, hem de çok bozuk kafalı olduğu sonucuna varmış ve İngiltere'de kitap yayımlamasını yasak etmişti. Bu yasak uzun, hem de çok uzun sürdü.

Wyatt — Eski Atina için hoşgörür bir devlet diyebilir misiniz?

Russell — Az çok hoşgörürdü. XVIII. yüzyıla kadarki yeni devletlerden daha hoşgörürdü. Ama, tam bir hoşgörürlük değildi onunki de. Sokrates'in nasıl öldürüldüğünü herkes bilir. Ondan sonra da baskı görenler oldu. İskender'in ölümünden sonra Anaxagoras da, Aristoteles de kaçmak zorunda kaldılar.

Wyatt — Peki, insan yaşadığı dönemin hoşgörür olduğunu nasıl bilir? Nerden anlaşılır bu?

Russell — Özgür kurumlardan anlarsınız. Basın özgürlüğü olur, düşünce özgürlüğü olur, propaganda özgürlüğü olur. Dilediğinizi okumakta özgür, dilediğiniz dine girip çıkmakta özgür olursunuz.

Wyatt — Ama bugün Batı'da bütün bu özgürlükler var, yine de siz biraz önce softalığın hiçbir zaman bugünkü kadar koyu olmadığını söyler gibiydiniz.

Russell — Batı'da bu özgürlüklerin gerçekten var olduğunu sanmıyorum. Amerika'yı alın örneğin. Ne yaptılar orda? Bütün kitaplıklara gittiler, Rusya üstüne bilgi veren ne varsa yok ettiler. Buna tam bir hoşgörü diyemezsiniz.

Wyatt — Coşkun olmazsak iş yapamıyoruz. Fazla coşarsak softalığa düşüyoruz. Doğru yolda olduğumuzu, softalığa kaymadığımızı nasıl kestirebiiriz?

Russell — Kesin olarak büemezsiniz, ama şu yapılabilir bence : Yalnız doğru olduğuna inandığınız bir işi yapmakla kalmayıp, doğru görünenden başka bir yola girmeği ilke edinirsiniz. Aldanabilip de bir yıkıma neden olacağınız işten kaçınırsınız. Bu davranışı insanları diri diri yakma işinde deneyelim, örneğin. Ortaçağın işkenceler döneminde din adamlarının bildikleri tam anlamıyla doğru olsaydı, dinsizlerin yakılması iyi bir iş olurdu. Ama bildiklerinizin doğru olmadığına en küçük bir olasılık da olsa kötü bir iştir yaptığınız. Bence böyle bir ilkeye uymalısınız.

Wyatt — Bu ilkeyi politika partilerine ve hükümetlere de uygulayabilir misiniz?

Russell — Elbette. Bir politika partisinde olan, öbür partinin doğru yolda olmadığına inanır, ama gidip o partideki insanları öldürmeğe hakkı olduğunu söyliyemez.

Wyatt — Hoşgörünün sınırları nedir? Ne zaman hoşgörü başıboşluğa ve kargaşalığa götürür?

Russell — Buna verilecek orta halli bir yanıt şu olabilir : Gerekli yasaya uygun olarak düşünceleri savunma tam bir hoşgörü ile karşılanmalı. Ama, yasa değişinceye kadar suç sayılan işlerin savunulması karşısında tam bir hoşgörü istenemez. Bir örnek alacak olursak, ölüm cezasının olmadığı bir yerde, bu cezanın konması düşüncesinde olabilirsiniz. Ama, sizce ölümü hakketmiş bir insanı gidip öldürmekte serbest olamazsınız.

Wyatt — Softalık dünyaya dalga dalga yayılır mı, dersiniz? Bizim dünyamız böyle bir dalga içindeyse, bu dalga nasıl sona erebilir?

Russell — Dünya düzelince dalga da durur ama, sürekli bir dengeye ulaşmadıkça da bu dalga durmaz. Kararsız bir durum sürüp gittikçe, softalığı besliyen koşullar var demektir. Onun için, softalığı yenmek istiyorsanız, dünyada bir çeşit durulma sağlamak zorundasınız.

Wyatt — Dünyada softalığın azalacağını umuyor musunuz?

Russell — Evet, umuyorum, hem de çok. Bu iş, politikalara bağlı bence. Dünya savaşını büyük bir tehlike olmaktan çıkaran bir politika sistemimiz olursa, Doğuda da Batıda da hoşgörünün ve anlayışın çarçabuk gelişebileceğini sanıyorum. Ama, bu gerginlik kaldıkça bunun gerçekleşmesi çok zordur

FELSEFE NEDİR

Wyatt — Lord Russell, felsefe nedir?

Russell — Çok tartışma götürür bir sorun bu. Öyle sanıyorum ki, iki filozoftan bile aynı karşılığı alamazsınız. Benim görüşüme göre, henüz kesin olarak bilinmiyen konular üstünde kafa yormaktır. Bu, yalnız bana göre böyledir, başkalarına göre değil.

Wyatt — Felsefeyle bilim arasındaki ayrılık nedir?

Russell — Kabaca, şu. Bilim bildiğimiz şeyler, felsefe de bilmediğimiz şeylerdir. Onun için de, insan bilgisi ilerledikçe, sorunlar felsefe alanından bilim alanına geçer.

Wyatt — Demek, bir şey bulunup açıkça ortaya kondu mu, felsefe olmaktan çıkıp bilim olur, öyle mi?

Russell — Evet. Nitekim felsefe diye ele aldığımız nice sorun artık felsefe olmaktan çıkmıştır.

Wyatt — Felsefe neye yarar?

Russell — İki şeye yarar bence. Bunlardan biri, henüz bilimin çözemediği şeyler üzerinde düşüncemizi işletmektir. İnsanı ilgilendirmesi gereken şeylerin de pek azı henüz bilimce çözümlenmiştir. Pek önemli nice şeyler vardır ki, bilim, şimdilik hiç değilse, bunlar üstüne pek az şey biliyor. İnsanların düşüncesi niçin bir sınırda kalsın ve yalnız bugün bilinenin içine kapansın. Bence, varsayım yoluyla dünya görüşümüzü genişletmek felsefenin sağla-

dığı yararlardan biridir. Aynı ölçüde bir başka önemli yararı daha vardır bence. O da, bize, bildiğimizi sandığımız şeyler bilmediğimizi göstermesidir. Bir yandan felsefe bizi günün birinde bileceğimiz şeyler üzerinde düşündürmek, öbür yandan da, bilgiye benzeyen nice şeylerin bilgi olmadığını alçakgönülle, göstermektir.

Wyatt — Felsefenin üzerinde düşünüp de sonradan elle tutulur sonuçlar vermiş olan konulara bir kaç örnek gösterebilir misiniz?

Russell — Gösterebilirim. Bu örnekler en kolay da Yunan felsefesinde bulunur. Yunanlıların ileri sürdükleri ve kendi zamanlarında denenmemiş olan bir çok varsayımlar sonradan değer kazanmışlardır. Örneğin, atom varsayımını alalım. Demokritos maddenin küçük parçacıklarından kurulu olduğunu ileri süren atom varsayımını bulmuştu. 2000 yılı aşkın bir zaman sonra, bunun bilimsel bir görüş olduğu anlaşıldı. O zamana bu, sadece bir düşünceydi. Aristarkhos'u alalım. Güneşin dünyanın çevresinde değil, dünyanın güneşin çevresinde döndüğü ve gökteki değişikliklerin dünyanın dönmesinden ileri geldiği düşüncesini ortaya atan ilk insan o olmuştur. Bu, bir yana atılıp unutulmuş olan varsayım, 2000 yıl sonra Copernicus ile yeniden ele alındı. Ama, Aristarkhos bunu düşünmemiş olsaydı, Copernicus belki de hiç üstünde durmıyacaktı.

Wyatt — Nasıl oluyor bu, bir çeşit sezgiyle mi?

Russell — Yo, hayır. Bu varsayımları ilkin düşünenler, "doğrusu budur" diyemezler; sadece "doğru bu olabilir" diyebilirler. İyi bir bilimsel düş gücünüz varsa, birçok şeyin doğru olabileceğini düşünebilirsiniz. İşte, bilimin özü de budur. Önce, bir şeyin doğru olabileceğini düşünür, sonra doğru olup olmadığını yoklarsınız, çoğu kez de doğru olmadığını görürsünüz.

Wyatt — Platon'a göre, Demokritos kuramı, Teokritos'un atom kuramı saçma sapan bir şeydi, değil mi?

Russell — Platon'u ürkütmüştü bu düşünce. Demokritos'un bütün kitaplarının yakılmasını istemişti. Çünkü Platon bilimi sevmiyordu. Matematiği seviyordu ama, bilimsel olan başka hiçbir şey sevmiyordu.

Wyatt — Demek, size göre felsefe, bir anlamda, bilimin hizmetindedir.

Russell — Eh, bir bakıma öyledir. Ama, tabii, bilimin bir uşağı değildir sadece. Çünkü, birçok şey vardır ki, bilim uğraşamaz onlarla. Örneğin, bütün değer sorunları. Bilim, bir araç olarak değil, amaç olarak neyin iyi, neyin kötü olduğunu söyleyemez size.

Wyatt — Zamanla filozofların ve halkın felsefeye karşı davranışlarında nasıl bir değişiklik oldu dersiniz?

Russell — Düşündüğünüz felsefe okuluna göre değişir bu. Platon ve Aristoteles'de, en önemli şey dünyayı anlamaktı; bence de felsefenin yapması gereken şey budur. Onlardan sonra gelen stoacılarda, ahlâk önem kazanıyor. Kahraman olmanız, felâketlere sabırla katlanmanız gerekiyor bu felsefeye göre. Halk arasmda da "filozof" bu anlamı kazandı.

Wyatt — Sizce Marx'a bir filozof denir mi?

Russell — Bir bakıma filozoftur, şüphesiz. Ama bugün filozoflar arasmda önemli bir ayırma var. Kimi filozoflar dünyanın düzenini sürdürmek, korumak; kimi filozoflar da dünyanın düzenini değiştirmek istiyorlar. Marx tabii, ikinciler arasmda. Bana kalırsa, her ikisi de, filozofun asıl yapacağı iş değildir. Bence, filozofun işi, dünyayı değiştirmek değil, anlamaktır, oysa Marx bunun tam tersini söyler.

Wyatt — Siz kendinize nasıl bir filozof dersiniz?

Russell — Ben şimdiye kadar kendime sadece mantıksal atomist demişimdir. Ama, bu isim takmalarına pek meraklı değilim, kaçmırım bundan.

Wyatt — Mantıksal atomist ne demektir?

Russell — Şu demektir bence: Ele aldığınız herhangi bir konunun özüne varmak için, tutulacak yol çözümlemedir. Her şeyi çözümleye çözümleye, öyle bir yere gelirsiniz ki, orada artık çözümlenemez şeyler çıkar karşınıza. İşte, bunlar mantıksal atomlardır. Bunlara mantıksal atomlar diyorum, çünkü, onlar artık madde değildir. Bunlara, nesneleri meydana getiren idea (kalıplar) diyebiliriz.

Wyatt — Felsefenin bugünkü başlıca yönü nedir?

Russell — Bu konuda İngilizce konuşan memleketlerle Avrupa memleketlerini ayırmak gerekir. Yönler eskisinden çok daha ayrı birbirinden, çok daha ayrı. İngilizce konuşulan memleketlerde ve hele İngiltere'de yeni bir felsefe akımı var. Bence, bu akım, felsefeye ayrı bir alan bulmak isteğinden doğmuştur. Biraz önce söylediğime göre, felsefe sadece yarım bir bilimdir. Bu görüşten yana olmayanlar var. Onlar, felsefenin kendi dünyası olmasını istiyorlar. Bu istek, dilci felsefe diyebileceğimiz bir yola götürdü. Bu yolda, füozofun önemli işi, soruları cevaplandırmak değil, soruların anlamını iyice açmaktır. Ben, bu görüşe katılmıyorum. Ama, size bunu bir örnekle anlatabilirim. Bir gün bisikletle Wincester'e gidiyordum. Yolumu kaybettim. Bir köy dükkânına gittim. Bana Wincester'e giden en kısa yolu gösterir misiniz, dedim. Bunu sorduğum adam dükkânın arkasında benim görmediğim birisine seslendi: "Bir bay Wincester'e giden en kısa yolu soruyor" dedi. İçeriden bir ses geldi:

"Wincester'e mi?"

"Evet."

"Wincester'e giden yol mu?"

"Evet."

'En kısa yol mu?"

"Evet."

"Bilmiyorum.'"

Böylece, sorduğuma yamt alamadan ayrıldım ordan. İşte Oxford felsefesi bunu yapmamızı istiyor.

Wyatt — Yani, soru doğru olacak, yanıtın önemi yok, öyle mi?

Russell — Evet, yanıt vermek başkalarına düşüyor.

Wyatt — Avrupa felsefesinden ne bakımdan ayrılıyor bu?

Russell — Avrupa'da felsefe, daha kanlı canlı. Ben onunla da anlaşamıyorum, ama, bir bakıma daha gürbüz bir felsefe, ilk çağ felsefelerine daha yakın. Kierkegaard'ın varoluşçuluk görüşünden gelen değişik birçok felsefe var. Bir de, gelenekçi din üzerine polemikler çıkarmakla uğraşan felsefeler. Buna benzer birçok şey. Bana sorarsanız, pek önemli bir şey yok bütün bunlarda.

Wyatt — Peki ama, nasıl davranması gerektiğini öğrenmek isteyen birisine sizin felsefe yolunuz nasıl yararlı olabilir?

Russell — Birçokları bana mektuplar yazıp, nasıl davranacaklarını bilmediklerini, şaşkına döndüklerini, çünkü, eski yolları bıraktıklarını, bunların yerine ne koyacaklarını bilmediklerini söylüyorlar. Benim, inandığım felsefenin şu bakımdan bir yararı olabilir. Bu felsefe insanlara yaptıkları işin doğruluğundan kesinlikle emin olmadıkları zaman güçlü davranmalarını sağlar. Bence, kimse hiçbir şeyden kesinlikle emin olamaz. Olursa, muhakkak aldanır. Çünkü, hiç kendinliğe ulaşamaz. Onun için, insan bütün inançları bir kuşku ile karşılamak ve kuşkuya karşın da, güçlü davranabilmek zorundadır. Savaş planını hazırlayan bir general de böyle davranır ni-

hayet, düşmanın ne yapacağını pek kesin olarak bilmez ama, iyi bir komutansa yanılmaz, kötü komutansa yanılır. Ama, gündelik yaşamda insan olasılıklara dayanarak iş görmek zorundadır. Felsefenin yapacağı şey de, onlara tam bir kesinlik içinde olmaksızın güçlü davranma cesaretini vermektir.

Wyatt — Peki, insanları, güvendikleri şeyler üzerinde kuşkuya düşürmek doğru bir şey midir, sizce? Rahatlarını kaçırmaz mı onların?

Russell — Bir zaman için kaçırır, tabii. Ve bence, biraz rahatı kaçmak kafa eğitiminin önemli bir yanıdır. Ama, bir büim yükü edinirlerse, duydukları kuşkuyla altüst olmamalarını sağlayacak bir safra yüklenmiş olurlar.

Wyatt — Felsefenin geleceği için ne düşünüyorsunuz?

Russell — Felsefenin gelecekte Yunanlılar zamanındaki ya da ortaçağdaki yerini tutacağını sanmıyorum. Bilimin yükselişi felsefenin önemini ister istemez azaltacaktır.

Wyatt — Felsefenin bugünkü dünyada ve gelecek yıllardaki değerini özetler misiniz?

Russell — Bizim zamanımızda önemli bir yeri olduğunu sanmıyorum. Önce şundan ötürü: Demin söylediğim gibi, birçok önemli sorun vardır ki, bilim, hiç değilse, bugün bunlarla uğraşamaz ve bunlar bilimsel bir davranışla ele alınamaz. İkinci olarak da şundan dolayı: felsefe insanların düşünce bakımından biraz daha alçak gönüllü olmalarına, kesin olarak bildiğimizi sandığımız şeylerin doğru çıkmadığını ve bilime kestirme yoldan varılamayacağını anlamasına yarıyor. Bence, her filozofun her zamanki işi dünyayı anlamaktır, bu anlama da kestirip atmaya gelmeyen uzun ve zor bir iştir.

DİN

Wyatt — Sizin hiç dinsel duygularınız oldu mu, Lord Russell?

Russell — Oldu, oldu. Erginlik çağımda, eni konu dindardım. Belki matematik dışında, her şeyden çok dinle ilgilenmekteydim. Dinle ilgilenmem beni, ona inanmak için bir neden var mı yok mu sorununa götürdü - ki dinle her ilgilenenin aynı sonuca vardığı pek söylenemez. Ben üç sorun üzerinde durdum. Öyle geldi ki bana, Tanrı, ölümsüzlük ve özgür insan iradesi (cüzi irade) en önemli üç sorundu ve bunları ters yönden birer birer inceledim, özgür insan isteminden başladım, adım adım ilerleyerek, bunlardan hiçbirine inanmak gerekmediği sonucuna vardım. Bunun beni çok sarsacağını sanmıştım, ama, tuhaf değil mi, hiç de öyle olmadı.

Wyatt — Bu üç şeyden hiçbirine inanmak gerekmediği düşüncesine nasıl vardınız?

Russell — Özgür insan istemi konusunda ileri sürülenleri yeterli bulmadım ve hâlâ da bunların inandırıcı olmadığı kanısındayım. Ama düşündüm ki, maddenin bütün devinimlerini dinamik yasalar yönettiği için, insanın konuşurken dudaklarının oynamasının önceden ayarlanması gerekir, o kadar ki, söyleyeceği sözleri değiştirme gücü olamazdı. Bunun sağlam bir kanıt olduğunu sanmıyorum ama, o zaman bana inanılır gibi gelmişti. Ölüm-

süzlüğe gelince, ha bakın, bedenle ruh arasındaki ilişki ne olursa olsun, bu ilişki herkesin sandığından çok daha derindir. O kadar ki, beyin çürüdüğü zaman, ruhun yaşamakta devam etmesi düşünülemez. Tanrıya gelince, onun varlığına inananlarm ileri sürdükleri birçok kanıtlar varsa da, ben düşündüm ve hâlâ da öyle düşünüyorum ki, bunların hiçbiri geçerli değildir ve Tanrmm varlığına inanmak isteği olmasa, kimse bu kanıtları kabul edemezdi.

Wyatt — Fizik yasaları, "cüzi irade" diye bir şeyin olamayacağını ortaya koyar diyorsunuz. Ne demektir bu, anlamıyorum.

Russell — Evet, delikanlılık çağımda böyle düşündüğümü söylemeliyim. O zamanki düşünceme göre, fizik yaları gereği, ilk nebula halinden bu yana, maddenin bütün devinmeleri önceden belirlenmiştir. Söylenen her söz de bu yasaların içine girer. Böyle olunca, diyorum ki ilk nebula çağında, bay filanın, her durumda söyleyeceği söz fizik yasalarınca saptanmıştır. Bu demektir ki, bay filan, söyleyeceği hiçbir sözü özgür iradesiyle söyleyemez.

Wyatt — Sizce Tanrı diye bir şeyin olmadığı kesin midir? Yoksa, Tanrmm varlığı ispatlanmamış mı değildir sadece?

Russell — Böyle bir şeyin olmadığı kesindir demiyorum, hayır. Diyorum ki, Olympos tanrıları ya da Norveç tanrıları için durum neyse, Tanrı için de odur. Olympos ya da Valhalla tanrıları da var olabilir. Var olmadıklarını ispatlayamam ama, bence Hıristiyan Tanrısının var olması öbürlerinin var olmasından daha olası değildir. Hepsinin varlığı bir olasılıktan öteye geçmiyor bence.

Wyatt — Sizce din, etkileri bakımından yararlı mı, zararlı mı?

Russell — Etkilerinin çoğu, tarih boyunca zararlı olmuştur bence. Gerçi, din sayesinde eski Mısır rahipleri takvimi bulmuşlar, ay ve güneş tutulmalarını önceden kestirebilecek kadar izlemişlerdir. Bunlar bence, dinin yararlı etkileridir. Ama etkilerinin büyük çoğunluğu kötü olmuştur kanımca. Kötü olmuştur çünkü, dinin buyruğu ile insanlar, varlığı iyice kanıtlanmamış şeylere inanmak zorunda kalmışlar; ve bu, herkesin düşüncesini bozmuş, eğitim sistemlerini bozmuş ve bence, tam bir ahlak sapkınlığına yol açmıştır. Neyin doğru, neyin yanlış olduğu üzerinde durulmaksızın bazı şeylere inanmak doğru, bazı şeylere inanmaksa yanlış sayılmıştır. Genel olarak, dinin büyük zararları olduğu kanısındayım. Din tutuculuğu ve eski alışkanlıklara bağlılığı Tanrı buyruğu durumuna getirmekle büyük ölçüde zararlı olmuştur; insanlar arasında hoşgörüsüzlüğü ve kinleri yüceltip beslemekle daha da zararlı olmuştur. Özellikle Avrupa'da, dinin doğurduğu hoşgörüsüzlük korkunç ölçülere varmıştır.

Wyatt — Özgür düşünceyi engelleyen bir çeşit düşünce sansürü olduğu kanısında mısınız?

Russell — Evet, bu kanıdayım. Demek istiyorum ki, dünya yüzünde herhangi bir okulu, erkek ya da kız okulunu alırsanız alın, göreceksiniz ki, hepsinde bir çeşit inanç aşılanmaktadır. Hıristiyan ülkelerde bir çeşit inanç, komünist ülkelerde bir çeşit inanç. Her ikisinde de bir şey öğretilmekte ve öğretilen şeyin doğruluğu tarafsızca incelenmemekte; bir yandaki çocuklar, öbür taraf üstüne düşüncesini kendiliğinden bulmaya alıştırılmamaktadır.

Wyatt — Çağlar boyunca, insanlarda bir din gereksemesini yaratan nedir?

Russell — Her şeyden önce korkudur, sanıyorum. İnsan kendini güçsüz hisseder daha çok. Onu korkutan üç şey vardır. Biri, Doğa'nın ona yapabileceği şey. Doğa onu yıldırımla çarpabilir ya da bir depremle yok edebilir. Öteki, başka insanların ona yapabilecekleri şey. Bir savaşta onu öldürebilirler. Üçüncüsü, ki dinle pek ilgilidir, insanın kendi azılı tutkularının ona yaptıracağı şey; durgun bir zamanında yaptığına pişman olacağı şeyler. Bu yüzden birçok insan büyük bir korku içinde yaşar. Din de bu korkulara pek fazla kapılmasına yardım eder.

Wyatt — Ama din kurucularının buyurdukları bu değildir her zaman.

Russell — Hayır ama, din kurucuları ile —dinlerin kurucuları demek istiyorum— artlarından gidenlerin öğrettikleri arasında pek az ilişkiler vardır, pek az gerçekte. Bir örnek verelim. Gördüğüme göre, asker kişiler Doğu devletleriyle olan çatışmalarda Hıristiyan inancına pek önem veriyorlar. Onlara bakılırsa, Hıristiyan değilseniz savaşta güçlü olamazsınız. Ama ben, İsa'nın Dağdaki vaazını bir daha okudum ve içinde H. bombasını öğütleyen bir sözcük, tek bir sözcük bulamadım.

Wyatt — Evet ama, öyleyse siz dinin hâlâ bugün de zararlı olduğuna mı inanıyorsunuz? Demek istiyorum ki, eleştirdiğiniz şeyler geçmişle ilgili. Bugün için ne diyorsunuz?

Russell — Dün neyse bugün de o. Verdiğim H. bombası örneği eski bir hikâye değil, keşke öyle olsaydı. Bence bugünkü günde din, kiliselerdeki durumuyla, dürüst düşünceyi köstekliyor aslında ve hiç de önemli olmayan şeylere önem veriyor. Onun önem ölçüsünün tümüyle yanlış olduğu söylenebilir.

Wyatt — Buna bir örnek verebilir misiniz?

Russell — Verebilirim elbette. Roma İmparatorluğu çökerken, kilise ulusları Roma İmparatorluğunun yıkılmasına hiç de aldırış etmiyorlardı. Başlıca kaygıları, bakireliği korumaktı. Onlarca önemli olan buydu.

Wyatt — Ne yaptılar, peki?

Russell — Halka din öğütleri verdiler. Orduların sınırlara dayanması, vergi sistemlerinde reform yapılıp yapılmaması onları ilgilendirmedi. Din kuralları onlarca, kendi imparatorluklarının yaşamasından daha önemliydi. Onun için bugün de, insan soyunun çökebileceği bir sırada, görüyorum ki, kilise ulusları suni döllenmeyi önlemeyi, hepimizi birden yokedebilecek olan bir dünya savaşını önlemekten daha önemli sayıyorlar. Bence, bu, önem ölçüsünde ne büyük bir aldanma olduğunu göstermeye yeter.

Wyatt — Evet ama, dinlerin eğitimi yaymakta bazan bir hayli yararı olduğunu kabul etmez misiniz? Örneğin, Birmanya gibi, başka hiçbir eğitim sisteminin kullanılamadığı yerlerde, budist rahipleri yoksulları eğitmekte bir hayli iş görmemişler midir?

Russell — Evet, olabilir. Benediktenler de bu yolda hayli yararlı olmuşlardır, ama zararlı olduktan sonra. Önce bir hayli kötülük etmişler, sonra da birazcık iyilik.

Wyatt — Kimi insanlar inançsız, dinsiz olamayacaklarını, onsuz yaşamın zorluklarına karşı koyamayacaklarını sanıyorlar. Onlara ne dersiniz?

Russell — Böyle düşünenler bir çeşit korkaklık gösteriyorlar, derim. Bu korkaklık başka alanlarda ayıp sayılır. Ama din alanında oldu mu, korkaklık övülüyor. Bense, hangi alanda olursa olsun, korkaklığı övemem.

Wyatt — Peki ama, neden korkaklık diyorsunuz buna?

Russell — Yaşamla, şunsuz ya da bunsuz savaşamazsınız demek korkaklıktır. Herkes yaşamın kendisine verdiği olanaklarla yaşam savaşma girmek zorundadır. Yüreklilik, bir bakıma budur.

Wyatt — Sizce insanların kendi sorunlarını Tanrı'ya, bir papaza ya da bir din kuruluşuna yüklemeleri, bu sorunlarla kendi başlarına savaşmamaları korkaklıktır mıdır, demek istiyorsunuz?

Russell — Evet. Dünyanın içinde bulunduğu çok tehlikeli durumu ele alalım. Bana boyuna gelen mektuplarda hep "Tanrı dünyayı korur" diye yazıyorlar. Ama Tanrı geçmişte hiç korumadı, yarın ne diye koruyacakmış, anlamıyorum.

Wyatt — Ama din zararlı ise, insanlar yine de hep bir dinleri olmasını istiyorlar.

Russell — İnsanlar istemiyor ki! Kimi insanlar istiyor. Onlar da dini istemeye alışmış olanlardır. Örneğin, kimi memleketlerde halk sırık üstünde yürür ve sırıksız yürümekten hoşlanmaz. Din de tam böyle bir şeydir. Kimi memleketler alışmıştır buna. Ben Çin'de bir yıl yaşadım ve gördüm ki, orta halli Çinlilerin herhangi bir dine inançları yok. Öyleyken Hıristiyanlar kadar mutlu olabiliyorlar. Hatta, kötü koşullar içinde oldukları düşünülürse, Hıristiyanlardan daha mutludurlar bence.

Wyatt — Ama bir Hıristiyana sorarsanız, Çinliler Hıristiyan olsalar daha mutlu yaşarlar, der.

Russell — Bence bunun doğruluğu hiç de ispatlanmış değildir.

Wyatt — Ama, insan kendi dışında bir inanç nedeni aramaz mı? Kendinden büyük sandığı birine inanmak istemez mi? Bu, sadece bir korkaklık ya da başkasına güvenme sorunu değil, onun uğrunda bir şeyler yapmak isteği de olabilir.

Russell — İnsanın kendinden büyük nice şeyler daha var. Her şeyden önce ailesi, sonra ulusu var, sonra da bütün insanlık. Bütün bunlar bir tek insanın kendinden daha büyük şeylerdir. İçimizde doğabilecek iyilik duygularını doyurmamıza bunlar da yeter.

Wyatt — Din kurumlarının insanlığı hep pençesi altında tutacağını mı sanıyorsunuz?

Russell — Bu bence, insanların kendi toplumsal sorunlarını çöümzleyip çözümlememelerine bağlıdır. Büyük savaşlar ve büyük baskılar sürüp giderse, çoğu insanlar mutsuzluk içinde yaşarsa, din de sürüp gider herhalde. Çünkü, benim gördüğüm kadarıyla, Tanrının iyiliğine inanç, olan bitenlere ters düşmektedir. Tanrının iyiliğini gösteren hiçbir kanıt yokken ortada, halk inanıyor buna. Ama her şey yolunda gittiği zamansa, inanması gereken, inanmıyor Tanrının iyiliğine. Onun için diyorum ki, halk eğer toplumsal sorunlarını çözümlerse, din ortadan kalkar. Ama çözümleyemezse, o zaman ortadan kalkacağını sanmam. Buna geçmişten örnekler bulabilirsiniz. XVIII. yüzyılda, her şey yolundayken, okumuş yazmış insanların çoğu dine bağlı değildiler, serbest düşünceliydiler. Ama Fransız Devrimi olunca, bazı İngiliz aristokratları serbest düşüncenin insanı giyotine götürdüğü kanısına vardılar. Serbest düşünceyi bir yana bırakıp, hepsi koyu dinci kesildi. Böylece, Victoria dönemi başladı. Aynı şey Rus Devriminde de oldu. Rus Devrimi halkı ürküttü, Tanrı'ya inanmazlarsa, malları mülkleri ellerinden gidecek sandılar ve Tanrıya inanır oldular. Bence toplumsal karışıklıklar dinin işine yaramaktadır.

Wyatt — Sizin ve benim, ölünce yok olup gideceğimize inanıyor musunuz?

Russell — İnanıyorum elbette. Başka türlü olması için bir neden yok. Ölünce, beden dağılıp gidiyor, biliyoruz bunu. Beden dağıldıktan sonra, düşüncenin yaşamını sürdürmesi için de hiçbir neden görmüyorum.

KOMÜNİZM ve KAPİTALİZM

Woodrow Wyatt — Komünizmle kapitalizm arasındaki benzerlikler nelerdir sizce, Lord Russell?

Russell — Bir hayli benzerlikler var. Bunlar, modern tekniğin kaçınılmaz denebilecek sonuçlarıdır sanırım. Modern teknik, bir merkezden yönetilen geniş örgütleri gerektirmekte ve onları işletecek bir çeşit yürütücü insan tipi yaratmaktadır. Endüstri bakımından gelişmişlerse, komünist ülkelerde de, kapitalist ülkelerde de aynı şeyi görüyoruz.

Wyatt — Bu geniş örgütler, diyelim, Rusya'da ve Amerika'da, benzer bir düşünme tutumu yaratıyorlar mı, sizce?

Russell — Tam değilse bile, öyle oluyor sanırım. Aralarında bir derece ayrımı var, tür ayrımı değil. Gerçekten güçlü bir Amerikan yürütücüsü ile bir Sovyet yürütücüsü arasında çok büyük bir benzerlik görüyorum. Amerikan yürütücüsünün yapabilecekleri daha sınırlıdır ama, her ikisi de aynı şeyi yapmaktadır.

Wyatt — Bu, Rusya'da ve diyelim Amerika'da, insanları otomobil, maddesel rahatlık vb. gibi yaşamda aynı şeyleri özlemeye götürüyor mu, sizce?

Russell — Çok büyük ölçüde buna götürüyor sanırım, evet. Demek istiyorum ki, Rusya'nın materyalistliği üstüne bir hayli uydurma laflar edildi. İstedikleri şeylerin para ile alınacak şeyler olması bakımından, insanların

çoğu materyalisttir. İnsan yaradılışının normal bir yanıdır bu. Propagandanın bize inandırmak istediği gibi, materyalizm bakımından Doğu ile Batı arasında pek öyle büyük ayrılıklar olduğunu sanmıyorum.

Wyatt — Birinci Dünya savaşından sonra siz Rusya'ya gittiniz. O zaman birçok solcu, Rusya'yı göklere çıkarırken, sizin sesiniz pek uymuyordu onlarınkine. O zaman Rusya'da olup bitenler sizce istenmeyecek şeyler miydi, diyorsunuz?

Russell — Evet, öyle diyorum. Rusya'da ortaya çıkan rejim, benim görüşüm bakımından özellikle istenir bir şey değildi. Çünkü, bu rejim özgrlüğe karşıydı, serbestçe tartışmaya, kösteksiz bilgi araştırmasına izin vermiyordu, doğmatizmi destekliyordu. İnanç yayımında zor kullanmayı destekliyor, daha birçok şey yapıyordu ki, bunlar benim gibi eski bir liberal için tatsız, bir hayli tatsız şeylerdi.

Wyatt — Hâlâ aynı şeyleri yaptıklarını mı sanıyorsunuz?

Russell — Evet, öyle sanıyorum. Stalin'in sağlığındakinden daha az sertlikler yapıyorlar ama, yine de yapıyorlar.

Wyatt — Rusya'da komünist rejimin düşünce özgürlüğünü kösteklediğini söylüyorsunuz. O zaman, bilim alanında bunca parlak başarıları nasıl gerçekleştirebüiyorlar?

Russell — Doğrusu bunları yapabilmelerine ben de şaşmıştım daha çok, ama şaşmamalıydım. Ortada Japon örneği var. Japonlar Batılılaşmaya başladıkları zaman, kafaca değil, sadece teknik bakımdan Batılılaştılar. Modern teknikte tam bir başarıya ulaştığı halde, İkinci Dünya savaşındaki yenilgilerine kadar, eski Japon inançlarını sürdürmüşlerdi. Ruslar gerçi eski inançlarını sürdürmediler ama zorla oluşturdukları bir inanç teknikle ça-

tışmıyordu. Daha üstün şeyler düşünmeksizin sadece teknik sorunlar üzerinde düşündürebilmenin yolunu buldular.

Wyatt — Sizce komünistler Rusya'da halkı eskisinden daha mutlu kılabüdiler mi?

Russell — Pek bilemiyorum, doğrusu. Şimdi daha mutlu olmaları olasıdır, sanırım. Ama Stalin'in günlerinde mutlu olmadıkları kesindir. Stalin zamanında orta bir Rus yurttaşı, Çar zamanından daha az mutluydu. Ama bugün belki mutludurlar.

Wyatt — Lenin'le buluştuğunuz zaman ne düşündünüz onun için?

Russell — Doğrusunu söylemek gerekirse, Lenin beni daha çok düşkırıklığına uğrattı. Bir hayli büyük değerleri olduğunu kabul ediyorum elbet. İnanılmaz bir cesareti, bükülmez iradesi, büyük bir karar verme gücü vardı. Bir inanç yaratmak için yaşıyordu, kendisi için değil. Kendisini, sadece inancına yararı olduğu ölçüde düşünüyordu. Bu bakımdan dürüst bir insandı. Ama, bence dar inançlıydı, bir bağnazdı. Marksçı yörünge dışında düşünemiyordu.

Wyatt — Katı yürekli bir insan mıydı?

Russell — Doğrusu, ben öyle gördüm. Stalin gibi katı yürekliydi diyemem. Ama herhalde katı yürekli bir yanı vardı, evet.

Wyatt — Özgür dünyanın kendini ortaya koyuş ve yönetişindeki aksaklıklar üzerinde ne düşünüyorsunuz?

Russell — Birçok aksaklıklar var. Ama, bence en önemlisi özgür olmayışıdır. "Özgür dünya" diye adlandırılmaya hakkı yoktur. Elbet bilirsiniz ki, biz İngiltere'de hepimiz McCarthy'nin Amerika'da nasıl bir dehşet havası estirdiğini hep görüyorduk ama, İngiltere'de aynı şeylerin olup bittiğini pek görmüyorduk. Devlet hizmetine girmek istediniz mi, bir casusluk şebekesi çıkıyor önünü-

ze. Düşüncelerinizin ne olduğu size doğrudan doğruya sorulmuyor yalnız, üniversite profesörlerinizden ve daha başkalarından, hakkınızda birer casus gibi davranması isteniyor.

Wyatt — Oxford'u bitiren bir kimse, devlet kapısında iş isteyince, eski öğretmenine "Politik bakımdan güvenilir bir insan mıdır bu?" diye soruyorlar mı demek istiyorsunuz?

Russell — Böyle sorulduğu oluyor. Birçokları böylesi sorulara karşılık vermek istemediler. Ama, soruluyor. Oxford'lılara soruluyor mu, bilmem, ama başkalarına sorulduğu muhakkak

Wyatt — Ama hükümetin tedbirli davranmasına hak verilemez mi? Devlet, sırlarını yabancı devletlere verecek kimselerin devlet hizmetine girmesini önlemek istiyor.

Russell — Ben öyle düşünmüyorum. Bence, bu casusluk işleri, gizli sırlar, falan filan, fazlasıyla büyütülüyor. Aslına bakarsanız, Ruslar kendiliklerinden her şeyi öğrenebilirler; içimizdeki casusların ve hainlerin bize pek zararı, ya da onlara pek yararı olduğunu pek sanmıyorum. Bence bütün bunlar, halkın düş gücünü işleten melodramlık şeylerdir.

Wyatt — Özgür dünyanın tutumunda başka ne gibi aksaklıklar görüyorsunuz?

Russell — Bakın, özgürlüğün nasıl hiçe sayıldığına bir başka örnek vereyim. Franco ile anlaşmaya hazırlanıyorlar. Oysa, bence komünist rejimin bütün aksaklıkları Franco rejiminde var. Herhangi bir ideolojik temele dayanıyorsanız, karşı olduğunuz şeylerin tıpkısını yapan birisiyle anlaşmanız olacak şey değildir.

Wyatt — "Özgür dünya" demek istemiyorsunuz, ne diyebilirsiniz başka?

Russell — Kapitalist dünya, derim.

Wyatt — Bu dünya içinde İsveç, Norvaç ve Danimarka gibi gerçekten pek kapitalist olmayan memleketler de varken, yine de kapitalist dünya mı diyeceksiniz?

Russell — Belki de böyle demek pek uygun düşmez. Bence, asıl önemli ayrılık parlamenter demokrasidir. Batı dünyası, İspanya ve Portekiz gibi memleketler dışında, parlamenter demokrasiye inanıyor ama, genellikle kendi yurdu için inanıyor. Komünist dünya ise inanmıyor. Bana kalırsa, en önemli ayrılık budur.

Wyatt — Dediklerinizin dışında, komünist doktrinin sakat olan yanı nedir aslında?

Russell — Komünist doktrindeki en önemli aksaklık bence, iyiliksever despotluğa inanmadır. Bu, eski ve her çeşit toplumlarda yaşamış bir inançtır ama, yanlış olduğu her yerde ortaya çıkmıştır. Çünkü, iyiliksever bir adamı despot yaparsanız, despotluğu kalır, iyilikseverliği çeker gider. Bütün komünist teori şuna varıyor: Belki bir inanca bağlı kişilere çok büyük güçler veriyor ve onların bu büyük güçleri iyilikle kullanacakları sanılıyor. Oysa, bana öyle geliyor ki, çok küçük bir azınlık dışında, herkes gücü kötüye kullanır. Onun için, önemli olan, gücü elinizden geldiği kadar dağıtmak ve küçük bir kliğe çok geniş güç vermemektir.

Wyatt — Rusya'da komünistlerin hükümet örgütünü ele geçirdikten sonra, proletaryanın diktatörlüğüne artık inanmaz oldukları kanısında mısınız?

Russell — Evet, bu kanıdayım. Proletarya sözü Rusya'da kullanıldığı anlamda, roman kahramanı Pickwick'e yaraşır bir sözdür. Ben Rusya'ya gittiğimde, Lenin bir proleter sayılıyordu ama, yeterince karnı doymayan yoksul sokak dilencilerine burjuva uşakları deniyordu.

Wyatt — Anlıyorum ne demek istediğinizi. Ama, komünizmin çok geniş ölçüde uygulandığı bir ülkeye, Çin'e

geçecek olursak, Rusya gibi Çin'in de, özgür dünya değil de, parlamenter diyebileceğim dünya için büyük bir tehlike yarattığı düşüncesinde misiniz?

Russell — Evet, uzun bir süre sonra belki daha büyük bir tehlike olacak. Çin bu işde Ruslardan daha yeni. Yaşadığı dönem erken bir dönem henüz ve bağnazlıkta Rusları geride bırakmış görünüyor. Sonra, Çin'in nüfusu Ruslarınkinden çok daha fazla. Çin halkı yaradılıştan çalışkandır, her zaman çalışkan olmuştur. Rusya'dan daha güçlü bir devlet olabilirler. Bence, onlarınki kadar büyük adamları da var.

Wyatt — Ruslar da Çin üstüne böyle mi düşünüyorlar?

Russell — Pek bir şey söylenemez doğrusu. Ruslar ne düşündüklerini belli etmemeye çok dikkat ederler. Böyle bir şeyi kendilerine sorar gibi olursanız, pek kaçamaklı yanıtlar verirler size. Ama, düşündüklerini kestirebilirsiniz.

Wyatt — Rusların Çin'e atom ve H. bombalarının önemli sırlarını vermemeleri anlamlı mıdır sizce?

Russell — Ha, evet, öyledir elbet.

Wyatt — Sizce komünist olan ve olmayan dünyalar arasındaki gerginlik, genellikle insanların özgürlüğüne çok zarar veriyor mu dersiniz?

Russell — Evet, özgürlüğe büyük, çok büyük zarar veriyor. Böylesi bir gerginlik ister istemez zararlıdır. İnsanların açık seçik düşünmesine engel oluyor. Biliyorsunuz, Batı'da olsun Doğu'da olsun, karşı tarafın sistemini incelemeye kalktınız mı, polis, o sistemi ister istemez, benimseyeceğinizi sanır. Onun için de, o sistem üstüne bir şeyler öğrenmenize izin vermez. İşte bu.. saçma, gerçekten saçmadır. Gerginliğin bir sonucudur bu. Bir başkası da, bir kuşku havası yaymasıdır. Bu yüzden insanlar çok haksız olarak kuşku altında kalabilir, mahvolabilir. Gerginliğin büyük zararı oluyor bence.

Wyatt — Parlamenter dünya yapılarının serbestçe incelenmesine Rusların izin vermesini nasıl bekliyorsunuz? Çünkü, özgür düşüncenin ne olduğunu görünce, onu kendi yaşadıkları sistemden daha çok sevmeleri pek olağan değil midir?

Russell — Karşılıklı bir iş olacak bu. Bakın, Amerika'da Rusların yöntemlerini incelemeye kalkan birinin pek önemli engellerle karşılaşacağı su götürmez. Oysa, karşılıklı olarak, her iki tarafın birbirini incelemesine izin verilmelidir ve öyle sanıyorum ki, Rusların sisteminde yaşamak isteyecek ne kadar Amerikalı varsa, Amerikalıların sisteminde yaşamak isteyecek o kadar Rus vardır.

Wyatt — Ama, İngiltere'de komünizmi harıl harıl inceleyenler var.

Russell — Elbette olacak. Birçokları komünizmi seviyor bile. Bunlar üniversitelerde öğretim üyesi olabiliyorlar. Oysa, Amerika'da böyle bir şey düşünülemez.

Wyatt — Komünizmle, kapitalizmin dünyada yanyana yaşamayı öğrenmeleri mümkün müdür?

Russell — Evet, mümkündür elbet. Bu, birbirine alışmak sorunudur. Örnek olarak Hıristiyanlarla, Müslümanları alın. Birbirlerini alt edemeden altı yüzyıl savaştılar, sonunda dâhi bir insan çıkıp diyor ki onlara "Neden savaşmayı bırakıp dost olmayalım birbirimizle?" Öyle yaptılar ve çok iyi ettiler. Kapitalizm ile komünizm arasında da olabilir, elverir ki, her iki taraf dünyayı tek başına ele geçiremeyeceğini anlasın.

Wyatt — Ama bu anlayışa nasıl varılır?

Russell — Deneye deneye varılır buna. Tabii altı yüzyıl bekleyemeyiz bunun için. Çünkü Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki benzer bir çatışma altı yüzyıl sürerse, hiç kimse kalmaz yeryüzünde. Ama bence, her iki tarafın hükümetlerini böyle bir anlaşmanın gerekliliğine inandırmak pekâlâ olanaklıdır.

BİREYİN ROLÜ

Woodrow Wyatt — Bireyin rolü sözünden ne anlıyorsunuz?

Russell — Bir tek kişinin, bir örgütün üyesi olarak değil de, tek başına yaptıklarını anlıyorum, her şeyden önce. Pek önemli, pek yararlı, özlenmeye değer birçok çalışma var ki, bunları eskiden tek tek insanlar, bir örgütün yardımı olmaksızın başarmışlardır. Ama, böylesi insanlar gittikçe daha fazla örgütlere dayanmak zorunda kalmaktadırlar. Geçmişin büyük bilim adamları — Copernicus, Galileo, Newton, Darwin gibi büyük adamlar— pek öyle masraflı araçlara bağlı değillerdi. İşlerini tekbaşlarına gördüler ve görebiliyorlardı. Oysa, bugünün bir astronomunu düşünün. Ben California'dayken, günümüzün pek üstün bir astronomu ile tanışmıştım. Gördüğü pek yararlı ve pek sevimli iş, tümü ile çok, çok güçlü teleskoplara bağlıydı ve onları da pek zengin bir insan bir observatuvara sağlamıştı. Bir yemek sırasında, bana anlattı: Gördüğü işi ancak, çok, çok zengin bir insanla olan ahbaplığı sayesinde başarabiliyormuş.

Wyatt — Nasıl bir çözüm yolu düşünüyorsunuz bu sorun için?

Russell — Bu özel sorun için düşünebildiğim tek çözüm, bilginin gelişmesi için genel bir ilgi ve istek olmasıdır. Gerçi fazla iyimser bir umut bu ama, başka ne yapabiliriz, bilmem.

Wyatt — Bu çok masraflı donatımı kullanma isteğini ya da hakkını kim öne sürebilir?

Russell — Meslek arkadaşlarının oylaması ile kullanılabilir ancak bu donatım. Bereket versin, bilim alanında bir insanın yeteneğini kestirmek oldukça kolaydır. Sanatta ise durum bambaşkadır. Bir şair, bir resam ya da mimar, çağdaşlarının hoşuna gidiyorsa, onun, pek önemli bir bulucu olması beklenemez. Önemli bulucularsa, çağdaşlarının hoşuna gitmemektedirler. Bu yüzden de, sanatta yeteneği kestirmek pek zordur.

Wyatt — Ama, insan kültür ve bilim özgürlüğünde biraz daha ileri gidebilir mi ve toplum için önemi nedir bunun?

Russell — Son zamanlarda şöyle bir sonuca vardım. Geniş anlamıyla insan davranışlarının önemli itileri "yaratıcı" ve "edinici" olarak ikiye ayrılabilir. Yaratıcı dediğim iti, siz yapmadıkça var olmayan ve başkasının sizden almadığı bir şeyi üretmeyi amaçlar. Edinici dediğim iti ise, ortaya çıkmış olan bir şeyi kendinize maletmeyi amaçlar, bir somun ekmeği edinmek gibi. Elbette ki her iki itinin de görevi vardır. İnsan yaşıyabilmek için yeterince edinici olmak zorundadır. Ama gerçekten önemli itiler, özgürlük alanından söz ettiğimiz sürece, yaratıcı olanlardır. Bir şiir yazarsanız, bir başkasının şiir yazmasını engellemiş olmazsınız. Bir resim yaparsanız, başka birisinin resim yapmasını engellemiş olmazsınız. Bunlar yaratıcı şeylerdir ve bir başkasının zararına yapılmış değillerdir ve bence bunlara tam bir özgürlük verilmelidir.

Wyatt — Sizce kültür ve büim özgürlüğü gittikçe azalmakta mıdır?

Russell — Evet, ister istemez, gittikçe azalıyor gibidir. Belki sanat alanında o kadar değil ama, bilim alanlarında azaldığı kesin, demin söylediğim nedenlerden ötürü. Bilimde donatım bugün o kadar pahalı ki, bir insan

kendi teleskopu ile bir Galileo olamaz. Bir yeni teleskopu kendiniz yapamazsınız.

Wyatt — Evet ama, bugünün de büyük bir üstünlüğü var. Eskiden bilimsel buluşlar yapan insanlar, başlarının kesilmesi tehlikesiyle karşı karşıyaydılar. Oysa bugün öyle bir tehlike yok.

Russell — Pek doğru değil sanıyorum bu. Biz, genel olarak, başlarını kesmiyoruz. Ama, politik bakımdan hoşa gitmiyorlarsa, ki pekâlâ gitmeyebilirler, gerekli laboratuvarların yanına yaklaşamazlar.

Wyatt — Ama bilim özgürlüğü, kültür özgürlüğü var oldu mu hiçbir zaman?

Russell — Hayır, sanmıyorum. Hiçbir zaman olmadı sanıyorum. Herhangi bir yönde önemli bir adım atan kimse, hemen hiç şaşmadan, halkın büyük tepkisi ile karşılaşmıştır.

Wyatt — Buna birkaç örnek verebilir misiniz?

Russell — Copernicus ya da Galileo. Buluşlarıyla ikisinin de başı derde girdi. Darwin de öyle. Ona da, zamanında yüklenmedik kötülük kalmadı. Önemli bir ilerleme sağlayanların hemen hepsine kötü gözüyle bakılmıştır.

Wyatt — Kimi insanların, önemli ilerlemeler, olabilecek ya da olmayacak öneriler ortaya attıkları zaman, bir hayli tepki görmeleri iyi bir şey değil mi aslında? Böylece, önerileri deneyebiliriz ve bir hayli saçma kuramların bizi aldatmasını önlemiş oluruz.

Russell — Hayır, bunun saçma kuramları önlediğini sanmam. Çünkü, benim bildiğim duyduğum kadarıyla dünyanın bütün hükümetleri, saçma kuramları tutarlar ve desteklerler. Sağlam olan kuramlar sert tepki görmek zorundadırlar. Sizin görüşünüz üstüne çok şey söylenebilir. Tepki çok sert olmazsa, insanı ileri iter. Ama, çok

sert olursa itemez. Kafanız kesildi mi, düşünme gücünüz büyük ölçüde azalır.

Wyatt — Bunca buluşların halkta tepki uyandırması nedendir dersiniz?

Bussell — Güvensizlik duygusu verirler insanlara da ondan. Her insan, her hayvan gibi, güven duyduğu bir çevre içinde yaşamak ister. Beklenmedik tehlikelerle karşılaşmak istemediğiniz bir çevre içinde bir adam çıkıp da size, inanageldiğiniz bir şeyin doğru olmadığını söylerse, korkutur, sarsar sizi ve "nerede olduğumu bilmiyorum. Ayağımı yere bastığım zaman, belki de basmıyorumdur" dersiniz içinizden ve bir korkudur sarar sizi.

Wyatt — Bu dediğiniz pratik bilimden çok, düşünce alanındaki buluşları ilgilendirir. Demek istiyorum ki, Ay'a gidecek bir makinenin bulunması kimseyi kaygılandırmaz.

Bussell — Evet, kaygılandırmaz. Ama insanısoyunu yokedecek bir makine —ki o da bilime bağlıdır— benim beklediğim kadar çok olmamakla birlikte, yine de çok kimseyi kaygılandırır.

Wyatt — Ama bu apayrı bir şey değil mi? Demek istiyorum ki, televizyon gibi birçok yeni buluşlar halkı hiç sarsmadı.

Bussell — Evet, bu yeni bir buluş ama, yeni icatların dayandığı buluşlar, çoğu kez, tekniğe karşıt olan düşünce alanını etkiler ve bunlar genellikle halkı sarsar.

Wyatt — Bireyin rolü sorununa siz büyük önem veriyorsunuz. Bu kadar önem vermeniz nerden geliyor?

Bussell — Çünkü, dünya tarihinin başından beri bildiğimiz önemli ilerlemeleri, çoğu sert tepki ile karşılaşmış olan bireylere borçluyuz.

Wyatt — Sizce, kamuoyundan korkmak bir çokların iyi ve doğru şeyler yapmaktan alıkoymuş mudur?

Russell — Evet, çok derin bir etkisi oluyor bunun özellikle, sürü çılgınlığına götüren büyük coşku günlerinde. Birçok insan sürü çılgınlığına karşı gitmekten korkar, bu yüzden de, kötü şeyler, kazanmamaları gereken zaferi kazanırlar.

Wyatt — Bu söylediklerinizi bilim ve sanat adamları için de doğru mudur?

Russell — Evet, öyle sanıyorum. Bilim adamlarının şu ayrıcalığı var ki, kimi zaman haklı olduklarını ispatlayabilir, ama sanat adamları ispatlayamazlar. Bir sanatçı başkalarının kendisini haklı bulacağını umabüir sadece. Onun için, sanatçı bilginden daha güç durumdadır. Ama, bilgin, bugünkü dünyada hiç kuşkusuz güçlük çekmektedir. Çünkü, hükümetin işine gelmeyen buluşlar yapabilir, o zaman da başı derde girer.

Wyatt — Sizce, bilgin Batı dünyasında başı derde girmekten kurtulamaz mı?

Russell — Kurtulabilir, ya da kurtulamaz. Bu, bir yandan onun büyüklüğüne, bir yandan elindeki kanıtların değerine, bir yandan da hükümetin işine gelme derecesine bağlıdır?

Wyatt — Peki, sanatçı ve pratik şeyler düşünen bilim adamı olmayıp da, az çok düşünce adamı olanlar için ne dersiniz?

Russell — Evet, o da duruma göre değişir. Birçok düşünür, kendilerine söz getirecek düşünceleri uluorta dile getirmekten çekinir.

Wyatt — Peki, bunların dışında olanlar için?

Russell — Birinci Dünya Savaşından sonra Amerika da çok önemli bir dava olmuştur. Sacco ve Vanzetti adlı iki kişi, adam öldürmekle suçlandılar. Kanıtlar yeterli değildi ve adamlar hüküm giydikten sonra bir kaç insan kanıtları gözden geçirmekle görevlendi. Bunların ara-

sında Harvard Üniversitesi Rektörü de vardı. O ve ötekiler, adamlar için suçluluk yargısı verdiler ve adamlar idam edildi. Bana kalırsa, kanıtlara tamamiyle yansız bir gözle bakan herkes, bunların mahkûmiyete götürecek nitelikte olmadığını görürdü.

Wyatt — Harvard'ın Rektörü bile bu adamların suçsuz olduklarını biliyor muydu demek istiyorsunuz?

Russell — Bilmesi gerekirdi sanıyorum. Bir şey diyemem, çünkü içindekini bilemem. Ama, bilmesi gerekirdi sanıyorum.

Wyatt — Yalnız kamuoyu yüzünden mi oldu bu?

Russell — Evet.

Wyatt — Şimdi şu soruna çok yaklaşmış bulunuyoruz. Düzenli bir toplum kurmak için bireyin vazgeçmesi gereken özgürlük payı nedir? Ne düşünüyorsunuz bu konuda?

Russell — Doğrusu, ana sorun, toplum düzeninin korunmasıdır. Elinizden gelirse, içinde kimsenin hırsızlık etmediği, birbirini öldürmediği bir dünya kurmalısınız ve bunu, yurt içinde polis aracılığı ile bir ölçüde başarabilirsiniz. Bu çeşit özgürlük sınıflandırmaları, hele kalabalık topluluklarda, pek gereklidir. Trafik kurallarını düşünün. Benim gençliğimde motorlu taşıt yoktu ortada. Dilediğiniz gibi araba sürebilirdiniz her yerde, hiç tasa duymadan. Bugünse, uymak zorunda olduğunuz inceden inceye düşünülmüş kurallar var; bunlara uymazsanız, hem kendinizin hem de halkın başına büyük dertler açarsınız. Genel olarak dünyada kalabalıkların artmasından geliyor bu. Eskiden büyük değer verdiğimiz bir takım yurttaş özgürlükleri zararlı olmaya başlamıştır, tıpkı trafik kurallarının yokluğunda olduğu gibi.

Wyatt — Özgürlükte yeni sınırlamalar yapmak gerekecek mi sizce?

Russell — Evet, elbette. Yurttaş özgürlüğünde sınırlamalar gerekli oluyor. Bazı saçmalıklar da çıkıyor ortaya. Sosyalistlerin doğal kaynakları millileştirmeden yana ileri sürdükleri kanıtlar, bugün doğal kaynaklara uluslararası nitelik vermek yolunda kullanılıyor. Bunun en açık örneği petroldür. Toprağında büyük ölçüde petrol bulunan ufak bir memleketin bu petrolü tek başına elinde tutması biraz saçmadır.

Wyatt — Özgürlüklerin artması da gerekmiyor mu?

Russell — Evet, özgürlüklerin düşünme alanında artması, çdinme dediğim alanda ise azalması gerekiyor.

TABU AHLAKI

Wyatt — Tabu ahlakı, sözüyle ne demek istiyorsunuz, Lord Russell?

Russell — Bununla anlatmak istediğim ahlak, en çok yapılmaması gereken şeyler üstüne bir sürü kurallar koyan ve bu kuralların nedenlerini vermeyen ahlaktır. Nedenleri kimi zaman bulunmaz, kimi zaman bulunur ama bu kurallar her zaman kesin sayılır ve yapma dediği şeyleri yapmamak zorundasınız.

Wyatt —Ne türlü şeyler bunlar?

Russell — Uygarlığın bulunduğu düzeye bağlı şeyler. Asıl tabu ahlakı ilkel kafanın özelliğidir. İlkel topluluklarda ondan başka türlüsü de yoktur, sanırım. Bu topulluklarda, örneğin, reisin yemek yediği kaptan yemek yiyemezsiniz. Yerseniz, ölürsünüz, derler. Bir çok kuralları vardır buna benzer. Anımsadığıma göre Dahomey kralı gözlerini belli bir yere uzun zaman dikemezmiş, dikerse, memleketinin orasında fırtına koparmış. Onun için, kural gereği gözlerini hiç durmadan bir bu yana bir o yana çevirmek zorundaymış.

Wyatt — Peki, ama bunlar yalnız ilkel topluluklarda görülebilen tabular olsa gerek, Bizimkiler ne oluyor?

Russell — Bizim ahlakımız da, onun gibi tabularla doludur. En yüce şeylerde bile türlüsü var. Günah diye kesilip atılmış öyle bir günah var ki, ben öylesini hiç işlemedim: "Komşunun öküzüne göz dikmeyeceksin" derler. Ben hiç dikmiş değilim.

Wyatt — Evet ama, gündelik yaşayışımızda raslanan başka kurallar yok mu? Tabu ahlakından bize vereceğiniz örnekler yok mu?

Russell — Var, tabiî. Tabu ahlakının birçok yanları akla dayanan ahlakla güzelce uzlaşıyor. Örneğin, çalmayacaksın, öldürmeyeceksin, diyoruz. Bunlar, akla uygun kurallardır ama, tabu olarak ortaya konurlar. Olmaması gereken sonuçlar doğururlar. Örneğin, bir katilin acı duymadan öldürülmesi yasaktır; oysa, aklı başında bir insan bunu hoş görebilir.

Wyatt — Sizce Hintlilerin sığır eti yememeleri, yedirtmemeleri tabu ahlakına girer mi?

Russell — Evet. Hint ahlakının tipik özelliğidir sığır eti yememek. Müslüman ve Yahudiler de domuz eti yemeyeceksin, derler. Ama neden yemiyeceksin, belli değil. Bu, bir tabudur sadece.

Wyatt — Peki, bu tabuların yararlı iş gördükleri olmaz mı?

Russell — Kimisinin olur, kimisinin olmaz, yerine göre. Demek istiyorum ki, ahlakınız akla dayanıyorsa, tabuları gözden geçirir ve hangilerinin yararlı olduğunu araştırabilirsiniz. Örneğin, ben kendi hesabıma, sığır eti yasağının bir şeye dayandığını sanmıyorum.

Wyatt — Siz dine inanmıyorsanız, ki inanmıyorsunuz tabu ahlakının akla sığmayan bir çok kurallarını da hiçe sayıyorsunuz. Sizin inandığınız bir ahlak sistemi yok mu?

Russell — Var. Ama, ahlakı politikadan ayırmak çok güçtür. Bana göre ahlak şu yoldan ortaya çıkıyor. Bir insan kendi için yararlı, komşuları için zararlı bir şey yapmak istiyor. Komşularının çoğu bundan zarar görecek olursa, birleşir, derler ki: "Biz bu türlü işleri sevmiyoruz, bunlardan başkasına zarar gelmesini önleyeceğiz." ve

işte, akla pek uygun olan bu davranış ceza yasalarına yol açıyor. Özel ve genel çıkarları uzlaştırma yoludur bu.

Wyatt — Herkesin, genel bir ahlaka uyacak yerde kendi özel ahlak sistemine uyması sakıncalı bir şey sayılmaz mı?

Russell — Sayılır öyle olursa ama, ahlak pek o kadar özel olamaz. Çünkü, demin de söylediğim gibi, ceza yasalarıyla karşılaşır. Ayrıca halkın tutup tutmaması da var. Kimse halkın gözünde kötü olmak istemez. Böyle olunca da, herkesin kabul ettiği ahlak çok güçlü bir şey olur.

Wyatt — Günah diye bir şey var mıdır?

Russell — Hayır. Günah, tanımlanması zor bir şeydir. İstenmeyen işler demek istiyorsanız, vardır böyle işler "İstenmeyen" iyilikten çok, kötülük getiren demektir. Böylesi işler de vardır. Ama, günahın işe yarar bir kavram olduğunu sanmıyorum. Bir cinayeti günah saydınız mı, onu cezalandırırken sadece cinayeti önlemeyi değil, katüin azap çekmesi gerektiğini düşünürsünüz.

Wyatt — Günah düşüncesi, kimi zaman işkence yapmaya hak kazandırıyor mu demek istiyorsunuz?

Russell — Bence böyle oluyor geniş ölçüde. Demek istiyorum ki, cehennemi ancak katı yürekli insanlar uydurmuş olabilir. İnsanca duyguları olanlar, yaşadığı toplum ahlakının cezalandırdığı suçları işleyenlerin öldükten sonra bile sonsuz işkenceler çekmesine razı olamazlar. Kendini büen hiç kimse böyle bir görüşü kabul edemez.

Wyatt — Demek ki, sizce günah kavramı, sadece insandaki saldırgan duyguları ortaya çıkarıyor?

Russell — Evet, öyle sanıyorum. Günah, katı yürekli diyebileceğimiz bir ahlakın özüdür. Sizi vicdan azabı çekmeden başkalarına işkence etme yoluna götürüyor. Buysa kötü bir şeydir.

Wyatt — Günah diye bir şey olmadığını kabul edersek, bazı şeyleri nasıl kötü görebiliriz?

Russell — Bütün yapabileceğimiz, bence kötü görmeği ceza yasalarıyla bir arada düşünmektir. Sizde bir çeşit kamuoyu olması gerektir. Bunun ne kadar önemli olduğunu İtalyan Rönesans tarihini okurken anlarsınız. Bu tarih Machiavelli Kuramlarını doğurmuştur. O günlerde, kamuoyu, çoğu zaman, çoğu kez kamuoyunun hoş göremiyeceği seyleri hoş görmüştür.

Wyatt — Özünde bozuk olan bir şeyler var mıdır sizce?

Russell — Bu sözcüğü pek kullanmak istemem. İyilikten çok kötülük getiren şeyler demek daha iyi. Bir şeyin iyilikten çok kötülük getireceğini gördünüz mü, onu yapmamakla daha iyi edersiniz. Özü bozuk sözünü kullanmak istiyorsanız, kullanm. Ama, ben bunun bir işe yarıyacağını sanmıyorum.

Wyatt — Tabu ahlakında cinsel ilişkiler büyük bir yer tutar. Siz, yazılarınızda da bu ilişkilere büyük bir yer ayırdınız. Cinsel bakımdan akıllıca davranmak istiyen insanlara ne öğüt verirsiniz?

Russell — Önce şunu söyliyeyim ki, benim yazılarımda cinsel konular yüzde bir ölçüdedir. Ama, okurlarımın çoğu öylesine bir cinsel saplantı içindedirler ki, yazılarımın geri kalan yüzde doksan dokuzunu fark etmemişlerdir. Bence insanların bu konu ile ilgisinin akla uygun ölçüsü yüzde biri geçmez. Başka şeyler için nasıl düşünüyorsam, cinsel ahlak için de öyle düşünmem gerekir. Bu konuda da, yaptığınız şey başkasına zarar vermediği sürece, kötülenemez. Bir cinsel ilişkiyi sadece eski bir tabu kötülüyor diye kötülememeli. Zarar verip vermediğine bakmalısınız. Başka her konu gibi, cinsel ahlakın da temeli budur.

Wyatt — Demek ki, sizce kadını zorla elde etme ceza görmelidir de, uygunsuz cinsellik işi başkasına zarar vermiyor diye, görmemelidir.

Russell — Evet. Bir kadını zorla elde etme, insana karşı her hangi bir zor kullanmadan farksızdır. Uygunsuz cinsel ilişkiye gelince, koşullara bakmanız, buna karşı koymakta haklı bir neden olup olmadığını araştırmanız gerekir. Bütün koşullar içinde, toptan bir kötüleme yoluna gidilmemeli.

Wyatt — Bir şeyin yapılıp yapılmaması üstüne kurallar koymak doğru mudur, sizce?

Russell — Bu konuda ben biraz aşırı düşünüyorum. Korkarım, böyle düşünmekte benden yana olacaklar pek azdır. Bence, uygunsuz yayınları yasak eden kurallar olmamalıdır. Öyle düşünmem, biraz da şundan : Bazı dar kafalı yargıçlar, gerçekten değerli bir yapıtı, hoşuna gitmedi diye suçlandırabüirler. Ama bu, nedenlerden biri, sadece. Bir başka neden de şu : Bence yasaklar halkın, her şeyden olduğu gibi, açık saçıklıkla ilgisini büyük ölçüde arttırıyor. İçki yasağı döneminde Amerika'ya sık sık giderdim. Bu yasak ayyaşlığı eskisinden çok, hem de çok daha fazla arttırmıştı. Pornografi yasağı da aynı sonucu verir sanırım. Yasaklar üstüne ne düşündüğümü açıklamak için bir örnek vereyim size. Filozof Empedokles defne yaprağı çiğnemenin büyük, çok büyük bir ruh bozukluğu olduğuna inanıyor, defne yaprağı çiğnediği için de kendisinin on bin yıl karanlıklarda kalacağına yakınıyor. Kimse bana defne yaprağı çiğneme demedi. Ben de çiğnemiş değilim zaten. Ama, Empedokles'e çiğneme dediler, çiğnedi. Pornografi için de aynı şeyi söyleyebiliriz.

Wyatt — Sizce, herkesin yazdığı müstehçen her şey yayınlanırsa, halkın ilgisini hiç arttırmaz mı bunlar?

Russell — Bence azaltır. Aşağılık, açık saçık posta kartlarına izin verildiğini düşünelim. Bence, ilk bir iki yıl

bunlar kapış kapış alınır, sonra, herkes kanıksar ve kimse yüzlerine bakmaz olur.

Wyatt — Yazılar ve başka şeyler için de böyle midir?

Russell — Böyledir, sanıyorum, aklın sınırları dışına çıkmamak şartıyla. Ortaya konan güzel bir sanat yapıtıysa, halk bunu okur yine, ama pornografik olduğu için değil.

Wyatt — Şimdi konuşmamızın temeline, yani, tabu ahlakının düşüncesiz kurallarına gelelim. Bunların zararları ne oluyor sizce bugün?

Russell — Türlü türlü zararları oluyor. Zararın bir çeşidi bu kuralların eski olmasından, içinde yaşadığımızdan ayrı bir toplumdan kalmış olmalarından geliyor. O topluma uyan ahlak bizim zamanımıza uymuyor çoğu kez. Yapay insan yetiştirme, bu eski kurallara uymuyor, örneğin. Geçmişin ahlakçıları bunun üzerinde düşünmemişler. Bunun bir zararı oluyor. Bir başka zarar, tabu ahlakının eski işkenceleri sürdürmesidir. Buna bir çok örnek verebüirim. Tanrılara insan kurban etme işini alm. Yunanlılar, tarihlerinin ük günlerinden beri insan kurban edilmesine karşı koydular. Bunu bir zamanlar yapmışlardı. Ama, artık kaldırmak istiyorlardı ortadan. Gel gelelim, bir kurum vardı ki bunun ortadan kalkmasını istemiyorlardı. Ona yapışıp kalmışlardı. Bu kurum Delphoi kâhinliğiydi. Kör inançlarla yaşıyardu bu kurum. Onun için de kör inançların azalmasını istemiyordu. Başka Yunanlılar da çok sonralara kadar insan kurban edilmesinde dayattı. Önemli bir başka örnek daha vereyim. Bir cesedi kesip biçmek ötedenberi çok kötü bir şey sayılmıştır ve imparator Karl V zamanında Vesalius adında pek büyük bir hekim cesetleri kesip bakmadan hekimlikte önemli olarak fazla iş görülemeyeceğini anladı ve kesip biçmeğe başladı. Karl V hastalıklı bir adamdı ve yalnız bu hekim onu iyi edebüiyordu. Onun için korudu kendisini. Ama

imparator tahtından ayrıldıktan sonra Vesalius'ü koruyan kalmadı ve bir insanın bedenini iyice ölmeden kesip biçti diye suçlandırıldı. Ceza olarak Kudüs'e günahlarını temizlemeye yollandı. Yolda gemisi battı ve kendisi de türlü eziyetler içinde öldü gitti. Bütün bunlar ceset kesmek yasak (tabu) olduğu için geldi başına. Tabu ahlakından bugün de kötülük geliyor. Örneğin, doğum kontrolünü alalım. İnsan topluluklarının çoğunda, bu konuda, aşılmaz bir tabu vardır, bu yüzden de birçok kötülükler doğuyor, çok büyük kötülükler. Yoksulluk ve savaş doğuyor bundan, birçok toplum sorunları da çözülemez oluyor. En önemlisi bu, zararların. Daha birçokları da vardır herhalde. Boşanma yasağı hiç kuşkusuz zararlı bir şeydir. Bu yasak, sadece, eski geleneklere dayanır ve bugünkü koşulları hesaba katmaz.

GÜÇLÜLÜK

Woodrow Wyatt — Lord Russell, insanı güçlü olma isteğine iten nedir sizce?

Lord Russell — İnsanları sonradan güçlülük tutkusuna götüren ilk itki, öyle sanıyorum ki, açlık tehlikesi ile karşı karşıya yaşadıkları dönemde ortaya çıkmıştır. O dönemde insan isterdi ki, yiyecek kıtlığı baş gösterince, bundan zarar görecek kimse kendisi olmasın. Bu da, güçlü olmayı gerektiriyordu.

Wyatt — O günden bu yana gelişen güçlülük çeşitleri nelerdir?

Russell — Güç'leri sınıflandırmanın çeşitli yolları vardır. En açık olanlarından biri, sanırım, doğrudan doğruya beden üzerine yönelik güçlülüktür. Bu da, orduların ve polisin gücüdür. Sonra, ödüllendirme ve cezalandırma güçlülüğü gelir ki, ona da ekonomik güçlülük denir. Son olarak da, propaganda, inandırma güçlülüğü vardır. Sanırım başlıca güçlülük çeşitleri bunlardır.

Wyatt — Lord Russell, sizce, güçlü olmak isteğinin hem iyi hem kötü nedenleri olabilir mi?

Russell — Olabilir, derim. Diyebilirim ki, dünyada önemli etkisi olmuş olan herkes, bir çeşit güçlülük tutkusu ile eyleme geçmiştir. Bu, iyilik edenler kadar, kötülük edenler için de doğrudur. Her etkin insan için de doğrudur bu, bence.

Wyatt — İyilik etmek isteyenlerin güçlü de olmak istemeleri, çoğu kez, boş gururlarından gelmiyor mu?

Russell — Evet, çoğu kez öyle oluyor. Çünkü, sadece güçlü olma tutkusu, çoğu kez şunu ya da bunu gerçekleştirmek isteğinden daha ağır basar. İşte, onun için Lord Acton pek haklı olarak der ki, güçlülük insanın ahlâkını bozar. Çünkü, gücünü kullanma zevki, kullandıkça artan bir şeydir. Örnek olarak Cromwell'i alın. Hiç kuşkum yok ki, Cromwell politikaya övülesi nedenlerle girdi. Çünkü, memlekette gerçekleşmesini istediği pek önemli şeyler olduğunu düşünüyordu. Ama, bir süre iktidarda kaldıktan sonra, sadece güçlülük ister oldu. İşte, onun için ölüm döşeğinde Tanrının gözünden düşmüş olmaktan korktuğunu söyledi. Evet, elbette öyledir. Pek etkin olmak isteyen herkes, güçlülüğü ister. Ama, ben yalnız güçlülüğün bir çeşidini isterim. Düşüncelerimde güçlü olmak isterim.

Wyatt — Düşüncelerinizle güçlü olmak sizin ahlâkınızı bozdu mu dersiniz?

Russell — Bozdu mu bilemem. Bunu söylemek bana düşmez. Bu konuda yargıyı verecek olan başkalarıdır.

Wyatt — O üç çeşit güçlülüğe dönebilir miyiz? İlk olarak fizik güçlülüğünü alalım. Devlet gücü, polis, hükümet örgütü, bütün bunları dizginlemek gerekir mi sizce?

Russell — Devlet gücünü ellerinde tutanlar, yanlış yola saptıkları zaman, onları atabilmeli. Devlet görevlilerini suçlama gücü bu düşünceden doğmuştur. Kötü şeyler yapar görünen bir adamı durdurabilmelisiniz. Böyle bir güç olması önemlidir, çok önemli.

Wyatt — Ama, durdurma gücü de pek fazla yürüyor mu dersiniz? Bugün, halk, keyfi iktidardan, polis ve benzerinden yeteri kadar korunmuyor ki!

Russell — Orası doğru elbet ama, bu konuda ne yapılabileceğini kestirmek kolay değil. Bugünkü dünyamız-

da kararların çabuk verilmesi gerekiyor. Karar alma yetkisini pek az kişinin eline vermek zorundasınız. Bu yüzden, güç'e karşı halkın korunması kolay olmuyor. Ama, bu çok önemli bir sorundur, üzerinde durulması gerekir.

Wyatt — Siz ne dersiniz bu konuda?

Russell — Konuyu, yaşamın hangi alanında düşündüğünüze bağlı bu. Örneğin, diyebiliriz ki, polis gücü birçok modern devlette çok tehlikeli olmaya başladı. Komünistlerin, daha önce yönetmedikleri bir devleti ele geçirmek istedikleri zaman, ilk yaptıkları şey, polis örgütüne elatmak oluyor. O zaman, kimi hapse atacaklarına karar verebiliyor ve yaptıklarının doğruluğuna kanıtlar hazırlayabiliyorlar. Bu yüzden polis gücü çok tehlikeli bir şey olabiliyor ve olmuştur da. Bana sorarsanız, her yerde iki türlü polis gücü görmek isterim: Biri suçu ortaya koymaya çalışmalı, öbürü de suçsuzluğu.

Wyatt — Bu, işleri biraz zorlaştırmaz mı? Hükümetlere pek pahalıya mal olmaz mı?

Russell — Evet, elbette olur. Ama düşünün ki, adam öldürmekle haksız olarak suçlanıyorsunuz. Vergi ödeyen her yurttaş, sizin adam öldürdüğünüzü ispatlamak için gerekli masrafları ödüyor ve siz kendi cebinizden, öldürmediğinizi ispatlamaya çalışıyorsunuz. Hoş bir şey değil bu. Bir suçsuzun cezalandırılmasındansa, doksan dokuz suçlunun cezadan kurtulması daha iyidir. Bizse tam karşıt ilkeye göre davranıyoruz: Bir suçlunun cezadan kurtulmasındansa, doksan dokuz suçsuzun ceza görmesi daha iyidir, diyoruz. Çünkü, vergi ödeyen yurttaş suçun ispatlanması için, özel kişi ise suçsuzluğunu ispatlamak için para vermeli diyoruz.

Wyatt — Evet ama, bir kimsenin haksız yere mahkum olduğuna pek sık rastlanmaz. Bir kimsenin haksız yere suçlandığı zaman, her seferinde, suçu ispatlamak için devletin o kadar büyük masraflara girmesine değer mi?

Russell — Suçsuzun hüküm giymesine pek fazla raslanmaz mı, bilmiyoruz. Tartışılması gereken bir şeydir bu. Bu, polisin kolayca açıklayacağı şeylerden değildir. Bütün bildiğimiz şu ki, sık sık olabilir böyle şeyler. Gerçekten bilmiyoruz ama, herhalde, yapılacak büyük masraf, bugün suçlunun ispatı için yapılanlar kadar olmayacaktır.

Wyatt — Şimdi de hükümetlerin davranışları üzerinde biraz daha duralım. Sizce hükümetlerin, seçmenlere filan başvurmadan, işleri çabucak karara bağlama konusunda pek büyük özgürlükler olmamalı mı dersiniz? Böyle olursa, iş görme bakımından etkinlikleri bir [illegible] azalmaz mı?

Russell — Evet, azalır. Üstelik yaşadığımız dünyada öyle yerler vardır ki, orada işleri halkın oyuna, ya da başka bir yola başvurularak yönetmek olacak şey değildir. Barış ve savaş sorunları —ki hepsinden daha önemlidir— çabuk karara bağlanmak ister. Savaş ve barış kararının yavaş yavaş, üzerinde direte direte durularak verilmesi için, bütün dünya kurumlarında çok büyük değişiklikler yapılması gerekir. Evet, bunu yapabilseniz çok iyi olur.

Wyatt — Genel olarak, hükümetlerin birazcık daha az etkin olmasından yana mısınız?

Russell — Kötü işlerin yapıldığı yerde, bu etkinlik ne kadar az olursa o kadar iyidir. İnsanoğlunun yaradılışı öyledir ki —daha doğrusu bugüne değin öyle olmuştur ki —öyle büyük kötülükler vardır ki, halk onları işlemekte etkinliğe can atar. Bence denebilir ki, insan soyu dünya yüzünden kalkmadıysa, etkinsizlik yüzünden kalkmamıştır. Ama, bugünlerde etkinsizlik azalıyor, onun için de insan soyunun yokolması başgösteriyor.

Wyatt — Gevşeklik ve etkinsizlik, insan soyunun bugüne değin yaşamasına nasıl yardım etmiştir?

Russell — Birbirini öldürme etkinliğini azaltmakla. Zeki bir katilseniz, etkinsiniz ve bir hayli insan öldürebilirsiniz demektir. Budala bir katilseniz, yakalanırsınız, öldüremez olursunuz. Ne yazık ki, katiller gitikçe zeki, daha zeki oluyorlar.

Wyatt — Bir başka güçlülük türüne — ekonomik güçlüğe — geçebilir miyiz? Marx sizce, ekonomik gücün önemini pek fazla abartmamış mıdır?

Russell — Marx, ilk önce, ekonomik gücü öbür güçlülük biçimleri karşısında çok fazla abartmıştır. Sonra, 1840 İngiltere'sindeki durıma kapılarak, güçlülüğün, devetmek[illegible]etiminden değil, mal sahipliğinden geldiğini düşünmüş. Her iki yorum onu, dünyanın bütün dertleri için bir tek deva önermeye götürdü. O devanın da baştanbaşa yanıltıcı olduğu ortaya çıktı.

Wyatt — Siz ekonomik gücü nasıl değerlendiriyorsunuz?

Russell — Ekonomik gücün önemi çok büyüktür gerçekten. Ama, güçlülüğün bir biçimidir sadece. Onun, asker gücünden ve propaganda gücünden daha önemli olduğunu söyleyelim. Bir örnek alalım. Kraliçe Boadicea'nın Romalılara karşı ayaklandığını bilirsiniz. Ayaklanmasının nedeni şuydu: Seneca ona çok yüksek faizle ödünç para vermişti ve kraliçe para bulamıyordu. Demek ki, o çağda Seneca'nın ekonomik gücü vardı. Ama sonra, Boadicea'yı Roma ordusu tamamen alt edince, İmparator, Seneca'yı da ölüme mahkum etti ve bu, bir ekonomik güçlülük değil, asker güçlülüğü idi.

Wyatt — Ekonomik güçlülüğün dizginlenmesi gerekir mi sizce?

Russell — Evet, her çeşit gücün dizginlenmesi gerektiği kanısındayım. Çünkü, koca ülkeleri yoksun bırakmak güçlülüğü elbette hiç istenmeyecek bir şeydir. Bence, Ortadoğu'daki bazı bölgelerde, petrolü dilediği zaman

vermemek gibi ekonomik güçlülük de, hiç mi hiç istenecek şeylerden değildir.

Wyatt — Propaganda gücü ne dereceye kadar önemlidir?

Russell — Propaganda gücü son derece önemlidir, bu önemi her zaman kabul edilmiştir. Din kurbanlarının kanı kilisenin tohumudur, der halk. Bu demektir ki, din kurbanlarının kanı büyük bir propaganda gücü olmuştur. Yine halk der ki, doğru olan büyüktür, egemen olacaktır. Bununla da demek ister ki, bugün geçerli olan inanç egemen olacaktır. Propaganda türlü alanlarda büyük ölçüde önemlidir. Hıristiyanlığın, ekonomik ve askerî yardım olmaksızın kurulduğunda şüphe yoktur.

Wyatt — Sizce propaganda gücü kötü bir şey midir her zaman?

Russell — Yo, hiç değil. Değil elbet. İyi inançları kötülerle karıştırdığı zaman kötüdür ama, her zaman için kötü olduğu düşüncesinde değilim. Her zaman için kötü olduğunu söyleyemem elbet. Böyle söylersek her eğitimin kötü olduğunu ileri sürmüş oluruz. Çünkü, her eğitim bir çeşit propaganda demektir.

Wyatt — Propaganda gücünü dizginlemek gerekir mi sizce? Büyük kitlelere aşılanan düşünceler, insanları kendiliklerinden açık seçik düşünemeyecek duruma getirmiyorlar mı?

Russell — Evet, propagandanın iyice dizginlenmesi gerekir. Orta bir Rus yurttaşının, Doğu ülkelerinde olup bitenler üstüne düşündüklerinin gerçekten uzak, çok uzak olduğunu ve bunun komünist ülkelerde eğitim üstündeki propaganda denetiminden geldiğini biliyorum. Komünist olmayan ülkelerde bu denetim daha az sıkıdır ama, insanların doğru düşünmeyi değil, hükümetlerin istediği gibi düşünmesini gözeten büyük bir kontrol var hâlâ.

Wyatt — Batı için ne diyorsunuz? Propaganda gücünün Batı'da da bir hayli dizginlenmesi gerekmiyor mu?

Russell — Elbette gerekiyor. Doğu'daki kadar değilse de yine gerekiyor. Çünkü okul ve üniversitelerde değişik inançlar arasında özgürce bir yarışmaya yer verildiğini görmüyoruz. Tersine, kimi inançlar tutulup kimi inançlar yeriliyor.

Wyatt — Bir insanın yaşamında güçlülüğün iyiye veya kötüye kullanılması sorunu ne ölçüde önemlidir?

Russell — Son derece önemlidir bence. İyi ve kötü yönetim arasındaki başlıca ayrılık budur diyebiliriz. İyi bir yönetimde güç, sınırlı olarak, denetimler ve dengelerle uygulanır; kötü yönetimdeyse, gücü engelliyen hiçbir şey yoktur. Bence çok önemlidir bu.

Wyatt — Kabaca diyebiliriz ki, Batı'nın demokratik sistemleri, hükümetin sağlam ve kararlı eylemlere girişmek gereksinimi ile, bu eylemlerin halkın isteğine uygun olup olmadığı bakımından hesap vermek gereksinimi arasında akıllıca bir denge kurmaktadır.

Russell — Doğrusu, totaliter devletten çok daha iyi durumdayız, çok daha iyi. Çünkü bizde, güçlülüğü dizginleyen bazı son çareler vardır. Ama bence, zaman zaman başvurulan genel seçimlerden daha tez sonuç veren dizginleme yolları bulmalıyız. Günümüz dünyasında her şey öylesine birbiri içerisine giriyor ki, referandum yollarını çok daha geliştirmek zorundayız.

Wyatt — Gücü dizginlemekte referandumlar gevşek bir çare olmuyor mu?

Russell — Evet, gevşek ve ağır yürüyen bir çare. Ama, hükümetin hiç kimseye sormadan memleketi her an toptan en büyük yıkımlara sürükliyebileceği sistemden daha iyi olabilir referandumlar.

SAVAŞ ve BARIŞÇILIK

Woodrow Wyatt — Lord Russell, haklı savaşlar olmuştur demek, sizce akla uygun olur mu?

Russell — Evet olur pekâlâ; yalnız, tabii, haklı sözüyle ne demek istediğinizi, açıklamanız gerekir. Haklı nedenlere dayanan savaşlar demek istiyorsanız, evet, bir tarafın pek haklı nedenler gösterebileceği birçok savaş olmuştur. Ama zarardan çok yarar sağlamış savaşları düşünüyorsanız, onlar aynı türe girmez. Hiç mi hiç girmez?

Wyatt — Her iki türe örnekler verbüir misüiz?

Russell — Evet, kolaylıkla. Bence her saldırı ya da işgale karşı koymakta haklıdır. İngilizler, İspanyol Armadasına karşı koymakta pek haklıydılar. Macarların da özgürlüklerine kavuşmak için ayaklanmaları pek haklıydı bence. Birinde başarı sağlandı, öbüründe sağlanamadı. Sorunu işin sonucuna göre ele alırsanız başka bir yana kayarsınız : Sonucun yararlı olup olmadığına bakarsınız. Şimdi hukuk yönünden hiçbir dayanağı olmayan bir savaşı, Beyazların Kuzey Amerikayı işgal etmelerini düşünelim. Genel olarak bu savaş iyi sonuç verdi denebilir, ama hiç de haklı bir nedene dayanmıyordu.

Wyatt — Amerika'nın bağımsızlık savaşı için ne dersiniz?

Russell — Tam anlamıyla haklıydı, derim. Hukuk yönünden dayanağı yoktu her halde ve bugün Amerika'ya

gitmek isterseniz, George Washington'u için için suçlayan bir tutum göstermek zorundasınız. Hukuka uygun olarak kurulmuş hükümetlere karşı diretilmeli, savaşılmalıdır diyeceksiniz.

Wyatt — Uzun bir süre için başarılı olmuş savaşlar var mıdır sizce?

Russell — Vardır, vardır elbet. Çok eskilere gidersek, İskender'e ve Sezar'a bakın örneğin. Her ikisi de büyük bir fatihti, her ikisinin de giriştiği savaşların haklı bir dayanağı yoktu, ama başardıkları fetihler yararlı oldu. İskender'in fetihleri Yakın - Doğu'da Helenizmi yerleştirdi, Yunan dilini yaydı ve eski Yunanistan'ın kütlür mirasını korudu. Bana sorarsanız, diyebilirim ki, İskender olmasaydı bugün hiç birimiz Yunanlıların uygarlığa ne getirdiğini bilmiyecektik.

Wyatt — Sezar için ne diyorsunuz?

Russell — Sezar Galya'yı fethetti ve Galya'yı uygar dünyanın bir parçası yaptı; bu arada hep hayranı olduğumuz fransız dilinin doğmasına yol açtı. Sezar olmasa Fransızca olmayacaktı.

Wyatt — Savaşın başlıca nedenleri üstüne ne dersiniz? Ekonomik midir bu nedenler, yoksa yöneticilerin çılgınlıklarına mı bağlıdırlar? Halkın heyecan veya ruh taşkınlığı da bir neden olabilir mi?

Russell — Doğrusu hepsinin de örnekleri var. Bazan biri, bazan öteki başta gelir. Büyük Friederich'in Maria Terasa'ya saldırısını alın. Bence sadece bir hükümdarın keyfi sebep oldu buna. Başka hiç bir nedeni olduğunu sanmıyorum. Onsekizinci yüzyılda hükümdarların hiç bir haklı neden olmaksızın sırf şan şeref için savaş açmaları pek olağandı. Onsekizinci yüzyıldan sonra öylesine pek raslanmaz.

Wyatt — Yöneticilerin çılgınlığı denebilir buna herhalde.

Russell — Evet. Sonra ekonomik nedenler geliyor. İngiltere'yle İspanya arasındaki bitmez tükenmez çatışmalarda bu nedenlerin büyük payı oldu elbet. İngiltere için nedenler daha çok ekonomikti, İspanya içinse dinseldi. İngilizler istedikleri bir şey için savaşıyorlardı. İspanyollar istemedikleri bir şey için. Çok uzun süren bu hikâye bizim bakımımızdan sadece, ya da hemen hemen ekonomikti. Sonra, halk çılgınlığının payı da oldu. Walpole uzun bir süre başbakanlıkta kaldı, sonra halkın taşkınlığı ve İspanyollarla savaş inadı yüzünden devrildi. Biz İspanyollarla savaşmaya alışmıştık: Seviyorduk bu işi, Walpole ise sevmiyordu.

Wyatt — Siz Birinci Dünya Savaşında barışçıydınız. İkinci Dünya Savaşında barışçılığı bırakmanız tutarsızlık olmuyor mu biraz?

Russell — Yoo, ben hiç de öyle düşünmüyorum. Ben bütün savaşların haklı ya da bütün savaşların haksız olduğu görüşüne katılmadım hiçbir zaman. Kimi savaşları haklı bulmuşumdur, kimi savaşları haksız. Bence İkinci Dünya Savaşı'nın haklı nedenleri vardı, birincisinin yoktu.

Wyatt — İkinci Dünya Savaşını niçin haklı buldunuz?

Russell — Çünkü, Hitler'in bütün hoşgörü sınırlarını aştığı kanısındayım. Bütün Nazi dünya görüşü kesinlikle korkunçtu. Diyordum ki, Naziler bütün dünyayı ele geçirirlerse, ki güçleri yetse buydu yapmak istedikleri, dünya o zaman tam anlamıyla cehennem yaşamı sürülen bir yer olur. Onun için durdurmalıyız bunu diyordum, durdurmak zorundaydık.

Wyatt — Birinci Dünya Savaşma girişmenin bir hata olduğu kanısında mısınız hâlâ?

Russell — Evet. Bence İngiltere yansız kalmalıydı. O zaman böyle söylemiştim, bugün de o kanıda diretiyo-

rum. Bence Birinci Dünya Savaşında yansız kalmış olsaydık, herhalde kısa bir savaş olurdu bu. Almanya, başlangıçtakinden biraz daha güçlü bir devlet olurdu sonunda; ama hiç de en güçlü devlet olamazdı. Kayser'in Almanyası da, o zaman İngiltere'de yapılan propagandanın tersine, pek o kadar kötü değildi. Gerçekten bugün dünyamızda Kayser'in yönettiği hükümet kadar iyisi pek azdır, pek az; çünkü kötü bir hükümetle savaşa giriştinin mi, büsbütün kötüleştirirsiniz onu. Bu düşüncem Nazilere karşı savaş için pek geçerlidir diyemem, çünkü ondan daha kötü hiçbir türlüsü olamaz. Ama genel olarak geçerlidir bu söylediğim ve biz eğer 1914'te yansız kalsaydık, Naziler de olmazdı dünyamızda, Komünistler de. Komünistlerin Rus ordusunun dağılması sonucunda geldikleri apaçık bir gerçektir. Savaş kısa sürseydi, Rusya'da o genel kaos olmazdı.

Wyatt — Rusya'da ne olurdu o zaman?

Russell — Rusya'da 1905 devriminin varmak istediği çizgide bir devrim olurdu. Sosyal devrimciler şaşmaz denebilecek bir olasılıkla devletin başına gelirlerdi ve hiç de komünistler kadar kötü olmazlardı. Pekâlâ hoşgörebileceğimiz bir durumu gerçekleştirebilirlerdi.

Wyatt — Almanya'da Naziliğe benzer hiçbir şey olmaz ve Almanya adım adım akıllıca bir demokrasiye doğru gelişebilir miydi demek istiyorsunuz?

Russell — Evet, öyle olmaya başlamıştı bile. Almanya, buna doğru ölçülü adımlarla ilerliyordu; eskiden İngiltere'nin gidemediği kadar hızlı bile gidiyordu. Bence, Almanya zamanla oldukça iyi bir parlamenter demokrasi olurdu ve bir çöküşe tepki olarak doğan Nazi düşünüşü Almanya'da gelişemezdi.

Wyatt — Ama diyelim ki, biz Birinci Dünya Savaşı'na girmedik. Almanlar hiç kuşkusuz Fransa'yı yener, son-

ra İngiltere'den yana bakıp: Elimiz değmişken, onu da temizleyelim, diyebilirdi.

Russell — Ben böyle düşünmek için hiçbir neden görmüyorum. O zaman, Almanların istekleri pek sınırlıydı. İyi bir deniz gücü edinmek, sömürgelerini bizim pek hoşumuza gitmeyecek ölçüde büyütmek, Balkanlar üzerinde de bir çeşit egemenlik kurmak istiyorlardı. Daha doğrusu, Avusturya'nın Balkanlar'da bir çeşit egemenliği olmasını istiyorlardı. Ama, Kayser'in amaçları, benim gördüğüm kadarıyla, hiç de sonsuz, sınırsız değildi. Dünya egemenliği peşinde olduğunu sanmıyorum.

Wyatt — Ama, İngilizlerin görüşüne göre Birinci Dünya Savaşı haklı bir savaştı, değil mi?

Russell — Evet, Belçika'yı savunmak için savaşa girdiğimizi ileri sürerseniz, ki bu bir hayli söz götürür, hukuka uygundu bu savaş. Bu yüzden girdiğimize inanıyorsanız, hukuk bakımından haklıydı elbet. Ama ben, hukuksal dayanağı olan her savaşa girilmesi gerektiği düşüncesinde değilim.

Wyatt — İnsanlar savaştan hoşlanıyorlar mı sizce?

Russell — Eh, bir çokları hoşlanıyorlar. Birinci Dünya Savaşı başladığı zaman beni şaşırtan şeylerden biri de bu oldu. O zaman birlikte çalıştığım bütün barışçı dostlarıma göre halk, hükümetlerin kurnazca dolaplarıyla savaşlara zorla sürükleniyordu; ama Londra sokaklarında dolaşırken bir de baktım, savaş başlayınca herkes eskisinden daha mutlu görünüyordu açıkça. Bu görüşümü yazdığım zaman barışçı dostlarım çok üzüldüler; bunu söylemem hoşlarına gitmemişti. Bugün de ben o kanıdayım ki, insanların bir çoğu, yakınlarında olmayan ve kendilerine büyük kötülüğü dokunmayan bir savaştan hoşlanıyorlar. Ama, savaş kendi yurdunuza girdi mi, pek kadar hoş olmuyor.

Wyatt — Bir çok insan savaşlardan hoşlandığına göre, onlara savaş fırsatı verilmediği zaman saldırganlık isteklerini nasıl doyurabilirler?

Russell — Onların duyduğu aslında saldırganlık değil, serüven gereksinimidir. Bence, insanların serüven sevenlerinin hepsine olabildiğince serüven fırsatı sağlamaya çalışmak önemli, çok önemlidir. Fazla para harcamadan dağlara tırmanma fırsatını bulabilmelisiniz. Canı isterse Kuzey Kutbuna, Güney Kutbuna, gidebilmeli insan. Serüven için her çeşit fırsatı bulabilmeli.

Wyatt — İskandinavyalılar ya da İsveçliler diyelim, uzun süredir savaş görmedikleri için daha mı mutludurlar dersiniz?

Russell — Evet, 1814'den beri savaş görmediler ve tanıdığım kadarıyla, İsveç büdiğim en mutlu memleketlerden biridir. Yaşamın tadını çıkarıyorlar doyasıya ve savaşa girmediklerinden ötürü bir tedirginlik belirtisi görmedim İsveçlilerde.

Wyatt — Kendi kendini öldürenler çok oluyor aralarında.

Russell — Ha, evet, yapıyorlar bunu, ama kendilerini din bağlamadığı için yapıyorlar. Pek dindar insanlar değildir İsveçliler. Dindar İsveçliler hep Amerika'nın Yakın Batısına gittiler. İsveç'te kalanlar dinsizlerdi daha çok.

Wyatt — Ama, savaş insan yaradılışının bir gereği değil mi?

Russell — İnsan yaradılışının ne olduğunu bilmem; ama yaradılış istendiği kadar yoğurulabilir ve işte bunu anlamıyor insanlar. Evcil bir köpekle yabani bir kurdu karşılaştırırsanız eğitmeyle neler yapılabileceğini görürsünüz. Evcil köpek, tatlı, uysal bir yaratıktır; arada bir havlar, belki postacıyı ısırdığı da olur, ama genellikle zararsızdır. Oysa kurt bambaşka bir yaratıktır. Aynı şeyi

insanlarla da yapabilirsiniz. Yetiştirilmelerine göre insanlar bambaşka olabilirler. İnsan yaratılışının değiştirilemeyeceği düşüncesi saçmadır bence.

Wyatt — Ama nice zamandır insanları, savaşları istememeleri gerektiğine inandırmak istiyoruz, yine de pek başarmış değiliz bu işi.

Russell — Hayır, insanları inandırmaya çalışmadık. Az kişi pek az kişi çalıştı buna, büyük çoğunluksa çalışmadı.

Wyatt — İsveçliler bir savaşla sarsılıp kızışsalar biraz daha mutlu olmazlar mı sizce?

Russell — Böyle düşünmek için en küçük bir neden yok. Hayır. Bugün ulusların çoğu bir savaş görmüş durumdalar, öyleyken hiç de İsveçliler kadar mutlu olduklarını sanmıyorum. Hiç değilse gezilerimde bu kanıya vardım.

Wyatt — İnsanlar İkinci Dünya Savaşı'ndan pek o kadar hoşlanmadılar diyebilir misiniz?

Russell — İkinci Dünya Savaşı birincisinden çok farklı geçti. Birinci Dünya Savaşı'nda cepheye gidenler pek mutlu değillerdi, çünkü büyük, çok büyük bir olasılıkla öleceklerini biliyorlardı. O savaştan hoşlananlar, evlerinde kalanlar oldu. Ama, İkinci Dünya Savaşı başka, bambaşka oldu. İnsanlarda bir görmüş geçirmişlik vardı: Savaş coşkusunu Birinci Dünya Savaşı'nda tatmışlardı.

Wyatt — Bu konuşmanın en başlarında İspanya'ya karşı bir savaştan sözettiniz. Sürü çılgınlığı, başbakan Walpole'a karşı tutmuştu o savaşı.

Sürü çılgınlığı bugün insanların daha az kapılacağı bir şey midir sizce?

Russell — Hayır, o zamankinden daha az değil. Bence insanların okumasını sağlayan eğitim, sürü çılgınlığını basın yoluyla bir hayli artırmıştır. Ama, buna karşı bir eğilim türemiştir bugün ve bence daha çok televizyon

sağlamıştır bunu. Çünkü, halk dünya haberlerini coşkun salonlarda bağırıp çağırmaya başlayan kalabalıklar içinde değil, evinde oturarak izliyor. Bence, sürü çılgınlığının başlıca nedeni büyük mitinglerdeki gibi geniş topluluklardır. Mitingler önemini yitirdikçe sürü çılgınlıkları azalacaktır.

Wyatt — Savaş ilanı sıralarında halkın Trafalgar Meydanında kendiliğinden toplanmasına benzer durumler artık pek olmaz mı dersiniz?

Russell — Yine olur herhalde. Trafalgar Meydanı hep canlı kalacak ama, eski önemi azalacaktır sanırım. Halk Trafalgar Meydanında alkış tutmak için toplanır. İnsanlar orda, kendilerinin öldürülmesi için hükümetin verdiği kararı onaylar. Ayıp bir şey bu. İnsan yaradılışı dediğiniz şeyden bekleyeceğimiz bu olmamalıdır. Bugün için durum bu, ama sürü çılgınlıkları gittikçe azalacak sanırım.

MİLLİYETÇİLİK

Wyatt — Sizce milliyetçilik iyi bir şeymi, kötü bir şey mi?

Lord Russell — Milliyetçiliğin kültür ve politika yönlerini birbirinden ayırmak gerekir. Kültür bakımından bugünkü dünyanın içinde bulunduğu tekrenklilik oldukça tatsız bir şeydir. Pahalı bir otele giderseniz, size dünyanın neresinde olduğunuzu anlatacak hiçbir şeye raslayamazsınız, bütün dünyada pahalı oteller hep birbirine benzer. Yabancı memleketleri zenginee gezmek hiç de özenilecek bir şey değil. Yabancı memleketleri gerçekten görmek istiyorsanız, fakirce gezmelisiniz. İşte, bu yönden milliyetçiliğin üstüne söylenecek çok şey var sanıyorum. Edebiyatta, sanatta, dilde ve her türlü kültür işlerinde değişikliği sürdürmek için milliyetçilik istenebilir. Ama, politika yönünden alırsanız, milliyetçiliğin kötü bir şey olduğu su götürmez. Milliyetçi politikayı iyi gösterecek tek şey bulunabileceğini sanmıyorum.

Wyatt — Milli bir devletin kuruluşundaki amaçlar - başlıca amaçlar - nedir, sizce?

Russell — Her devlet kendisi için bu amaçların savunma olduğunu söyler. Öbür devletler içinse, bu "savunma" bir "saldırma"dır. İki tarafın yaptığı aynı şeydir, ama, ayrı ayrı adlar alır. Devlet, başlangıçta, yabancıları öldürmek için kurulan bir düzendir, başlıca amacı budur. Devletlerin yaptığı başka işler de vardır, tabii. Bir

parça eğitim yaparlar ama, bu eğitim sırasında gençlere yabancıları öldürmenin iyi şey olduğu inancını aşılamak için de bir hayli çalışırlar. Benim gençliğimde, şimdi pek sık söylenmeyen bir millî marş vardı. Bu marşta şöyle bir söz yer alıyordu: "Aşağılık oyunlarını bozun, politikacılarını tepeleyin!" Her yabancı için bunları büyük bir coşkunlukla söylerdik.

Wyatt — "Başa geç Britanya!" gibi, değil mi?

Russell — Evet. "Britanya" için de öyle. Britanya denizlere egemen olmaktan çıkalı artık şöyle diyemiyoruz pek: "Başa geç, Amerika. Dalgalara egemen ol. Amerika". Çünkü şiire girmiyor bu söz. Onun için bütün marşı atıyoruz.

Wyatt — Sizce milliyetçilik bu bakımdan mı zararlı?

Russell — Zararlı olması şundan geliyor bence. Verdiği öğüde göre kendi memleketiniz şanlıdır, her zaman, her işde haklıdır. Öbür memleketlere gelince Dickens'de Podsnap'ın dediği gibi "Kusura bakmayın ama, yabancı milletler ne halt ederlerse etsinler". Yabancı milletlere böyle bakmanın doğru olduğunu sanmıyorum. Bunun garip örneklerini görüyoruz. Ben bir kitap yazdım, içinde milliyetçilikten söz ederken şöyle demiştim: "Dünyada bir tek millet var, bütün yüksek değerler ondadır. Başkalarının bu değere sahip çıkmaya hakları yoktur. Bu tek milletse, okuyucum hangi millettense, o millettir" Bir Polonyalıdan aldığım mektupta, şöyle diyordu: "Polonya'nın üstünlüğünü kabul etmenize çok sevindim."

Wyatt — Evet, anlıyorum. Peki, başka ne gibi durumlarda ortaya çıkıyor bu? Daha başka örnekler verir misiniz, demek istiyorum.

Russell — Tabii. Birleşmiş Milletlerin bir toplantısında çok hoş bir genç bayan vardı, bisiklet meraklısı bir bayan. Ekvator'dan geliyordu. Çok dik bir tepede, bisikletinin freni patlamış ve var hızıyla tepeyi inmiş, ama az

kalsın ölecekmiş. Dostum Gilbert Murray bu bayana: "Bisiklet son hızıyla giderken korkmadmız mı?" diye sordu. "Yo, hayır, dedi genç bayan, korkmadım, çünkü, kendi kendime Ekvadorlu olduğunu unutma diyordum."

Wyatt — Ama tabii, herkes için bu böyledir:

Russell — Evet. Bu öyküyü sık sık anlatırım ve herkes güler. Benim de şunu diyesim geliyor onlara: "Gülüyorsunuz ama, bildiğiniz bir başka milletin adını söyleseydim, hiçbiriniz gülmezdiniz."

Wyatt — Peki, insanlar niçin millî devletlere ayrılmak isterler?

Russell — Biraz da duygu sistemimiz gereği, hem sevme, hem de nefret yoluna gidiyoruz. Bu duygularımızı işletmek hoşumuza gidiyor. Böylece de yurttaşlarımızı sevip yabancılardan nefret ediyoruz. Ama, tabii, yurttaşlarımızı yalnız yabancıları düşününce seviyoruz. Yabancıları unutunca, pek o kadar sevmiyoruz onları.

Wyatt — Peki, ama size nasıl olacak? Diyorsunuz ki, milliyetçilik bir ölçüde hoş ve doğrudur. Ölçüyü kaçırmayacağımızdan nasıl emin olabiliriz?

Russell — Emin olamazsınız. Bu gibi işlerde hiçbir şeyi kestirip atamazsınız. Ama, şunu söyleyebilirsiniz ve herkes de söylemelidir ki, eğer insanlığın yaşamasını istiyorsak, ordular, donanmalar, hava güçleri ulusal değil, uluslararası olmalı. Böyle olunca, başka bir memleketi kötü görmenizden fazla bir zarar gelmez, elverir ki, onları yokedecek bir durumda olmayasınız.

Wyatt — Başka bir şeye geçiyorum. Bir şeyi memleketiniz için yapıyorsunuz duygusu varsa içinizde, örneğin, Everest tepesine çıkarken ya da fezaya gidecek bir alet üzerinde çalışırken, işinizi daha büyük bir coşkunlukla ve etkinlikle yapabilirsiniz. Bunu belirsiz bir dünya amacına bağlarsanız, o kadar ateşli olmıyabilirsiniz.

Russell — Doğru. İnsanı dürtükliyen şeylerin daha yakın, daha dar bir çevresi vardır. Ama, bu coşkunluğu sürdürmenin bir çok yolları vardır, sanıyorum. Everest seferini alın, örneğin. Bunu yapan yalnız bir memleket değil. Hemen her zaman bir enstitü ya da araya giren çok zengin adamlar, dernekler yapıyor bu işi. Kendi memleketleri kadar bu toplulukların onuru için de yapıyorlar bu işi.

Wyatt — Ama, bir yarışmada sen mi ileri gideceksin, ben mi diye bir dürtüklenme istersek, milliyet duygusu da bu işe gerçekten elverişli geliyor, değil mi?

Russell — Evet. İşin içine öldürme girmedikçe, bu türlü yarışmalarda bir sakınca görmüyorum. Belediye işlerinde de yarışmayı doğru bulurum. Bir kent çok güzel bir belediye sarayı yaparsa, öbür kentler, bizim de güzel bir belediye sarayımız olmalı derler. Bunlar iyi şeyler. Benim bildiğime göre, Manchester ve Liverpool birbirini sevmezler ama, birbirleriyle savaşma için özel orduları yoktur.

Wyatt — Peki, haklı olsun olmasın vatanım, düşüncesine inanmazsanız, tehlike, bunalım ve gerginlik anlarında bir topluma düzen vermek için başka hangi yola başvururdunuz?

Russell — İçinde bulunduğumuz durumda ne yapılması gerektiği düşünülürse, demin de söylediğim gibi, bir tek ordu bulundurmalı; bu ordu ulusal değil, uluslararası olmalı. O zaman, sizin sözünüzü ettiğiniz tehlikeli durumlar kalmaz. Çünkü, ulusal bir saldırıya olanak kalmayınca, ulusal savunma da gerekmez.

Wyatt — Ama şimdi bu tehlikeler beliriyor.

Russell — Evet, şimdi beliriyor. Onun için insanların kafalarına şunu sokmalısınız ki, saldırıya karşı koymak doğru, ama saldırmak yanlıştır. Kimse saldırmazsa, sal-

dırıya karşı koymaya da yer kalmaz. Ama saldırıya karşı koymanın gerekli bir şey olduğuna inanıyorum.

Wyatt — Son Dünya Savaşından bu yana Orta Doğu'da neler oluyor, bir bakalım. Arap milliyetçiliği bu bölgede bir sürü yeni devletler çıkardı ortaya. Geniş Arap topluluklarına büyük ölçüde bir kendine güven duygusu ve bir iyi yaşama isteği verdi. Bu, iyi bir şey midir, kötü bir şey mi?

Russell — Doğrusu şimdilik bir şey söylemek zor. Araplarda kendi kendilerine saygı ve büyük işler başarma duygusu uyandırması bakımından iyi bir şeydir. Ama, halkına, arap olmıyanlara karşı, örneğin, İsrael halkına karşı bir kin uyandırması iyi bir şey sayılamaz.

Wyatt — Milliyetçi duygular bir defa iyi amaçlarla ayaklandıktan sonra, nasıl sınırlandırılabilir, bunu merak ediyorum. Bu duyguları kötü yanlara kaymaktan nasıl alıkoyabilirsiniz?

Russell — Hükümetleri birleştirerek, sadece. Örnek olarak İngiltere ile İskoçya'yı alın. Bu iki memleket yüz yıllarca, evet yüz yıllarca birbiriyle savaştılar. İki memleket, sınırlarının ötesindeki insanlardan nefret etmek gerektiği düşüncesini ileri sürer oldu. Derken, sadece bir kral evlenmesi rastlantısıyla hükümetler birleşti ve kin ortadan kalktı.

Wyatt — Yani, ikisinin bir tek kralı oldu demek istiyorsunuz.

Russell — Evet.

Wyatt — İstemeden mi oldu bu iş?

Russell — Evet.

Wyatt — Irk düşmanlığının milliyetçilikle ne ölçüde bir yakınlığı var, sizce?

Russell — İster istemez düşmanlık karışıyor işe. İki komşu millet arasında bir ırk düşmanlığı varsa, tabii. O zaman, ırk düşmanlığı doğuyor ve iki tarafın milliyetçiliğini azdırıyor. İkisi aynı şey değil. Ama, çok kolay kaynaşıyorlar birbirleriyle.

Wyatt — Son elli yıl içinde ırk düşmanlığı arttı mı, dersiniz?

Russell — Evet, artmış olsa gerek. Ama, pek emin de değilim. Bilmem ki... nasıl söyliyeyim, Rudyard Kipling'i alın, örneğin. Bu yazar İngiliz emperyalizmini körüklemede çok iş gördü. "Geri ırklar" diye tutturdu ve bütün yazılarında beyaz olmıyanları, hattâ diyebiliriz ki, İngiliz olmıyanları az çok aşağı insanlar saydı. Onun için o kadar yeni bir şey de değil bu.

Wyatt — Amerikalıların, Avrupalıların ırk düşmanlığından neler çektiğini biliyoruz. Asyalılarda, Afrikalılarda bu düşmanlık daha mı az?

Russell — Hiç de daha az değil. Hattâ onlarda bu düşmanlık biraz yeni olduğu için, belki de bugün daha çok kötülüğünü görüyorlar. Afrika ve Asya milliyetçiliği, bugün Avrupalılar arasındakinden daha azgın olabilir, diyebilirim. Çünkü, daha yeni uyanıyor. Bunun büyük, çok büyük bir tehlike olduğunu sanıyorum. Bana kalırsa, bir Doğu - Batı gerginliği ve savaş tehlikesi dışında, milliyetçilik, bugün insanlığın karşısına çıkan en büyük bir tehlikedir.

Wyatt — Hor görülen milletleri, olduklarından daha yaman bir millet saymıyor mu insanlar zaman zaman? Değerlerini gerçekten daha fazla büyütmüyorlar mı?

Russell — Büyütüyorlar, doğru. Bir milet, bir sınıf, ya da herhangi bir topluluk haksızca ezildi mi, insanlık duygusu taşıyan herkes, bu insanları pek erdemli ve pek sevilmeye değer bulurlar. Bu değişmez bir kural

gibidir. Ama, bu ezilen insanlar, er geç kurtuluyorlar, kurtulur kurtulmaz da kendilerini ezenlerden çektikilerini başkalarına çektirmek için ellerinden geleni yapıyorlar.

Wyatt — Önüne geçilmez bir şey midir, bu?

Russell — Hayır, hayır, önüne geçilmez, demiyorum. Her zaman da öyle olmuş değildir. Hindistan'ı örnek alırsanız, bunun her zaman böyle olmadığını görürsünüz. Bana öyle geliyor ki, Hindistan özgürlüğe kavuşalı beri, kurtulmuş milletlerin başına gelen o kötü huydan şaşılacak kadar uzak kaldı.

Wyatt — Sizce, niçin milliyetçilik, bugün her zamankinden daha çok azıtmış görünüyor?

Russell — Eğitim yüzünden. Eğitimin çok büyük zararları oldu. Zaman zaman, insanların okuma yazma bilmemesi daha iyi olurdu diyesim geliyor. Çünkü, büyük çoğunluk okuma yazma öğrenince, propagandaya açılıyor ve her memlekette propaganda devletin eline geçip devletin istediği gibi oluyor; devletin istediğiyse, sizi öldür dediği zaman öldürecek duruma sokmaktır.

Wyatt — Biraz önce, milliyetçiliğin dünyamız için en tehliketi şey olduğunu söylediniz. Sizce bu, komünizmden daha büyük bir tehlike midir?

Russell — Doğu - Batı gerginliğinden daha büyük tehlike olduğunu sanmıyorum. Bence, dünyanm karşısında bulunduğu en büyük tehlike budur. Ama, bu gerginlik ortadan kalkınca, milliyetçilik daha da tehlike olabilir. Milliyetçilik, barış yoluyla yapılacak bir kominizmden insanlar için daha tehlikeli olabilir.

Wyatt — Milliyetçilik ne yoldan önlenebilir? Meşhurlerin dünyayı almaya kalkmaları bu sorunu çözümlemez mi, sizce?

Russell — Tabii, milliyetçilik hemen biter. O zaman bütün gezegenlere karşı kendi dünyamızın milliyetçi-

oluruz. Okullarımızda bizim gezegenimizin o aşağılık Merihlilerden ne kadar üstün olduğunu öğretiriz. Merih üstüne hiçbir şey bilmez, bilmediğimiz için de ona türlü kötülükler yükleriz. Böylece, çözümlenir bu iş. Ama, korkarım böyle olamıyacak. Bence, umut, insanların yapıcı amaçlara yönelmelerinde. Bu amaçlar, insanları yıkıcı savaşlara değil, kendileriyle birlikte başka memleketleri de daha iyi yaşamaya götürecek amaçlar olmalı.

İNGİLTERE

Woodrow Wyatt — Lord Russell, sizce biz İngiltere'de kapitalizm ile sosyalizmi gereğince kaynaştırmış sayılır mıyız?

Russell — Evet, öyle sanırım. Bugün için gerekli kaynaştırmayı sağlamışızdır derim, ama bunun her zaman için doğru bir kaynaştırma olduğunu söyleyemem, çünkü koşullar değişiyor sanırım. Uzun bir süreden beri benim görüşüm, her hangi türden bir özel ekonomi çabası tekel aşamasına vardı mı, onun özel girişimden çok, devlet eliyle yürütülmesinin daha iyi olduğu yolundaydı; bugün İngiltere'deki durum da az çok budur.

Wyatt — Bu tutum her alanda yeterince başarılı oluyor mu sizce?

Russell — Evet, elimizden geldiği ölçüde oluyor. Eksiksiz bir başarı denemez buna, ama eksiksiz ne var ki!

Wyatt — İngiliz toplumunun başlıca erdemleri nelerdir sizce?

Russell — Birincisi ve en önemlisi bir çeşit yaygın nazikliktir diyebilirim. İngiliz olmayanlarla ilişkilerimiz bakımından söylemiyorum bunu, orası ayrı bir konudur; ama kendi aramızda, benim görebildiğim birçok milletlerinkinden daha nazik davrandığımızı sanıyorum.

Wyatt — Biraz açıklar mısınız bunu?

Russell — Elbette, seve seve hem de... Başka ülkelerde pek yaygın olan katı dogmaların İngilizlerde de ol-

duğunu sanmıyorum. Bence bunu biraz da 1066'danberi düşman istilâsına uğramamış olmamıza borçluyuz. Başka birçok ülkede olduğu gibi bizim tarihimizde katı yürekli, azgın olmamızı gerektirecek şeyler olmamıştır pek o kadar.

Wyatt — İyi bir adalet sistemi uygulamakta İngilizlerin başka uluslardan daha başarılı olduğu kanısında mısınız?

Russell — Adalet sözünden tam neyi anladığınızı bilmiyorum. Yasaları mı, yoksa ekonomi bakımından adaleti mi düşünüyorsunuz?

Wyatt — İkisini de.

Russell — Sanırım tam bir ekonomik adaleti sağlamak gerçekten zordur ve pek özenilecek bir şey de değildir. Bence bu adalete umulabileceği kadar ve herhalde komünist ülkelerden daha fazla yaklaştık. Onlarda yoksulla zengin arasındaki ayrılık buradakinden çok daha büyüktür.

Wyatt — Yasa adaleti ve alış veriş dürüstlüğü bakımından?

Russell — Eh, kusursuz olduğumuzu düşünemem; hiçbir memleket kusursuz olamaz o bakımdan, ama kimseden daha kötü durumda değiliz.

Wyatt — Pek övündüğümüz o bizim uzlaşma yeteneği üstüne ne dersiniz?

Russell — Belki de en büyük erdemimiz odur derim. Her zaman olmadı bu yeteneğimiz. On yedinci yüzyılda yoktu ve büyük sarsıntılar geçirdik o yüzden. Ama 1688'de o belâları aramamaya karar verdik. Her zaman uzlaşma yolunu tuttuk ve bu çok iyi sonuçlar verdi. Örneğin, Fransız gelip çattığı zaman Fransız aristokratlarına sordular: Ayrıcalıklarınızdan vazgeçmeyi mi istersiniz, başınızın kesilmesini mi? Elbette başımızın kesilmesini dediler ve başları kesildi. Oysa 1832'de reform fermanı bildi-

risi, parlamentoda, aristokratların ayrıcalıklarının kaldırılmasını önerdi. Benim dedem, ki koyu bir aristokrattı bildiriyi tuttu ve kazanmasını sağladı.

Wyatt — Lord John Russell'dı o değil mi?

Russell — Evet, ve başım hâlâ omuzlarım üstünde duruyorsa, bunu ona borçlu olduğumu söyleyebilirim.

Wyatt — Avrupa'nın tutumundan nasıl ayrılıyor bu?

Russell — Avrupa'nın tutumu çok daha katıdır. Şundan ya da bundan yana oluyorlar, iki yana uygun bir ayarlama aramıyorlar. Buna felsefeden bir örnek verebilirim. Bir zamanlar Amerika'da Princetone'daydım. Einstein da orada idi. Haftada bir evine gider, onunla ve başka ünlü Alman aydınlarıyla görüşürdüm. Hepsi Yahudiydi, Almanya'dan kovulmuşlardı, Nazi rejimine düşmandılar ve alabildiğine liberaldi hepsi. Felsefenin temel sorunları üstünde tartışırdık ve anlaşmaya can atardık; kavgacı bir tutumu yoktu hiç birimizin. Ama ne zaman temellere insek hep bir uçurum açılıyordu aramızda. Onlar bir çeşit mistik idealizmde diretiyorlardı, bense sağduyulu bir deneycilikten yanaydım; bir türlü çıkamıyorduk işin içinden.

Wyatt — Siz kendinizin İngiliz geleneğine uyduğunuzu mu söylemek istiyorsunuz?

Russell — Evet, elbette. Biliyorsunuz, İngiliz geleneği en başta Locke'dan gelir. Locke, üç büyük İngiliz filozofunu az çok etkilemiştir. Ben gençken İngiliz üniversitelerine alman idealizmi yayılmıştı; ama Almanlar Belçika'yı işgal edince, alman felsefesinin kötü olması gerektiğine karar verildi. Ben de böylece kendi yoluma girdim; aslında alman felsefesine karşıydım zaten.

Wyatt — Bir İngiliz olarak mı duyuyorsunuz kendinizi?

Russell — Doğrusu öyle, hem de geleneğin tam içinde olarak.

Wyatt — İngiltere'nin kendini mantıklı ve oturaklı bir yolda tutması yeteneğinde bu geleneğin büyük payı olduğu kanısında mısınız?

Russell — Evet, o kanıdayım. Bence biz, açıkça zararlı olmadığı sürece geleneğe uymasını severiz. Örnek olarak sokak adlarını alın. Benim bildiğim bütün Avrupa memleketlerinde, boyuna değiştirirler sokak adlarını, politikaları değiştiği ve beğendikleri büyük adamları beğenmez oldukları için. Biz de onlar gibi olsaydık, York Dukası anıtını yıkar atardık. York Dukasını artık beğenmez olduğumuz için.

Wyatt — Gelenek dersen başka neleri düşünüyorsunuz?

Russell — Varlığımızı sürdürmenin her türlü yollarını düşünüyorum. Mahkemelerde ya da parlamentoya çağrı yazılarında kullanılan söz kalıplarını, birazcık gelenek taşıyan herşeyi; İngiliz ulusu çok sever onları ve silinip gittiklerini görmek istemez.

Wyatt — Üyesi bulunduğunuz o bize özgü kuruma, Lordlar Kamarasına ne dersiniz?

Russell — Evet, Lordlar Kamarası özgül bir kurumdur. Onu savunmayı üstüme alabilir miyim bilmem; bir hayli tuhaf bir kurumdur çünkü; ama ben yine de hoşlanıyorum ondan.

Wyatt — Kırallık üstüne ne düşünüyorsunuz? Büyük bir rolü var mıdır sizce?

Russell — Evet, ben Kırallıktan yanayım, pek bağlı olarak hem de. Kırallık olmadı mı, bir Cumhurbaşkanımız olacak, onu seçmek de belalı bir iş. Kimi seçseniz millet her zaman sevmez onu; milletin yarısı, ya da yarıya yakını sevmez. Ama kıral oldu mu, hepimiz sevebiliriz onu. Böylesi çok daha iyi. Ben çok daha iyi buluyorum bunu.

Wyatt — Kırallığa saygılı oldunuz mu her zaman?

Russell — A, evet. Pek erken başladım hem de saygılı olmaya. İki yaşındayken Kıraliçe Victoria bizimkileri görmeye gelmiş ve herkes şaşmış kendisine ne kadar saygılı davrandığıma.

Wyatt — Tarih üstüne ne düşünüyorsunuz? İngiltere'deki tarih bilinci az çok kırallık rejiminden mi geliyor dersiniz?

Russell — Ne dereceye kadar ondan geliyor bilmem; çünkü kırallığa karşı olduğu zaman da, halkta bu tarih bilinci vardı hep. İngiltere'nin iç savaşları üstüne o zamanki Cumhuriyetçilerin yazdıklarını çok okumuştum bir tarihte. Adamlar aristokratları Normanlar ve yabancılar gibi görüyorlardı. Devrimci oldukları halde bir hayli tarih doluydu kafaları.

Wyatt — Sizce bir millette tarih bilinci olması önemli midir?

Russell — Evet, son derece önemlidir bence: Oturaklılık sağlar; insanın düşündüklerine, duyduklarına derinlik kazandırır.

Wyatt — Bizde bu var mı diyorsunuz?

Russell — Evet, İngiltere'de bir hayli var bu, gerçekten. Eski yapıların, Roma kalıntılarının ve daha birçok şeyin etki payı var elbet bunda. Tarih bilincini besleyen çok şey var bu memlekette, olması da hoşuma gidiyor benim.

Wyatt — İngiltere'nin dünyanın en züppe memleketlerinden biri olduğu düşüncesinde misiniz siz de?

Russell — Evet, elbette. Ama belki de benim gördüklerim arasında en züppesi değil pek. Amerika'da öyle züppeler gördüm ki, en azından bizimkileri aşıyordu. Ama İngiltere'de bir hayli züppelik olduğu su götürmez.

Wyatt — Bunun bir zararı oluyor mu, sizce?

Russell — Evet, zararı da oluyor, yararı da. Demek istiyorum ki, züppelerin beğendikleri kişiler, kendilerin-

den daha iyi iseler, yararlı oluyor; ama, iyilikleri sadece uydurma ise, zararlı oluyor.

Wyatt — Züppelikten ne anladığınıza bir örnek verir misiniz?

Russell — Benim zamanımda King's College'ın bir yüksek sınıf öğrencisi vardı. Oscar Browning'di adı ve bir züppe idi hiç kuşkusuz. İmparatoriçe Frederica, günün birinde Cambridge'e geldi. Ne yazık ki, King's'deki başka bir öğrenciyi ona yeğledi. Oscar Browning üniversitede bütün gün döndü durdu. Akşam geç vakit ona rastladım. Bitkin bir haldeydi. Bana : "Bütün gün imparatoriçenin peşinde koştum, durdum" dedi.

Wyatt — Hatırladığıma göre, bana bir de Cave adında birinden söz etmiştiniz.

Russell — Ha, evet, züppece yaşama örneğiydi o. Benimkiler Richmond'da oturuyorlardı. Ben de orada büyüdüm. Orada Richmond'un ileri gelenlerinden Cave adında biri vardı. Kimi Richmond'lular ona şövalyelik payesi verilmesi için imza topluyorlardı. Bir bakandan dul kalan büyükanneme de geldiler. Büyükannem: "Yo, olmaz bu kıralla ilgili bir iştir" dedi. Böyle bir konuda kırallığı etkilemeye kalkmayı olacak iş saymıyordu. Onun için de, dilekçeye imza atmaya yanaşmadı. Gel zaman git zaman, Cave'in oğlu içişleri bakanı oldu ve beni hapse attırdı. Ama, ben yine de onun züppeliğinden biraz yararlandım. Çünkü kardeşim ona benim için bazı dileklerde bulunmaya gidiyordu. Bana dedi ki : "Cave'in oğlu elbette dediğimi yapar, çünkü o Wincester'de benim çömezimdi."

Wyatt — Ve yaptı mı dediğini?

Russell — Evet, evet yaptı.

Wyatt — Sizce Amerika günün birinde İngiltere gibi olabilir mi?

Russell — Birçok nedenden olamaz, derim. En önemlisi, İngiliz asıllı Amerikalıların durmadan azalmasıdır. Ama bundan başka nedenler de var. Biri şu : Amerikanın her hangi bir Avrupa ülkesi gibi geçmişi yok. Bir başka neden de şu : Amerika'ya göçen İngilizler, uzlaşma eğilimine katlanmayan kimselerdi. Buna alışamayan aşırı insanlardı. Bizden başka bir dünya görüşü kurdular. Başka bir neden de şu: İlk göçmenler durmadan kızılderililerle savaştılar, bundan ötürü de bir hayli değiştiler insan olarak.

Wyatt — Bizim demokrasi anlayışımız tarihe mi, yaradılışa mı, iklime mi, neye bağlanabilir?

Russell — Her şeyden önce tarihe bağlanır, bence. Ve öyle sanıyorum ki, en önemli etken, bizim 1066'dan beri düşman istilasına uğramamış olmamızdır. Avrupa'da hemen her memleket yabancı istilasına uğramıştır ve yabancı işgalcilerin, ezdikleri halkın düşünüşü üstünde çok, çok kötü etkileri olmuştur.

Wyatt — Sizce 1832 aristokratları, büyük babanızın Reform Fermanı ile onlar için ne yapmak istediğini anlamışlar mıydı?

Russell — Eh, yarısı anlamış, yarısı anlamamıştı. Ama anlayanlarsa, bence, çok, çok iyi anladılar.

Wyatt — İngiltere'nin yüksek sınıfları, ayrıcalıklarını yitirmemek için mi uzlaşma yoluna gittiler?

Rusell — Evet, öyle sanıyorum. Devrimleri önlemek, kafalarının kesilmesini ve daha birçok şeyi önlemek istediler. Akıllıca davranmasalar başlarına ne geleceğini gördüler.

Wyatt — Hâlâ aynı şeyi mi yapıyorlar?

Russell — Evet, elbette.

Wyatt — Artık gerçekten büyük devletler arasında olmamak İngiltere için önemli bir kayıp mıdır sizce?

Russell — Doğrusu, duygusal yanımla vahlanımyor değilim buna. Yurtseverlik duygularımla herkes gibiyim ben de ve üzüntü duyuyorum o bakımdan. Ama duygularımdan sıyrılarak düşünmeye çalışınca gerçekten pek önemli saymıyorum bunu.

Wyatt — Neden saymıyorsunuz?

Russell — Çünkü bence İngilizlerin özel değerleri yurt dışından çok yurt içinde çıkıyor ortaya. Yabancı uluslarla ya da uyruklarımız olan halklarla ilişkilerimizde bilmem biz daha mı iyi idik başkalarından. Nedenlerden biri bu. Bir başka neden de şu ki, kimi devletler ister istemez başkalarından daha güçlü oluyor.

Wyatt — Bizden daha güçlü duruma gelenler sizce daha iyiye mi kullanacaklar güçlerini?

Russell — Hayır, daha iyiye kullanacaklarını sanmıyorum. Amerika'nın bizim kadar iyiye kullanacağını umarım, ama hiçbirinin daha iyiye kullanacaklarını sanmam.

Wyatt — İngiltere'nin geleceğini nasıl görüyorsunuz?

Russell — İngiltere'nin geleceğini Hollanda'da olana benzer görüyorum. Hollanda on yedinci yüzyılda bir büyük devletti; sonra büyük devlet olmaktan çıktı; ama bir yıkıma uğramadan çıktı; başı belaya girmedi çıkmakla. Pek uygar, pek saygıdeğer bir küçük devlet olarak yerine oturdu pekâlâ. Bizim umacağımız da bu olmalıdır bence.

Wyatt — Bu düzen içinde İngiltere'nin nasıl bir toplum olabileceğini söyler misiniz?

Russell — Orasını bilemem doğrusu. Öyle sanırım ki, az çok bugünkü gibi oluruz, geleneksel yanlarımızı sosyalist yanlarımızla arada bir beklenmedik biçimlerde katıp karıştırarak. Her iki yönümüzün sürüp gideceği kanısındayım.

Wyatt — İngiltere'nin dünya üzerinde güçlü bir manevi etkisini sürdürecek mi, dersiniz?

Russell — Öyle demek isterdim; ama bu politikacılarımıza bağlı; ne türlü politikacılarımız olacağını da bilmiyorum.

Woodrow Wyatt — Lord Russell, bir hidrojen bombası savaşı patlarsa, ne olur dersiniz?

Lord Russell — Çok zor bir soru bu, ne olur diye bir deneme yapmak da istemem. Ama pek olası görünüyor ki ilk H. bombası savaşında dünyanın kuzey yarısındaki insanların tümü yok olur, güney yarısındakilerin de hemen hemen hepsi ölür. Sanırım öyle bir durumda kimse isteyebileceği hiçbir şeyi sağlayamaz ve değer verdiğimiz şeylerin hemen hepsi ortadan kalkar.

Wyatt — Böyle bir savaşta tarafların hiçbiri zafer kazanamaz mı demek istiyorsunuz?

Russell — Evet. Hiçbir taraf için zafer olmaz, ama zafere yeni bir anlam verirseniz o başka. Demek istiyorum ki savaşın sonunda Batı cephesinde altı, Rusya'da dört, Çin'de dört kişi kalır. O zaman bir taraf öbüründe iki fazla olmak ister. Tabii, buna bir zafer diyebilirsiniz isterseniz, ama hoş bir zafer olmaz herhalde.

Wyatt — Bir H. bombası savaşı olabilir mi dersiniz?

Russell — Olmamasını candan dilerim; ama işler bugünkü gibi giderse bir H. bombası savaşı pekâlâ kopabilir. Başlıca şundan ötürü: Bomba saldırısına anında karşılık verme gereği, ordu bakımından pek önemli bir zorunluktur; bu ise, düpedüz yanlış bir anlama yüzünden, belki bir doğa olayını saldırı sanarak harekete geçmeniz tehlikesini yaratır. Bir taraf öbür tarafın H. bombası sa-

vaşına başladığı vehmine kapılır ve kimsenin öyle bir niyeti yokken var gücünü birden salıverebilir. Hiç de olmayacak bir şey değildir bu.

Wyatt — Zaman zaman söylendiğine göre, silah yarışmasına dökülen bir durum ister istemez savaşa sürükler dünyayı. Siz de öyle mi düşünüyorsunuz?

Russell — İster istemez sürükler diyemem, "ister istemez" sözünü hiç sevmem çünkü; ama bunun genellikle savaşa götürdüğü doğrudur. Bildiğim kadarıyla tarihteki silah yarışmalarının çoğu savaşla sonuçlanmıştır. Ruhbilimi açısmdan böyle olması da olağandır; çünkü bir tarafın silahlanması, korku ve kin yaratarak öbür tarafın daha fazla silahlanmasına yol açar; bu da karşı tarafı yeniden daha üstün bir silahlanmaya götürür ve böylece sürer gider bu iş. Silahlar çoğaldıkça çoğalır ve insanların sinirleri gerildikçe gerilir; sonunda bu gerginliğe dayanamaz olur, hiçbir şeyin bundan beter olamayacağını sanırlar. Olan budur silah yarışmalarında. 1914 başlarında olan da buydu.

Wyatt — Gerçi 1951'de Batı büyük ölçüde silahlanma yoluna girmişti; bu sizce bir savaşı durdurmuş olamaz mı? Çünkü bu, Ruslara kolay ve çabuk bir zafer kazanamayacaklarını anlatmış, böylece de onları savaştan vazgeçirmiş olabilir.

Russell — Olabilir. O zaman Sovyet hükümetinin neler kurmuş olduğunu bilmek zordur. Bir saldırı savaşına girişmek istemiş olabilirler mi olamazlar mı, bunu kimse kesinlikle söyleyemez. Ama, istemiş olsalar da olmasalar da ben derim ki, hükümetler silahlanma yarışından başka bir yol bulamadıkları sürece, savaşı geciktirmekten başka bir şey yapamazlar. 1914'ten önce, bizim brinkmanship politikasındaki bunalımlara çok benzer bunalımlar olmuştur ve bunlar 1914'e kadar hiçbir savaşa yol açmadılar. "İki tarafta silahların eşit olması-

nı sağlayabilirsek savaş olmaz" diye düşünüyordu herkes. Ama böyle olmadı, yine olmayacağından korkarım.

Wyatt — H. bombası üstüne söylenecek bir şey daha yok mu dersiniz? Bu bombanın varlığı bütün devlet adamlarını ve hükümetleri savaş patlar diye ürküterek savaşı engellemiş olmuyor mu? Örneğin, Berlin bunalımlarında olduğu gibi, ki, eskiden böylesi anlaşmazlıklar yüzünden bir savaş patlayabilirdi.

Russell — Söyleyebilirsiniz bunu düşünebilirsiniz de bu düşüncenizde, ama bence tarih bunda da size karşıdır. Herkes bilir ki, barış ödülünün kurucusu ve pek ateşli bir barış savunucusu olan Nobel, dinamiti icat eden adamdı aynı zamanda. Ona göre dinamit, savaşı öylesine korkunçlaştırıyordu ki, bir daha savaş olamazdı artık. Sonuç hiç de umduğu gibi çıkmadı: H. bombasının aynı sonucu vermesinden korkarım.

Wyatt — H. bombasının bambaşka bir silah olduğu su götürmez. Sadece daha zorlu değil, büsbütün başka bir araç bu.

Russell — Evet, ama insanlar her şeye öyle ürkütücü bir çabuklukla alışıyorlar ki! Hiroşima'ya ve Nagazaki'ye atom bombası atıldığı zaman dünya dehşete kapılmıştı: Ne korkunç bir şey bu, diyordu herkes. Oysa, şimdi atom bombasına taktik bir silah gözüyle bakılıyor: Kimsenin aldırdığı yok artık ona. Okla yay gibi sevimli bir eski zaman silahı oldu.

Wyatt — H. bombasına karşı neler yapılabilir sizce?

Russell — Birçok şey yapılabilir. İlki ve en kolayı, denemeleri durdurmaktır. Bunun yararı hemen görülebilir. İlk ağızda atom yağmurlarına son verilmiş olur ki bunun, uzmanların söylediklerinden daha da kötü, belalı bir şey olduğu anlaşılıyor. Ama bundan daha önemlisi bence denemelerin durdurulmasıyla H. bombasının birçok devlete daha yayılması önlenmiş olacağıdır. Bugünkü du-

ruma göre, Doğu ve Batı bloklarında bir hayli devlet H. bombası edinmek üzeredir ve sorumsuz bir hükümetin pek çılgınca bir şey yapması olasılığı büyük ölçüde artmış oluyor böylece. Yapılan bombaları yoketmenin zorluğu da gittikçe artıyor ayrıca. Onun için ben diyorum ki, her şeyden önce denemeleri durdurmada anlaşmayı sağlamak gerekir, bu da pratik bir politikadır ve üstünde durulmaktadır. İkinci olarak da, yeni devletlerin H. bombası edinmemeleri üzerinde bir anlaşmaya varılmalıdır. İngiltere'nin H. bombasını bırakması böyle bir anlaşmanın koşulu ise, bence bu anlaşmaya girmek akıllıca bir iş olur.

Wyatt — Bu anlaşmayı nasıl sağlarsınız, Fransa'nın ve endüstri yeteneği olan öbür ülkelerin H. bombası yapmalarına nasıl engel olabilirsiniz?

Russell — Bu ancak, Amerika ile Rusya arasındaki bir anlaşma ile sağlanabilir. Bu iki devletin her biri bütün ekonomik ve propaganda gücünü peyk devletleri aynı politikayı izlemeye inandırmakta kullanılır.

Wyatt — H. bombası bakımından İngiltere'nin tek yanlı bir silahsızlanmaya gitmesi düşüncesini mi ileri sürüyorsunuz?

Russell — Böyle bir anlaşma için şart koşulursa, evet. H. bombasının yalnız Amerika'da ve Rusya'da bulunması anlaşmanın şartı olarak ileri sürülürse, ben o zaman İngiltere'nin şöyle demesini isterim: "Peki, öyleyse biz de öbür küçük devletlerle anlaşmaya katılırız."

Wyatt — Demek istiyorsunuz ki, İngiltere bir pazarlığa girişecek: İngiltere, H. bombasını bırakırsa bütün küçük devletler H. bombası yapmaktan vazgeçecekler ve Rusya ile Amerika yapmamalarını sağlayacaklar.

Russell — Evet, bence akıllıca bir yoldur bu. Bu, bir ilk adımdır sadece. İstediğimiz sonucun sağlanması kesin değildir ama, yine de bir ilk adım olur.

Wyatt — H. bombasının yalnız Amerika ve Rusya'da kalması yine de tehlikeli olur mu sizce?

Russell — Elbette tehlikeli olur. Aslında, yeni politik önlemler alınmadıkça tehlikenin önlenebileceğini sanmam. Kimsenin H. bombası olmasa bile, onu yapma bilgisi yine vardır ve savaş çıkarsa, taraflar hemen bombayı yapıverirler. Onun için, bence savaşı önlemenin yolunu bulmadıkça tehlikeyi ortadan kaldıramazsınız. H. bombası yalnız bu iki devlette kalırsa, bence savaş olasılığını bir hayli azaltır. Bir kaza yüzünden savaş çıkma tehlikesini azaltır. Delifişek herhangi bir hükümetin savaşı başlatmakla eline bir şeyler geçeceği düşüncesinden doğacak tehlikeyi de azaltır. Buna karşılık, daha sağlam bir önlem yapılacak görüşmeleri daha bir kolaylaştırır.

Wyatt — Devlet adamlarını ve hükümetleri, yapmaları gerekeni yapmaya inandırmak için, pratik olarak ne yapılabileceği sorununu bırakıp, yapabilecekleri ideal şeyin ne olduğu sorununa mı geliyoruz şimdi?

Russell — Henüz değil, sanırım. Yakında geleceğiz. Ama pek pratik ve çok önemli bir şey var sanırım. Doğu-Batı gerginliğinde, her iki tarafın, anlaşmaya varmanın önemini anlamalarıdır bu. 1945'ten bugüne kadar her iki tarafın düşündüğü anlaşmalara varmak değil, karşı tarafın geri çevireceğini, reddettiği için de ayıplanacağı önerileri vermekti ve bütün bunlar o kadar uzun sürdü ki, hiçbir anlaşmaya varılamadı. Hükümetlerin sadece görüş alışverişi değil, anlaşmalara varmanın önemli olduğuna inanmalarını sağlarsanız, büyük, çok büyük bir adım atmış olursunuz. Bu, pratik politika alanına girer pekâlâ.

Wyatt — Demek ki, asıl sorun şu: H. bombası ile birlikte savaşları da önlememiz gerekiyor. Çünkü, bir savaş oldu mu H. bombaları da kullanılmaya başlayacak, ya da, eğer daha önceden bırakılmışsa, yeniden yapılmaya başlanacak.

Russell — Öyle ve işte onun için, nükleer silahlar yapma konusundaki anlaşmalar, çoklarının sandığı gibi, o kadar önemli değildir. Başlıca önemleri, gerginliği azaltmak ve sürekli bir çeşit anlaşmaya varmayı daha olağan kılmasıdır. Ama, dünyanın bugünkü durumuna bakılırsa, yalnız nükler silahlar değil, H. bombası kadar zararlı olabüecek biyolojik ve kimyasal silahlar, bütün bunlar, hesaba katılırsa, savaşların olmamasına bir çare bulamazsak, insan soyunun günleri sayılıdır. Gerçek olan bu.

Wyatt — O çare ne olabilir sizce?

Russell — Benim görebildiğim bir tek yol var. O da, bütün önemli savaş silahlarını tekelinde bulunduracak bir dünya devletinin kurulmasıdır. Bu dünya devleti, çeşitli devletler arasındaki bütün anlaşmazlıkları göz önünde bulunduracak; bir çözüm yolu önerecek ve gerekirse, bu çözümü zorla uygulayacak; o devletin elinde öyle bir güç olacak ki, baş kaldıracak hiçbir devletin ona gücü yetmeyecek.

Wyatt — Ayrı ayrı devletlere bırakacağınız ordular, deniz ve hava güçleri ne olacak?

Russell — Sadece iç düzenlerini sağlamaya yetecek kadarını bırakırım: Polis eylemi diyebileceğimiz şeyleri başarıp hükümetine kendi memleketinde sözünü geçirtmeye yetsin, ama başkalarına saldırmaya yetmesin.

Wyatt — Demek istiyorsunuz ki Rusya, Amerika, İngiltere yalnız kendi memleketlerindeki baş kaldırmaları bastırabilecekler, ama diyelim Rodezya gibi tam kendilerinin olmayan memleketlerdeki durumlarla ilgilenmeyecekler.

Russell — Evet, bunu demek istiyorum. Bir ulusun devleti değil, uluslararası devlet Rodezya'ya da onun gibilerle uğraşacak. Bütün ulusal devletlerin kendi eğilimleri vardır. Bu eğilimler başka ulusal devletlerin eğilimleriyle çatışabilir. Bu tür sorunları güçlü bir ulus değil ulus lararası bir otorite çözümlemelidir.

Wyatt — Uluslararası otoritenin çözümlerine boyun eğmeyen herhangi bir ulusal devlete karşı atom silahlarının kullanılmasını göze alabilir misiniz?

Russell — Çok zor bir sorun bu, çok zor; kesin bir karşılık vermek istemem. Kesin olarak zorunlu bir durumda insan evet diyebilir buna, ama atom silahları konusunda şu zorluk var ki, yalnız çevriidikleri uluslara zarar vermekle kalmıyor, bütün dünya uluslarına zarar veriyorlar. Bundan ötürü bütün eski silahlardan bambaşka bir nitelik taşıyorlar.

Wyatt — İnsanların ve hükümetlerin H. bombası sorununa doğru bir çözüm bulabilecekleri konusunda iyimser misiniz?

Russell — Ha bakın, bu konuda kimi zaman iyimserim, kimi zaman değilim. Hükümetlerin ne ölçüde sağduyulu olacaklarını kimse kestiremez. Uğraştıkları sorunları zamanla anlamaya başlayacaklarını umuyor insan.

Woodrow Wyatt — Lord Russell, bu konuşmalarımızda çok değişik konulara değindik. Bütün bunların özü olarak, insanların umutları ve korkuları üzerine ne düşünüyorsunuz?

Lord Russell — Çok zor bir soru bu. Gelecekte olabilecek şeyleri görüyorum, kimi karanlık, kimi umut dolu şeyler. Ama, ...

Wyatt — Peki, karanlık olanlardan başlayalım. Bu konuda ne umutlarımız olabilir?

Russell — İnsan soyunun büyük bir savaşla kendini yok etmeyeceğini farzedersek ki öyle umuyoruz - benim gördüğüm en büyük tehlike, insanlığın bir kışla düzenine girmesidir. Bilimsel buluşlar, yönetim olanakları ve örgütlenmelerin etkisi ile dünya öylesine sıkı bir düzene girer ki, hiçbir yerde yaşamının tadı kalmayabilir.

Wyatt — Yönetici insan tipinin ağır basacağı düşüncesinde misiniz?

Russell — Ağır basabilir, sanırım. Bir çeşit bilimsel etkinlikle birleşen yönetici insan tipi. Çünkü, yönetici tipi, bugün daha önce hiç yapmadığı şeyleri yapabilecek güçtedir. Bu yapabileceği şeylerin kimisi iyi ama, bir çoğu da değildir.

Wyatt — Bu yönetici insan tipi, kötü olacak neleri yapabilir?

Russell — En başta şunu yapabilir: Ana okulundan başlayıp daha yukarısına da el atarak insanların inanç ve düşünceleri üzerinde çok büyük bir güç kazanabilir. O kadar ki, bir insanın düşündüğü, umduğu ve korktuğu her şey, eğitimin başlarınca belirlenmiş olur. İnsan ancak, onların dilediklerini umacak, onların dilediklerinden korkacak. Böyle bir eğitimin temellerinden biri şu olacak ki, her zaman hiç de iyi olmayan hükümetin hep iyi olduğunu düşünecek.

Wyatt — Böyle bir eğitimi kötüleyebilecek sizin gibi güçlü ve bağımsız düşünceli insanlar olmayacak mı her zaman?

Russell — Hayır, sanmıyorum. Benim de içinde olduğum tipteki insan, modası geçmiş bir dünyada yetişmiştir, demek istiyorum. Gelecek için düşündüğüm dünyaya göre, çok daha rastlantılara bağlı bir dünya idi bu. Dünyada, çok daha fazla kaçamaklar, ayrılıklar vardı ve insanlar orada, gelecekte olacağını düşündüğüm gibi, aynı kalıptan çıkma değillerdi.

Wyatt — Yönetici tipinin baskısı altında, insanın kişisel bir yaşamı olamayacağı üstünde durdunuz, bunu biraz daha açıklar mısınız?

Russell — Olur, peki... Bütün bu işin çok, çok önemli olan bir yanını genetik bilimini alalım. Diyelim ki, bilimci bir hükümet, bizimkinden daha iyi olmasını istedikleri bir insan soyu yetiştirmek olanaklarını iş ediniyor kendine. Salt bilimsel bakımdan pek açıkça ortaya konabilir ki, yetiştirilecek yeni insan soyunun, diyelim, erkeklerin yüzde beşinden, kadınların da yüzde otuzundan üretilmesi; geri kalanların kısırlaştırılması gerekiyor. Hiç de hoş bir şey olmaz bu, tabii. Ama, ileride bu yola gidilmesi bence hiç de olmayacak bir şey değildir.

Wyatt — Ama bilimin böylesi şeyleri yaptıracak kadar insanların kafasını sarabilmesi ciddi olarak düşünülebilir mi sizce?

Russell — Evet, insanlar savaşta başarı kazanmak kaygısıyla bu yola gidebilirler. Çünkü, buna elverişli bir soy yetiştirileceği açıkça bellidir. Böylesi bir soy, savaşta, gelişi güzel yetiştirilen insanlardan çok daha etkin olabilir elbette. Halkı kolayca inandırabilirsiniz ki, bilimsel yoldan insan yetiştirme gereklidir. Çünkü, bu işi karşı taraf nasıl olsa yapacaktır, nasıl şimdi karşı taraf atom silahları yapıyor diye, bizim de yapmamız gerekiyorsa.

Wyatt — Bütün bunlar Orwel'in **1984** ve A. Huxley'in **Yeni Dünya** adlı romanlarında düşünülen şeyler. Ama, sizce komünist dünya dışında geçerli mi? Örneğin, konformist düşünce v.b.'nın pek ileri gitmesi demek istiyorum?

Russell — Bence bu tehlike Batı'da, komünist dünyada olduğundan bir parça daha azdır. Ama orada pek korkulur ölçüde var... pek korkulur ölçüde.

Wyatt — Sizce, konformist inanç ve giysiler, alışkanlıklar, düşünceler filan neler olabilir?

Russell — Sanatı alalım. Özellikle Amerika'daki gezilerim sırasında boyuna gördüm ki, sanata çok büyük bir saygı gösteriyorlar, Avrupalı sanatçıları yüceltiyorlar ve avuç dolusu dolar veriyorlar onlara. Ama, hiçbir Amerikalı çocuğun sanatçı olabilmesi için gerekli özel bir çeşit kafayı edinmesine olanak bırakmıyorlar. Onun için, beğendikleri büyük sanatçılar Amerikalı değil, Avrupalıdır.

Wyatt — Sizce, sanat Rusya'da zarar gördü mü?

Russell — A, orasını bilmem. Çünkü, 1920'den bu yana gitmedim oraya. Ama, zarar görmüştür elbet diyebilirim. **Doktor Jivago** adlı romana karşın, öyle sanıyorum ki, edebiyat orada bir hayli zarar görmüştür. Demek istiyorum ki, Çarlık Rusya'sında edebiyat pek üstün bir durumdaydı. Bugün öyle olduğunu kimse söyleyemez sanırım.

Wyatt — Rusya'daki bale sanatı üstüne ne dersiniz?

Russell — Bale çarlık zamanından kalma bir sanattır. 1920'de Rusya balesini gördüğüm zaman, bende vazoya konmuş kesik çiçekler izlenimi bıraktı. Çok güzeldi, çok hoştu. Ama, topraktan çıkma bir tazeliği ve canlılığı yoktu. Şimdi artık sadece müzelik bir sanat bence.

Wyatt — Sizce bütün bunlar hiçbir yeniliğin doğmayacağı genel bir kemikleşmeye götürür mü?

Russell — Evet, bu tehlikenin çok büyük olduğunu sanıyorum. Bir çeşit durağan bizans toplumu ki, kuşaklar boyunca hepsi ayni kalıyor, sonunda öylesine kalıplaşıyor ki, halk dayanamıyor ona ve sıkıp atıyor bir yana.

Wyatt — İnsanların karşılaşabilecekleri zorluklardan biri, hiçbir şeyi ölçüyü kaçırmadan yapamamasıdır. Bir şeye çok iyi başlıyor, sonra aşırılığa götürüyorlar. İnsanlar günün birinde ılımlı olmasını öğrenebilecekler mi dersiniz?

Russell — Öğrenmelerini dilerim, umarım elbet. Çok zorunlu bir şey bu. Hem, hiç de olmayacak birşey değil. Gelecek üstüne giriştiğimiz karanlık kestirmeleri bir kutsal kitap gerçeği saymıyorum. Büyük umudum, bütün bunların gerçekleşmemesidir.

Wyatt — Şimdi daha iç açıcı şeylere dönebilir miyiz?

Russell — Bence, gerekli olan ilk şey, dünyadaki kötülüklerin, şimdiye kadar önlenememiş kötülüklerle birlikte, önlenebilmesidir. Kötülükler hâlâ yaşıyor. Çünkü insanların yüreklerinde kötülüğe giden ve başkalarını mutlu kılma isteğine yanaştırmayan tutkular var. Modern tekniğin güçlükleri ile birlikte yeni dünyanın bütün derdi bence, insan tekinin psikolojisinden, insan tekinin kötü tutkularından gelmektedir. Yeni ve iyice bütünleşmiş bir dünyada mutlu olabilmek için, ne denli nefret de etseniz, komşumuzun da mutlu olmasına katlanmanız gerçekleşirse, daha da iyi gerçekleşirse... Bütün bunlar gerçekleşirse, şimdiye kadar var olmamış daha mutlu bir dünya kurulabilir.

Wyatt — İnsanlar tutkularını sizin önerdiğiniz yola yöneltirlerse, hangi çeşit kötülüklerin ortadan kaldırılabileceğini düşünüyorsunuz?

Russell — Eh, hepsinden önce savaş, sonra yoksulluk. Eskiden yoksulluk halkın çoğunluğu için önlenemez. bir şeydi. Bugün öyle değil. Dünya isterse, kırk yıl içinde yoksulluğu ortadan kaldırabüir. Hastalık bir hayli azaldı elbet. Daha da azalabilir. İnsanlarm daha sık sevinçli günleri olmaması için hiçbir neden yoktur.

Wyatt — Peki, şimdi, öyle sanıyorum ki, olumlu iyiliklerin yaratılması konusuna geldik. İnsan ileride daha hangi olumlu iyilikler sağlayabilir?

Russell — Bence bunların birçoğu eğitime bağlıdır. İnsan soyunun ortak çıkarlı bir aile olduğunu eğitim yoluyla durmadan aşılamak gerekir. Bundan ötürü, işbirliği yapmak yarışmaktan daha önemlidir ve komşumuzu sevmek, sadece kiliselerin sözle aşıladıkları bir ahlak ödevi değil, kendi mutluluğunuz bakımından en akıllıca bir davranıştır.

Wyatt — Bilimin insanlara getirebileceği iyiliklerden biri, oldukça kısa zamanda, haftalık çalışma süresinin on saate kadar indirilmesidir. Geri kalan boş satlerinde ne yapacak insanlar?

Russell — Mutlu olduğum zamanlarda düşlediğim dünya gerçekleşirse, insanlar eskiden varlıklı ve kültürlü insanların yaptıklarını yapacaklardır. Bir XVIII. yüzyıl aristokratını alın örneğin. Çok kez, pek kültürlü bir insandı o. Bir hayli boş vakti vardı ve, bir çoklarının yapılmayacak şeyleri yapmış olmalarına karşın, boş vakitlerinde, ne yapacaklarını biliyorlardı. Birçokları hayli güzel işler başardılar, sanatı yüreklendirerek, güzel parklar, güzel evler, özlenmeye değer şeyler yaparak. Sevinçli günlerimde kurduğum dünyada, boş vakitlerini değerlendirmek herkesin elinde olacak. Çünkü, herkes yeterli bir kültür düzeyine erişmiş olacak.

Wyatt — Serüven isteğinin yeri ne olacak bu konuda?

Russell — Serüven isteğini baştakiler bir yola koymalıdır. Bu demektir ki, baştakiler, fazla para ve zaman harcamalarına gitmeksizin, gürbüz gençlerin hoşlandığı gerçekten serüvenli ve gerekirse tehlikeli girişimlere olanak hazırlamalıdırlar. Yüksek dağlara tırmanmak elinizde olmalıdır. Uzay gezileri yapılırsa, uzay gezilerine düşkün olabilmelisiniz. Böylesi şeyler sağlanmalı; böylece, bugün büyük ölçüde savaşa yönelen itiler daha iyi bir yola konmuş olur.

Wyatt — Geleceğin insanlarına son olarak başka hangi öğütü vermek istersiniz?

Russell — Şunu demek isterim ki, bilgileriniz insanın hiçbir zaman elde etmediği güçler veriyor size. Bu güçleri iyiye de kullanabilirsiniz, kötüye de. İnsanlığın bir aile olduğunu, hep birlikte mutlu, ya da hep birlikte mutsuz olacağını aklınıza koyarsanız, bu gücünüzü iyiye kullanabilirsiniz. Büyük yığınların yoksulluğu üstüne kurulmuş bir azınlık mutluluğu sağlayabileceğiniz günler geçmiştir. O zamanlar geçmişte kaldı. İnsanlar katlanamaz artık buna ve mutlu olmak istersenız, başkalarının da mutlu olduklarını öğrenmeğe alışmak zorundasınız. Eğer insanlar akıllıca eğitilirse, daha anlayışlı olurlarsa, kendi mutlulukları için başkalarının da mutlu olmasını kaçınılmaz bir koşul saymakta güçlük çekmezler. Zaman zaman düşümde, hepsi gürbüz, hepsi akıllı, hiçbiri ezmeyen, hiçbiri ezilmeyen bir mutlu insanlar dünyası gördüğüm oluyor. Bir dünya ki, orada insanlar, ortak çıkarlarının kendi çıkar çabalarından daha az ağır bastığı bilincine varmışlardır, insan zekâsının ve düş gücünün yarattığı gerçekten parlak olanaklar gerçekleştirme çabasındadırlar. Böylesi bir dünya, insanlar olmasının isterlerse olabilir ve eğer olursa - gerçekten olursa - çok daha onurlu, çok daha mutlu, bundan önce görülmedik düşler ve mutlu coşkularla dolu bir dünya olur bu.

DEĞİŞİK ÇAĞDAŞ SORUNLAR

ZARARLI DÜŞÜNCELER

İnsanların başına gelen belalar ikiye ayrılır. Birinciler insana dış çevreden gelir, ikincilerse, insanların insanlara ettikleridir. İnsanlar bilgide ve teknikte ilerledikçe, ikinci belaların yüzdesi durmadan artmaktadır. Eski zamanlarda açlık doğal nedenlerden ileri geliyordu ve insanlar bununla ne kadar savaşırlarsa savaşsınlar, birçokları yiyecek kıtlığından ölüyordu. Bugün dünyanın birçok yeri kıtlık tehlikesiyle karşı karşıyadır ama, bunda doğal nedenlerin payı olsa da, asıl nedenler insanlardan gelmektedir. Altı yıl dünyanın uygar milletleri bütün güçlerini birbirlerini öldürmeğe harcadılar ve birden bire, birbirlerini sağ bırakmanın zorlaştığını gördüler. Ekinleri yok ettikten, makinelerini parçaladıktan, gemileri yollarından ettikten sonra, gördüler ki, bir yerdeki bollukla başka bir yerdeki kıtlığı gidermek hiç de kolay bir iş değil. Oysa, ekonomik düzen yolunda gitse, bu iş hiç de güç olmıyacak. Bununla görüyoruz ki, insan bugün insanın en büyük düşmanıdır. Gerçi, doğa gereği yine de ölüyoruz. Ama, hekimliğin ilerlemesi sayesinde, insanın yaşıyabildiği kadar yaşaması gittikçe daha olağan bir duruma geliyor. Bundan öteye yaşamak, cennetin sonsuz hazlarını tatmak istiyoruz. Nedense bu tekdüze yaşamak isteğinin hiç sonu gelmiyor. Ama, yaşını başını almış, saf bir insana sorarsanız, bu dünyadaki yaşamı tattıktan sonra, başka bir dünyada çocuk olmayı istemem

liyecektir, size. Onun için gelecekte insanların üstünde duracakları en önemli kötülükler ya budalalıkları, ya kötü niyetleri ya da her ikisi yüzünden birbirlerine ettikleri kötülükler olacaktır.

İnsanların birbirlerine, dolayısıyla, kendi kendilerine ettikleri kötülüklerin kaynağı, bence, düşünceler ya da inançlardan çok tutkulardır. Ama, zararlı düşünceler ve ilkeler, her zaman değilse bile, genel olarak, kötü tutkuları perdelemişlerdir. Lizbon'da dinsizlerin ulu orta yakıldığı zamanlar, bazı kurbanlar hak yoluna döndüklerini söylemekle ateşe atılmazdan önce boğularak ölmek mutluluğuna erebiliyorlardı. Kurbanların işkenceler içinde kıvrandıklarını görmek, tatsız bir yaşam süren halkın görüp göreceği başlıca zevklerden biri oluyordu. Dinsizleri yakmanın doğru bir şey olduğuna inanmanın da elbette bu zevkte bir payı olacaktı. Aynı şeyi savaş için de söyliyebiliriz. Güçlü kuvvetli ve hoyrat insanlar savaşta bir tat bulurlar, elverir ki savaşı kazansınlar, karıları kızları kaçırılmasın, malları ellerinden gitmesin. Bu zevkin, halkı savaşların doğruluğuna inandırmakta büyük bir payı vardır. "Tom Browne's Schooldays" adlı kitabın kahramanı ve halk okullarının ünlü reformcusu Dr. Arnold çocukları kırbaçlamanın yanlış olduğunu düşünen kafasız bir kaç kişiyle karşılaşır. Bu düşünceye karşı nasıl bir öfkeye kapıldığını okuyan herkes, onun kırbaçlamaktan zevk aldığını ve bu zevkin elinden alınmasını istemediğini görür. İşkenceyi haklı çıkaran düşüncelerin insanın içindeki hoyratlık güdülerinden geldiği görüşünü destekliyecek örnekler boldur. Saçmalığı meydana çıkmamış eski zaman düşüncelerini gözden geçirirsek, görürüz ki, bunların onda dokuzu acı çektirmeyi haklı gösteren düşüncelerdir. Örneğin, hekimlik mesleğini alalım. Acı duymayı önliyen bayıltıcı ilaçlar bulunduğu zaman, bunu günah sayanlar, Tanrının isteğine aykırı görenler oldu. Delilik,

insanın şeytanın eline düşmesi sayılıyordu ve bir deliyi döğmekle içindeki şeytanların kaçırılacağına, rahatsız edileceğine inanılıyordu. Bu düşünce ile deliler, yıllar yılı, sistemli ve bilinçli olarak döğülüyordu...

Ahlak eğitimine de bakın. Ölçü ve uyak ile nasıl hakkı çıkarıldığını görürsünüz :

Bir ceviz ağacını, bir kadını ve bir köpeği
Ne kadar döğersen o kadar iyi.

Ceviz ağacını döğmekle nasıl bir ahlak elde edildiğini bilemem. Ama, hiçbir uygar insan kadınları döğmeyi haklı çıkaramaz. Cezanın iyileştirici bir etkisi olduğu inancı kolay kolay ortadan kalkmıyorsa, bunun başlıca nedeni bence, cezanın sadik güdülerimize hoş gelmesidir.

İnsan yaşamındaki kötülüklerde, inançlardan çok tutkuların payı olmakla birlikte, inançlar, özellikle, eski ve sistemli oldukları ve bir çok kurumları içine aldıkları zaman, istenen görüş değişmelerini geciktirmese de belirli duyguları olmıyanlarm yanlış yola sapmasında bir hayli ağır basar. Benim konum "İnsanlığa zararlı düşünceler" olduğuna göre, zararlı inanç sistemlerini ele alacağım.

Geçmiş zamanın tarihi bakımından, en açık örnek, herkesin kendi açısına göre, din ya da boş inan dediğimiz inançlardır. İnsan kurban etmenin ekinleri geliştireceğine inanılırdı; bu inanç ilkin sadece büyülere dayanıyordu. sonra, kurban kanının Tanrıların hoşuna gittiğine inanıldı. Tanrılar da kendilerine tapanlara benzetilmişti. Zaten Kutsal Kitapta fethedilen bir yerin halkını öldürmek dinsel bir ödev sayılıyordu. Sığırlarını, koyunlarını öldürmemek bile günah. Mısırlılar ve Etrüskler gelecek yaşamın karanlık ve belalı korkuları içinde yaşadılar. Ama, bu korkular Hıristiyanlığın getireceği korkular yanında hiç kalır. Nice dertli ermişler beden hazlarından kaçarak

çöllerde tek başlarına yaşadılar. Etten, şaraptan, kadından yoksun bıraktılar kendilerini, hem de buna hiç zorlanmadıkları halde. Ruhun hazları bedenin hazlarına üstün sayıldı. Bu hazlar arasında da paganların ve dinsizlerin cehennemde çekecekleri sonsuz işkenceleri düşünmek büyük bir yer tutuyordu. Keşişliğin zararlı yanlarından biri şu ki, beden hazlarından başka hiçbir yerde kötülük görmüyor. Oysa, hazların yalnız en iyileri değil, en kötüleri de ruhumuzdan gelir. Milton'da, şeytanın insana ettiği eziyetleri seyrederken duyduğu zevkleri bilirsiniz. Milton şöyle dedirtiyor ona :

Ruh azabın kendi yeridir ve kendiliğinden
Cenneti cehennem yapabilir, cehennemi cennet.

Ve şeytanın psikolojisi Tertullianus'unkinden pek ayrılmıyor, o da, cennetten lanetlilerin çekecekleri azapları seyredebilme düşüncesiyle coşup taşıyor. Beden hazlarının küçümsenmesi ne iyilik getirdi, ne hoşgörü, ne de kör inançlardan sıyrılmış bir insan yaşamının bizi götürebileceği erdemlerden hiç birini. Tam tersine, bir insan kendi kendine işkence etti mi, başkalarına işkence etmek hakkını da bulur kendinde ve bu, o hakkı destekliyecek her dogmatik sistemi kabul etmeğe götürür.

Keşişce zalimlik, ne yazık ki, yalnız Hıristiyan dogmasının en azgın biçimleri içinde kalmıyor yalnız. İlk azgın inançlar gevşiye dursun, dünya aynı psikolojinin yeni ve korkunç başka biçimlerini yarattı. Nazi'ler başa geçmeden önce, çalışmalar, didinmeler içinde yaşadılar, güçlüğe ve Nietzsche'nin zor yaşam düsturuna olan inançlarıyla, rahatlarından, zevklerinden çoğunu hiçe saydılar. Devletin başına geldiklerinden sonra bile. "Tereyağı yerine silâh" sloganı, yine gelecek zaferin manevi hazlarına, beden hazlarını feda etmeyi gerektiriyordu. Milton'un şey-

tanı da cehennem ateşlerinde yanarken aynı umutla avutuyordu kendini.

Politik bakımdan zararlı yanlış inançları doğuran bir başka tutku da gururdur - millet, ırk, cins, sınıf ve inanç gururu. Ben gençken, Fransa'ya, İngiltere'nin gelenekten düşmanı gözüyle bakılırdı. Bir İngilizin üç Fransızı tepeliyebileceği su götürmez bir gerçek sayılıyordu. Düşman Almanya olunca, bu inanç değişti ve İngiliz halkı artık Fransızların kurbağa yeme merakları ile alay etmez oldu. Ama, hükümetin bütün çabasına karşın, yine de pek az İngilizin, Fransızlara eşit gözüyle baktıklarını sanıyorum. Amerikalılarla, İngilizler Balkanları yakından tanıyınca, Bulgarlarla Sırpların, Macarlarla Romanyalıların düşmanlıkları karşısında hayretle karışık bir nefret duymuşlardır. Bu düşmanlıkların saçma olduğu ve bu küçük ulusların her birinin kendi üstünlüklerine olan inançlarının nesnel hiçbir temeli bulunmadığı onlarca apaçıktı. Ama, Amerikalılarla İngilizlerin çoğu, bir türlü anlamıyorlar ki, büyük bir devletin milli gururu, küçük bir Balkan memleketininki kadar savunulur şey değildir.

Irkıyla öğünmek, milletiyle öğünmekten çok daha zararlıdır. Ben Çin'deyken, okumuş Çinlilerin, tanımak mutluluğuna erdiğim birçok başka insanlardan belki çok daha uygar olduğunu hayretle görmüştüm. Oysa, nice kaba ve bügisiz beyaz insan bilirim ki, sırf derileri sarı diye, en iyi Çinlileri bile aşağı görmüşlerdir. Genel olarak, bu bakımdan İngilizleri Amerikalılardan daha çok kınayabiliriz ama, her zaman değil... Yalnız geleneksel Çin bakımından değil, bizim batı üniversiterimiz bakımından da geniş bilgileri olan bir Çinliyle tanıştım. Benim de bu kadar geniş kültürüm olmasını isterdim doğrusu. Birlikte bir garaja bir otomobil kiralamaya gittik. Garajın sahibi kötü türden bir Amerikalıydı. Çinli dostumuza çok kötü davrandı, onu Japon diye tersledi ve bilgisiz hoyratlığıyla kanımı

beynime çıkarttı. Politik güçlerine dayanarak İngilizlerin Hindistan'daki davranışları da buna benzer. İngilizlerle okuryazar Hintliler arasındaki çalışmaların başlıca nedeni bu davranıştı...

Erkek cinsinin üstün olduğu inancı, ki bugün batı ulusları arasında resmen ortadan kalkmıştır, garip ve bir kötü böbürlenme örneğidir. Erkeğin doğuştan üstünlüğüne inanmak için hiçbir neden yoktu bence. Bu üstünlük beden bakımından olurdu yalnız. Bir sürü cins boğaların beslendiği bir yere gittiğimi anımsıyorum. Orada, bir boğanın soyluluğu dişi atalarının süt verme değerlerine bağlanıyordu. Soyağacını boğalar yapmış olsaydı, iş değişirdi. Dişi atalarm sözü bile geçmezdi, sadece uslu, namuslu oldukları söylenirdi. Oysa, erkek atalar savaş üstünlükleriyle övülürdü. Sığır konusunda cinslerin değer bakımından göreceliğini kabul ederiz de, kendimize gelince, aynı tarafsızlığı göstermek gücümüze gider. Eski zamanlarda erkeğin üstünlüğüne kolay inanılırdı. Çünkü, bir kadın ağzını açar açmaz kocası onu dövebilirdi. Bu güç üstünlüğün ardından başkaları da gelirdi. Erkekler kadınlardan akıllıdır, daha yaratıcıdır, daha az heyecana kapılırlar, falan filân... Kadınlar oy hakkı alıncaya kadar, anatomistler beyin incelemesinden, erkeğin düşünce gücünün kadınınkinden fazla olduğunu göstereck bir takım kurnazca kanıtlar koyarlardı ortaya. Bu kanıtların hepsinin aldatıcı olduğu anlaşıldı sonradan. Ama, her seferinde bunların yerini, aynı sonuçlara varan kanıtlar aldı...

Erkek eğemenliğinin bir hayli zararları oldu. İnsan ilişküerinin en mahremi olan evlenmeyi bir efendi - köle ilişkisi durumuna soktu. Bir erkeğin kadın edinmesi için hoşa gitmesi gereğini ortadan kaldırdı. Kadına hoş görünme hakkının evlenme dışında kalmasına neden oldu. Dürüst kadınların evlerinde kapalı kalarak aptal ve tatsız kimseler olmalarına yol açtı. Hoşa giden, merak uyandı-

ran kadınlar yalnız serbest yaşıyan kadınlar aldu. Ev hanımlarının tatsızlığı yüzünden, en uygar memleketlerin en uygar insanları cinsel sapıklıklara kaydılar. Evlenmede alışkanlıklar edindiler. Bütün bunlar, bugün uygar memleketlerde az çok ortadan kalktı. Ama, kadınların ve erkeklerin yeni duruma alışmaları için daha çok zaman ister. Kadının kölelikten kurtulması, ilkin her yerde kötü sonuçlar veriyor. Eski ezenleri acılığa, eski ezilenleri de üstünlük heveslne götürüyor. Ama, başka konularda olduğu gibi, bunda da zamanla bir ayarlama olabileceğini umabiliriz...

Mutlu olabilmek için kendimizi büyük görmeye, kendi gururumuza türlü dayanaklar aramaya kalkıyoruz. Biz insanız diyoruz, onun için de, yaradılışın amacı insanlardır. Biz Amerikalıyız, onun için de Tanrının öz yurdu Amerikadır. Biz beyaz ırktanız, onun için de, siyah soydan olan Ham'ı ve evlatlarını Tanrı lanetlemiştir. Biz katolikseK, protestan olmak bir felakettir, ya da tersine. Biz erkeğiz, onun için de kadınların aklı yoktur. Biz dişiyiz, onun için de erkekler kabadır. Biz doğuluyuz onun için de batılı yabandır, kıllıdır. Biz batılıyız, onun için doğu, sönmüş bir yerdir. Biz kafamızla çalışıyoruz, onun için de, yalnız okur yazar sınıflar önemlidir. Biz kolumuzla çalışıyoruz, onun için de, insanı insan eden kol gücüdür. Son olarak ve hepsinden önemlisi de, her birimizde kimsede olmayan bir değer vardır : Biz KENDİMİZİZ.

İçimizi rahat ettiren bu düşüncelerle dışarı çıkar, dünya ile savaşırız. Bunlar olmasa, cesaretimizi yitirebiliriz. Bunlar olmasa, kendimizi küçük görürüz. Çünkü, bize eşitlik duygusunu vermediler. Kendimizi, içten gelen bir duyguyla başkalarına eşit sayarsak, ne onlardan iyi, ne onlardan kötü bilirsek, belki o zaman yaşam, bir savaşa daha az benzeyecek, büyüklük efsaneleriyle daha az zehirleneceğiz.

İnsanların düştüğü en ilginç ve en zararlı ham hayallerden biri de kendini Tanrı dileğinin özel aracı saymalarıdır. Biliyoruz ki, İsrail oğulları Adanmış Toprak'a geldikleri zaman, Tanrının buyruğunu kendileri yerine getiriyorlardı, Hitit'ler, Amorit'ler, Kenanlılar, şunlar bunlar değil. Belki bu ötekiler de uzun tarih kitapları yazmış olsalardı, bu iş biraz başka türlü olurdu. Hitit'lerden kalan yazıtların hiçbirinde de, kendilerini Tanrıların hor gördüğü berbat insanlar saymazlar herhalde. Roma Roma olduktan sonra, Tanrıların dünyayı fethetmek üzere Romalıları seçmiş olduğu meydana kondu. Müslümanların bağnazca inandıklarına göre, gerçek iman uğrunda ölen her asker dosdoğru cennete gider. Bu cennetse, Hıristiyanlarınkinden çok daha çekicidir. Çünkü, huriler, arp çalan meleklerden daha hoştur... Tanrıyı bizden yana bilmek iyi bir şey ama, düşmanımızın da Tanrıyı kendinden yana saydığını gördük mü, iş karışıyor biraz. Birinci Dünya Savaşı sırasında ozan şöyle diyordu :

Allah İngiltere'yi batırsın, Allah İngiltere'yi korusun
Allah şunu yapsın, Allah bunu yapsın!
"Allah Allah" dedi Allah "Gel de çık bu işin içinden".

Bugün, dünyanın iki şeye gereksemesi var : Biri düzen, savaşları önleyecek düzen, insanların daha verimli çalışmasını sağlayacak ekonomik düzen, özellikle, savaşın yıktığı memleketlerde, sağlam uluslararası işbirliğini sağlayacak bir eğitim düzeni. Öbürü de, bir takım ahlak değerleri; çağlar boyunca, ahlakçıların savuna geldikleri, ama, az dinletebildikleri, değerler. Bize en çok gerekli olan değerler, anlayış ve hoşgörüdür. Birçok azgın, bir sürü "izm"lerin istediği yobazca inançlar değil. Bence, bu iki amaç, düzen ve ahlak, birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdır. Birine kavuşuldu mu, öbürü de ardından gelir. Ama, dünya gerçekten doğru yola girmek istiyorsa, her ikisine birden yönelmelidir. Böylece, savaşın doğal meyvaları olan

kötü tutkular yavaş yavaş azalacak ve insanların birbirine yadırım etmesini sağlayacak düzenler gittikçe çoğalacaktır. Bir düşünce ve ahlak gerçeği olarak hemen şunu ortaya koymalıyız ki, hepimiz bir ailedeniz ve bu ailenin bir kolunun mutluluğu başka kolunun yıkımı üstüne sağlamca kurulamaz. Bugün, ahlak bozukluğu açık düşünceye engel oluyor, bulanık düşüncelerse ahlak bozukluğunu besliyor. Pek ummuyorum ama, belki hidrojen bombası insanları korkutup ahlak temizliğine götürecektir. Bu olursa, bu bombayı bulanlara ne kadar teşekkür etsek azdır.

İnsanın vicdanına uyup yasaları dinlememesi iki türlü oluyor. Bunlardan biri, belli bir yasanın buyurduğu ve birçoklarının yürekten kötü saydığı bir işi yapmamaktır. Çağımızda bunun en belirli örneği savaşa çağırılıp da gitmeyenlerin durumudur. Burada sözünü edecek olduğum bu değil.

Benim üstünde durmak istediğim yasa dinlemezlik yasada ya da milli politikada bir değişiklik sağlamak amacını güdendir. Dinlemezliğin bu çeşidi bir propaganda yolu oluyor, bu yüzden de bazılarınca kötü sayılıyor. Birçoklarına göreyse, ki ben de onlar arasındayım, günümüzde bu dinlemezliği zorunlu saymak gerekir.

Birçoklarına göre yasaların çiğnenmesi bir demokrasi içinde hiçbir zaman hoş görülemez, ama başka devlet düzenleri içinde yasaları çiğnemek bir ödevdir. İkinci Dünya Savaşından sonra muzaffer hükümetler, birçok Almanı, kendilerine iğrenç işler buyuran yasaları niçin çiğnemediler diye sorguya çekip suçlu buldular. Bilmem hangi mantık bir demokraside hükümetin bize çirkin işler buyurmayacağını, buyurduğu zaman da bu buyruğu dinlememenin kötü olacağını ispat edebilir?

Bir demokrasinin yurttaşları en çok kendi işleriyle uğraşır ve zor sorunları bütün derinliğiyle incelemezler. İnanışları en kolay sağladıkları haber ve bilgi araçlarına dayanır ve baştakiler bu haber ve bilgilerin aldatıcı olma-

sını sağlayabilirler, çok kez de sağladıklarını görüyoruz. Baştakiler derken yalnız hükümette ya da muhalefetteki politika adamlarını değil, onların teknik danışmanlarını basını, radyoyu, televizyonu ve en sonunda polisi de düşünüyorum. Bütün bu güçler bugün batı demokrasilerinde atom silahları konusundaki gerçeği yurttaşlardan gizlemekte kullanılıyorlar.

Bu durum karşısında iyimser davrananlara salık veririm; Ohio devleti Üniversitesinin, bir kaza yüzünden savaş patlama olaganlıklarını incelemek üzere seçtiği uzmanların raporu, bir de Pugwarsh konferanslarında büyük yetkili bilim adamlarının sundukları belgeler üstünde dursunlar. Savunma sorunlarında Amerikan uzmanı Oskar Morgenstern "Survival" adlı dergide şunları yazıyor : "Bir atom savaşı patlaması olaganlığı, patlamaması olaganlığından bir hayli fazladır." Sir Charles Snow şöyle diyor: "Bütün sorumluluğunu yüklenerek şunu söyleyebilirim ki, en çok on yıl sonra, bu bombalardan birkaçı patlacaktır: İster istemez patlayacaktır." (Times, 26 Kasım 1960).

Bir kaza, bir yanlışlık yüzünden savaşın kopması türlü türlü olabilir, bir kez de az kalsın bu yüzden kıyamet kopacaktı. En az bir kez Ay, birkaç kez de yaban kazları Radar araçlarında Rus füzeleri sanıldı. Buna karşın İngiliz Başvekili Parlamentoda bir Papa keser ataklığıyla kaza yüzünden savaş patlamayacağını söyledi. Söylediğine inanıp inanmadığını bilmiyorum. Eğer inanıyor idiyse, bilmek zorunda olduğu şeyleri bilmiyordu, inanmıyor idiyse, insanlığa bile bile boş umutlar vermek kadar korkunç bir cinayet işliyordu.

Atom silahları konusunda İngiltere'nin tek yanlı bir karar vermesi konusunu ele alalım. Böyle bir politikadan yana olmayanlar, ellerindeki haberleşme araçlarıyla olan bitenleri öylesine yanlış bildirmişlerdir ki bu dayanakları

halka anlatmak çok zor duruma girmiştir. Bir örnek vereyim: İngiltere'nin en liberal sayılan gazetesinin bir yazarı tek yanlı silahsızlanmaya karşı koyanların "aklın buyruğuna" uyduklarını ileri sürdü. Buna karşı yazdığım bir yazıda aklın, tam tersine, tek taraflı silahsızlanmadan yana olduğunu, karşı tarafın iki yüzlülük ettiğini yazdım, anlattım. Gazete yazımı basmadı. Tek yanlı silahsızlanmayı savunanlar buna benzer birçok engelle karşılaştılar.

Amerika'nın İngiltere'deki üsleri sorunu üstünde de duralım. Kim biliyor bu üslerden herbirinde, alacakları buyruğu hemen yerine getirecek ve birkaç dakika içinde havalanmaya hazırlanmış bir uçakçı kümesi bulunduğunu? Bu küme üs içindeki öbür askerlerden kesin olarak ayrılmıştır: Yiyecek, yatacak, okuyacak yeri, sineması falan ayrıdır ve silahlı bekçiler bütün öbür Amerikalıların bu kümeyle görüşmesine engel olmaktadırlar. Ayda bir, bu küme komutanıyla birlikte bütün kadrosuyla Amerika'ya geri gider ve yerine başka bir küme gelir. Uçakçıların sivillerle ve üsteki başka askerlerle tek kelime konuşmaları yasaktır.

Bu yasaktan amaç, besbelli, İngilizlerin hiçbir şey öğrenmemeleri ve uçakçıların alacakları buyrukları körü körüne yerine getirmeye alışmalıdır. Bu buyruklar üs komutanından değil, doğrudan doğruya Washington'dan gelecektir. Savaş patladığı an, gelecek buyruklar üstünde İngiltere hükümetinin en küçük bir karışması olabileceğini düşünmek saçmadır. Ruslardan öç almaya gidebilirler ve bir saat içinde bütün İngiltere halkının yok edilmesine yol açabilirler.

Bu uçak kümelerinin durumu, Polaris denizaltılarınkinin aynıdır. Anımsarsanız, İngiliz Başbakanı, bir Polaris füzesinin atılabilmesi için Amerikayla İngiltere'nin anlaşması gerektiğini bildirmiş ve bu bildiriyi Amerika ya-

lanlamıştı. Bütün bunlardan büyük halk yığınlarının haberi yoktur.

Genç yaşlı, kadın erkek, çoluk çocuk bütün İngilizler her saniye ölüm tehlikesi içinde bulunduklarını, bu tehlikeye savunma adı altında girdiğimizi ve hükümetlerin bu tehlikeyi azaltmak istedikleri ölçüde çoğalttıklarını herkese bildirmek için elimizden gelen her şeye başvurmayı biz bazı İngilizler boynumuzun borcu saydık. Böylece, atom silahlarına karşı savaş pek etkili bir yola girdi. Ama basın bizim bu çabalarımızdan bıkmış ve bunların gazetecilik bakımından değeri kalmadığına karar vermiş görünüyor. Onun için bazılarımız savaşımızı daha ileri götürmek ve ister istemez sözü edilecek davranışlar göstermek zorunda kaldık.

Bu büyük tehlike günlerinde sivü - diretmenin bir başka ve belki daha önemli bir nedeni daha var. Çok yaygın bir inanışa göre, insan tekinin hükümetler karşında hiçbir gücü yoktur ve hükümetlerin politikaları ne kadar kötü olursa olsun, insanların tek tek yapacakları hiçbir işe yaramaz. Yanlıştır bu, çok yanlış. Hükümetin politikasını doğru bulmayanlar kalabalık gösterilere katılacak olurlarsa, hükümetlerin çılgınlık etmesini önleyebilir, sözde devlet adamlarını insanlığın yok olmamasını sağlayacak önlemler almaya zorlayabilirler. Halk düşüncesinin haklı bir öfkesinden esinlenecek olan böyle bir davranış olgandır ve belki de olmak üzeredir.

Baştakilerin, hiç değilse Amerikadakilerin gücünü ortaya koyan bir olay çok ilgi çekicidir: Hiroşima'ya bomba atan Claude Eatherly'in başına geleni söylemek istiyorum. Onun durumu, bugünkü dünyada bir insanın çoğu kez ancak yasayı çiğneyerek korkunç cinayetleri önleyebileceğini gösterir. Kendisine atacağı bombanın ne etkileri olabileceğini söylememişler. Yaptığı işin sonuçlarını öğrenince dehşet içinde kalıyor. Bu insan, yıllarca atom silahları-

nın korkunçluğu üstüne dikkati çekmek için yasaya aykırı davranışlar gösteriyor ve böylece içindeki suçluluk duygusundan kurtulmaya çalışıyor. Çalışmasa bu duygunun ağırlığı altında ezilecek. Baştakiler, bu insanın deli sayılması gerektiğine karar veriyorlar ve ruh doktorlarının kurduğu bir komite, şaşılacak bir uyarcılıkla, bu resmi görüşün sorumluluğunu yükleniyor. Yaptığına pişman olan Eatherly deli sayılıyor. Eatherly'nin neden böyle davrandığını açıklayan bildirilerini okudum. Bunlar kendisinin tam bir ruh sağlığı içinde olduğunu açıkça gösteriyor. Ama yalancı bir propagandanın gücüne bakın ki, hemen herkes, Eatherly'nin aklını kaçırdığına inanmıştı. Ben de buna inananlar arasındaydım.

Bizim allak bullak dünyamızda insanları yaşatma ve öldürme gücünü ellerinde tutanlar, sözde basın ve propaganda özgürlüğünün bulunduğu memleketler halkının hemen hepsini, insanlığın sağ kalmasını önemli gören her adamın deli olması gerektiğine inandırabilecek durumdadırlar. Böylece, ben de ömrümün son yıllarını bir deliler evinde geçirirsem hiç şaşmam: Orada insanlık duyguları besleyebilen bütün insanlarla bir arada olmanın tadını duyarım.

BİLİM VE DEĞERLER

Bilim başlangıçta dünyayı seven insanların işi oldu. Bu insanlar yıldızların, denizin, rüzgârların güzelliğini tadıyorlardı. Bütün bunları sevdikleri için düşüncelerine konu diye aldılar ve sadece seyirle kalmayıp onları daha yakından anlamak isteğini duydular. Heraklitos: "Dünya alevlenip sönen ama, hep canlı kalan bir ateştir" dedi. Bilimsel bilgiye ilk hızını veren Heraklitos ve öteki İonia filozofları dünyanın güzelliği karşısında bir çeşit baş dönmesine tutuldular. Bunlar coşkun, dev zekâlı insanlardı. Bütün yeni dünya akımı onların bu gergin düşünce tutkusundan doğdu. Ama, yavaş yavaş, bilim geliştikçe, onu doğuran sevgi itisi hızını yitirdi. Güç kazanma isteği, başlangıçta, anlama isteğinin bir yol arkadaşı olduğu halde, beklenmedik başarılar elde edilince, yönetimini ele almaya başladı. Doğanın sevgilisi hor görülerek, doğanın zorbası baş tacı oldu. Fizik bilimi geliştikçe bize yavaş yavaş fizik dünyanın duygularımızla kaynaşan, sanlı benli yanı bırakıldı. Renkler ve sesler, ışıklar ve gölgeler, biçimler ve çizgiler, bütün bunlar artık İonia'lıların sevgili bir nişanlıya bağlanır gibi bağlandıkları dış doğadan koptular. Bütün bunlar sevilmeden sevene aktarıldı ve sevilen soğuk ve korkunç, takır tukur bir iskelet, hatta belki düpe düz bir hayalet oldu. Zavallı fizikçiler formüllerinin ortaya koyduğu boşluktan korkarak Tanrıyı yardımlarına çağırdılar. Ama, Tanrı yarattığı bu dünyanın kut-

sallığını paylaşmaktan başka bir şey yapmadı ve fizikçilerin çağrılarına aldıkları yanıt kendi ürkmüş yüreklerinin vuruşları oldu. Doğanın aşıkı olarak düş kırıklığına uğrayan bilim adamı onun zorbası oldu. Pratik adam der ki: Dünyayı dilediğim gibi evirip çevirebildikten sonra bu dünya gerçekten var mı, yoksa sadece bir düş mü diye düşünmek ne işe yarar?

İşte, böylece bilim seven bilgi yerine, güçlü bilgiyi koydu ve koydukça da bilim gitgide daha sadik, güçsüzü ezmekten hoşlanır oldu.

Doğrunun aranmasıyla başlayan bilim gittikçe doğrulukla uzlaşmaz duruma geliyor. Çünkü, tam doğruculuk gittikçe bilimsel şüpheciliği güçlendirmeye doğru gidiyor. Bilimi, pratik yanı ile değil, düşünce yanıyla ele alırsak, görürüz ki, inandığımız şeye biz etimiz kemiğimiz yüreğimizle inanırız. Bilime yalnız inanmayışlarımızı borçluyuz. Öte yandan bilimi, kendimizi ve çevremizi değiştirmeye yarayan bir teknik olarak ele alırsak, bize verdiği gücün metafizik değeri ile hiçbir ilintisi olmadığını görürüz. Ama, biz bu gücü ancak gerçeğin yapısı üstüne metafizik sorunlar ortaya atmaktan vazgeçerek kullanabiliriz. Oysa, bu sorunlar dünyayı seven insanın davranışından ayrılamaz. Böylece, biz dünyayı, teknik adamı olarak fethedebilmek için onun âşıkları olmaktan vazgeçmek zorunda kalıyoruz. Bu ikilişme insanın en güzel yanı için bir tehlikedir. Metafizik olarak bilimin işe yaramadığını görünce bir teknik olarak bize verdiği gücü ancak bir çeşit şeytan inancı ile, yani sevgiye sırt çevirmekle elde edebiliyoruz. İşte, asıl bundan ötürü gelecek bilimsel toplum, insanı ürkütebilir. Soyut anlamıyla bilimsel toplum, insanların bugüne kadar sevip ardına düştükleri doğruluk, sevgi, sanat, içtenlik ve kendindenlikle bağdaşamaz. Dünyadan vazgeçen eski keşişlerin davranışı ile bağdaşabilir belki. Yarınki tehlikenin kaynağı bilgi değildir. Bilgi bir

iyilik, bilgisizlik bir kötülüktür. Bu ilkeye dünyanın bütün sevenleri kayıtsız şartsız katılırlar. Tehlikeli olan, gücün bir iyilik uğrunda değil, sadece güç elde etmek için kullanılmasıdır. Yeni dünyayı yönetenler bir "güç" sarhoşluğu içindedirler: Kendilerinden önce kimsenin yapabileceğine inanmadıkları şeyi yapmak gücünde olmaları, onu yapmaları için yeter bir neden oluyor. Yaşamda güç, bir amaç değildir, sadece başka amaçlara ulaşmamıza yarayan bir araçtır. İnsanlarsa bilimin hangi amaçlara yönelmesi gerektiğini açıkça bilmedikleri için, bilimin gücü yaşamı iyileştirmekten yana gitmeyebilir. Ama, okuyucu sorabilir bana, yaşamın amaçları nedir diye. Bence, bu konuda bir insanın başkaları için bir yasa koymaya hakkı yoktur. Her insan teki için yaşamın amaçları kendinin derinden istediği ve kavuşursa rahat edeceği şeylerdir. Rahatlığı, barışı kavuşmayı istemek, insanlar için ulaşılması aşırı bir iyilik isteği olduğuna göre, yaşamın amaçları sevinç, keyif, kendinden geçmedir, diyelim. Güç için güç arayan insan yakalanmaz bir şeyin peşindedir isteklerinde: Durmadan daha fazla güç ister ve hiçbir zaman elindekinin tadına varmakla yetinmez. Aşık, ozan ve mistik, güç peşinde koşanların hiçbir zaman tadamadıkları bir keyfi tadarlar. Çünkü, onlar bütün duygu ve düşüncelerini sevgilerinin konusu üstünda toplayabilirler. Güç peşinde koşansa, sıkıntı ve boşluk duygusundan kurtulabilmek için durmadan yeni dolaplar, yeni çarklar çevirmek zorundadır. Onun için, bence sevenin keyifleri (bu sözü en geniş anlamında kullanıyorum) zorbanın keyiflerini aşar ve yaşamanın amaçları merdiveninde daha üstün bir yeri hakeder. Öleceğim zaman, kendi kendime boşuna yaşamadım diyebilirim. Batan günün ışıklarıyla tutuşan dünyayı gördüm, sabah sabah pırıldayan çiğleri, kış güneşinde pırıl pırıl karları gördüm. Kuraklıktan sonraki yağmurun kokusunu duydum, Cornouailles kayalıklarını-

da patlayan azgın Atlantik'i gördüm. Bilim, bu sorunları ve çok daha başkalarını, daha çok insanlarla sağlayabilir. Bunu yaparsa akıllıca davranmış olur ama, yaşamdan, yaşamı değerlendiren anları kaldırıp atarsa bilim hayranlığımıza hiç de hak kazanmaz. Bilim, bilginin ardına düşmek oldukça, değerler alanı bilimin ötesindedir. Bilim bir "güç" arama olarak değerler alanını çiğnememelidir ve bilimsel teknik insan yaşamını gerçekten zenginleştirmek istiyorsa, gerçekleşmesine hizmet ettiği amaçları unutmamalıdır.

Bizim dünyamıza bir kültür ve güzellik mirası kaldı. Ama ne yazık ki, biz bu mirası her kuşağın en az etkin ve en az önemli insanlarının buyruğuna verdik. Dünyanın yönetimini (ki bununla bakanlık koltuklarını değil, devlet gücünün kilit noktalarını kastediyorum) geçmişi bilmeyen, geleceğe saygısı olmayan, yıktıklarının ne olduğunu anlamayan insanların ellerine düşürdük. Öyle olması için köklü hiçbir neden de yoktur. Bunu önlemek bir eğitim işidir. Bu iş de o kadar zor değildir. Eski zaman insanları, çoğu kez, düşünceleri uzay içinde kapalı kimselerdir. Bizim çağımızı yöneten insanlarsa zaman içinde kapalıdırlar. Geçmişi haketmediği ölçüde küçümsüyor ve bugüne haketmediği ölçüde bir saygı gösteriyorlar. Geçmiş zamanın özdeyişleri bayatladı, bugünkü özdeyişlere gereksinimiz var. Bunların başına ben şunu koyuyorum: "Çok kötülük yapmaktansa biraz iyilik daha iyidir." Bu özdeyişe uymak için iyinin ne olduğu üstüne bir şeyler bilmek gerekir elbet. Zamanımızda, örneğin, yolda hızlı gitmenin hiç de ahım şahım bir şey olmadığını anlatabileceğiniz insanlar azdır. Cehennemden cennete çıkmak ne kadar yavaş ve eziyetli bir çıkış da olsa, iyidir. Cennetten cehenneme düşmek Milton'un şeytan'ı kadar çabuk da olsa, kötüdür. Dış rahatlık araçlarının çoğalması kendiliğinden büyük bir değer taşımaz. Aşırı yoksulluğa en-

gel olmak çok önemli bir iştir. Ama, zaten fazla malı olanların zenginliğini arttırmak değersiz bir iş ve zararlı bir güç savurganlığıdır. Cinayetlere engel olmak şarttır ama, polis suçluları bulmakta usta olduğunu göstersin diye yeni cinayetler icat etmek hiç de öğünülecek bir şey değildir. Bilimin insanoğluna verdiği yeni güç, tarih bilgileri ve kendi görgüleriyle, insan duygusuna saygısı olan ve erkek ve kadınların yaşamlarını renklendiren coşkulara sevgi gösterebilen insanların elinde yaşam için yararlı olabilir. Bilimsel tekniğin, günün birinde, insanların bugüne kadar yaşadıklarından, birçok bakıma, daha iyi bir bilimsel dünya kurabileceğini inkâr etmek aklımızdan geçmez. Ben yalnız şunu demek istiyorum ki, böyle bir dünya yoklamalar, denemelerle ve bir yönetimin sadece yönetenleri keyiflendirmek değil, yönetilenlere yaşamı çekilebilir duruma getirmek olduğunu unutmaksızın kurulabilir.

Sevinçsiz ve sevimsiz bir dünya, değersiz bir dünyadır. Bilimle uğraşanın bunu hep göz önünde tuttuğu ölçüde bilimle uğraşması iyilik getirebilir. Yeni güç insanları eskilerin bildiği doğruları unutturacak kadar sarhoş etmemelidir. Her akıllılık yeni, bir delilik eski değildir. İnsan bugüne dek doğaya uymakla dizginlenmiştir. Doğaya uymak istemeyen insanda efendi olmuş kölenin bazı kusurları ortaya çıkar. Bize yeni bir ahlak gerek. Bu ahlakta doğa güçlerine uymanın yerini, insanda en iyi olan şeye saygı almalıdır. Bu saygı olmadığı zaman, bilimsel teknik tehlikelidir. Bu saygının olduğu yerdeyse, bilim insanı doğanın kulluğundan kurtardıktan sonra, kendi doğasının aşağılık yanlarına bağlı kalmaktan da kurtarmaya başlar. Tehlikeler içindeyiz. Ama, bu tehlikeler kaçınılmaz değildir ve gelecek karşısında korku kadar umut da yerindedir.

BİLİM VE TOPLUM

Ortaçağ sonlarına doğru iki önemli buluş bilimde devrimin başlangıcı olmuştur. Bu devrim o çağdan bugüne hızını durmadan arttırmıştır. Bu iki buluş, barut ve pusuladır. Bunlardan birincisi, kralların derebeyler ve kentler üzerindeki üstünlüğünü sağlamış ve bugün alıştığımız merkezci devletlerin doğmasına yol açmıştır. İkinci buluş, ülke bulmalara ve Avrupa kültürünün Amerika'ya ve Asya'nın büyük bir bölüğüne yayılmasına yol açmıştır.

O zamanlardan beri, insanlar, daha geniş topluluklar halinde birleşecek kadar uygarlaştılar. Kollektif davranışın temel amacı, kendi topluluklarını ayakta tutmak ve komşu milletleri ortadan kaldırmaktır. Savaşların çoğunda bir "ideoloji" anlaşmazlığı olmuştur. İdeolojinin körüklediği bu savaşlar da, "gerçek"in ne olduğu üzerinde son sözü söylemiştir.

Tek çıkar yolun savaşta olduğu düşüncesi, değişmez bir kural değildir elbet. Roma'nın son günlerinde, Hıristiyanlık savaş yoluyla güç kazanıp yayılmamıştır. Ama Birmanya, Güney ve Kuzey Amerika savaşla Hıristiyan olmuştur. Amerika'da, kızılderililer altedilmişse, bilimsel üstünlükle edilmiştir. Savaş zamanında, bilim, yaşamı kurmakta olduğu kadar onu yok etmekte de önemli bir yer tutmuştur.

Genel olarak, bilimin kendisi, savaşın yıkıcılığını arttırmış değildir; çünkü, bilim genel olarak, savunmayı olduğu kadar saldırmayı da güçlendirmektir. Bugünkü dünya durumunun tehlikelerini arttıran şey, yeni buluşların savunmadan çok saldırıya yaramasıdır; ama bu, bilim her yerde ve her zaman savaşa uygulanır demek değildir. İnsanlık tarihindeki mutlu dönemler savunmanın saldırıdan güçlü olduğu dönemlerdir. Bugün, ne yazık ki, tam tersi bir dönemde bulunuyoruz.

Bugünün uygar bir toplumunda insanların çoğu büyük birliğin parçası olarak çalışmaktadır. Bu birlikte hiçbir insanteki, yararlı hiçbir şey yapamaz. Rubinson Crusoe her şeyi kendi eliyle yapmak zorunda kalmıştı, hem bunu yapmak yetisindeydi de. Ama, aynı koşullar içinde, bugünün pek az insanı aynı yetiyi gösterebilir. Geri memleketlerde tarım hâlâ bir ölçüde bağımsızdır: Bir aile, satın aldığı az sayıda araçları kullanabiliyor ve özellikle kendi emeğinin ürünü ile yaşıyabiliyor. Ama, tarım alanında bile bu durum, modern teknik yüzünden birçok memlekette ortadan kalkmış ve birçoklarında da hızla kalkmaktadır. Bugünün çiftçisi, makinalar ve kimyasal gübreler satın almak ve ekinin büyük bir parçasını satmak zorundadır; böylece bağımsızlıktan çıkmakta ve dünya ekonomisine katılmaktadır.

Yalnız yazarlar ve sanatçılar son zamanlarda zanaatçıların ve köylülerin, gerçekteyse, halkın büyük bir bölüğünün yararlandığı bağımsızlıktan bir parçasını ellerinde tutmuşlardır.

Genel olarak, bilim adamları, bugün hâlâ, bazı memleketlerde sanatçılar ve yazarlara özgü bağımsızlıktan uzun zaman yararlanamadılar. Bilimin gelişmesi dolayısıyla birçok bilim adamı - özellikle fizik bilginleri büyük ölçüde, pahalı araçlara gereksinim duyuyor. Bunları da ancak hükümetler ya da Amerika'nın trilyonları sağlayabilir.

Bilim işlerinde yön verme konusunda hükümetlerin oynadıkları rol gitgide önem kazanıyor. Eskiden bir bilginin yaptığı herhangi bir araştırma, yalnız kendisince önemliydi. Şimdiyse, bilimin savaş zamanında yararı hükümetlerce anlaşılalı beri, bu eski serbestlik çarçabuk ortadan kalktı. Bazı memleketlerde bu serbestlik büsbütün yok olmuş; bazılarındaysa, yok olmak üzeredir.

Hükümetlere bağlı olmalarının sonucu olarak, bilim adamları, kendi isteklerinden çok, hükümetlerin amaçlarını gerçekleştirmeye zorlanıyorlar. Hükümetlerin tasarılarının yarısı insanlığın yararına, yarısı zararınadır. Onlar kendi memleketlerinin rahat ve güçlü olmasını düşman memleketlerin ya da düşman olabilecek memleketlerin yoksun ve güçsüz kalmasını isterler.

Bilimin amacı olan "Bilim için bilim" formülü unutulmuştur. Uranium üzerinde çalışmak isteyen bir fizik bilgini, Devlet kasasına istediği gibi el uzatıyor ama, aynı çabayı carbon üzerinde toplamak isterse, para ve araç sağlamak için hükümeti kandırması gerekiyor. Devlete bağlı olmak ille de kötü bir şey değildir. Eğer devletin amacı kötüyse, o zaman devlete bağlılık iyi olmaz. Ama, dünya yüzünde birçok devlet bulundukça ve savaş tehlikesi de kalkmadıkça, devletlerin amacı bütün insanlık bakımından düşünülürse, az çok kötü olacaktır, ister istemez. Yalgın bir açlık ve korkunç bir yoksulluğun hüküm süreceği bilim öncesi bir topluma dönmek işten bile değildir. Bilimi yıkıcı yollara sürüklemekten alıkoymanın tek yolu, savaşları adam akıllı önleyebilecek kadar güçlü bir dünya devleti kurmaktır.

Bu sorun çözümlenirse -ki bu bilime dayanan bir toplumda olabilir- bilim tekniği insanların tamamen iyiliğine dönebilir. Bugün gereksediğimiz çalışmanın verimce artması şimdiye kadar kuşkuyla karşılanıyordu. Çünkü bu, çalışmanın yükünü azaltmaktan çok, savaş işlerinde kul-

lanılacak insanların oranını arttırmaya bakıyordu. Ama savaş korkusu kalkarsa, insanoğlu bilimin yardımıyla çalışarak çok şey elde edebilir; dünyanın hiçbir yerinde insanı aşağılatan yoksulluğun izi bile kalmaz.

Bilim, daha şimdiden, insan ömrünü uzatmak, hastalıkları azaltmak yoluyla büyük başarılar elde etmiştir Savaşın ortadan kalkmasıyla düzelecek olan ekonomik koşullar sayesinde, -tıpta ilerleme olmasa bile- hastalıkların azalması olasıdır. Bununla birlikte, eğer ölüm oranının azalması nüfusun artmasına yarıyorsa, doğum oranını azaltmaya bakmalıdır. Bu orantı yalnız Batı memleketlerinde değil, bütün öbür memleketlerde de azaltılmalıdır. Bugün, bütün hükümetler, milli nedenlere, dayanarak kendi nüfuslarını arttırma eğilimindedirler. Oysa doğum oranının artması savaş nedenlerinden biridir. Ama savaş tehlikesi kalkarsa, dünyada daha az çılgın bir politikanın ağır basacağına inanıyoruz. Eğer savaş önlenir ve hastalıktan ileri gelen ölüm oranı azalırsa, açıktır ki bütün memleketlerin birden uygulayacakları akıllı bir doğum politikasıyla, dünya yüzünde beslenme güçlüğü diye bir şey kalmayacaktır. Bir zaman için, yeme içme sıkıntısı, bilimin büyük ölçüde tarım işlerine uygulanması ile önlenebilir; ama dünyanın nüfusu boyuna artarsa, uzun bir süre içinde insanlar beslenemez olurlar. Öyleyse, bilime dayanan bir toplumun durulması için ancak, doğum oranının nüfusu gereğinden çok artmayacak bir düzeyde kalması gerekir.

Bilim üzerine kurulu bir toplum, doğum oranını azaltmak ve geniş ölçüde savaşları önlemekle durulabilir ki, bugün bu durumdan çok uzaktayız. Ama toplum durulmuş olsa bile, bugünkü değer ölçülerine göre, bizi hayran bırakan şeylerden pek az ya da hiçbir şey kalmamalıdır. Barutun bulunmasından bu yana, bilim tekniği alanındaki en ufak bir ilerleme bile devletin gücünü arttırmıştır Bir noktaya kadar bu, bir kazanç sayılabilir; hükümet

gücü, muhakkak ki anarşiden çok iyidir. Ama, kötü hükümetlerin devrimle ortadan kaldırılması mümkün oluncaya kadar, bu, zorbalık yolunda uygulanan şeyleri sınırlamıştır. Şimdi görülüyor ki, bilim tekniğinin bir sonucu olarak, böyle bir sınırlama yoktur. Küçük de olsa, bir oligarşi yönetimi, elindeki polis ve ordu güçleriyle politik muhalifleri yok edebilir, eğitim ve basın tekelciliğiyle de bütün bir kuşağı, yaptığı işlerin iyi ve zorunlu olduğuna ve milletin iyiliğinden başka bir amacı olmadığına inandırabilir. Bu arada da, bütün enerjisini kendi gücünü arttırmaya ve güçsüzlerin zararına rahatını çoğaltmaya harcayabilir. Gitgide artan haksızlık ve zorbalıkla kendini halka beğendirmeye çalışır. Çünkü kimsenin elinde hükümetin istediği şeylerin kötü olduğunu söyleyecek ve gerçekleri ortaya çıkaracak bir araç yoktur.

Bu umut verici bir görünüm değildir. Bu, her yerde böyle olmazsa demokrasi de kurtulmuş ve güçleşmiş olur. Hükümetin gizli tutmak istediği şeyler, olayların ortaya konması ve halk oyunun susturulmasıdır ki, bunların açığa vurulması gerekir. Hükümeti değiştirecek anayasa hükümlerinin olanakları genişletilmelidir. Baştaki hükümet yasasız olarak halkı özgürlüğünden, yeme içmesinden yoksun bırakmamalıdır. Yargıçlar uygulama gücünden bağımsız olmalıdırlar. Baştaki hükümetin politik muhalefete karşı eleştirmeleri tarafsız ve öfkesiz olmalı ve sorgu sırasında işkencelere başvurmamalı. XVIII. yüzyılda ölmüş olan **Aydın zorbalığı**'na olan inanç, zamanımızda biraz zorba olmayı umanlar, biraz da kötülükleri ortadan kaldırmayı düşünen bilgisizlerce diritilmek istenmiştir. Sonuç olarak ortaya, bilime dayanan toplumun zorba bir toplum olması olanakları çıkmıştır. Bu çeşit bir toplumun önüne geçilmez kötülüklerini aklımızdan çıkarmamamız gerekir.

En başta ekonomik kötülükler gelir. Halkı yöneten azınlık, halka ayırdıkları gelirin büyük bir parçasını kendilerine ayıracaklarına güvenirler. Onların eline güç ve propaganda tekelciliği verilince, çoğunluğa ölmeyecek kadar bir şey vermemeleri için hiçbir neden yoktur.

Olgiarşi yönetimi böyle bir eşitsizliği elden bırakmaz, çünkü baştakilerinin rahatı böyle bir eşitsizliğe bağlıdır. Yalnız güçlerin bölümündeki eşitlik ekonomik adaleti sağlar

İkinci olarak, kültür alanındaki kötülükler gelir. Ellerinde güç bulunmayanların haksızlık nedir bümemeleri için, öğrenimsiz kalmaları ya da kötü öğrenim görmeleri gerekir. Bilime dayanan toplumda, son zamanlarda iyi bir yol bulunmuştur. Yoksullar okula gidiyor, birçok şey okuyabiliyorlar ama, okutulan ve okumalarına izin verilen şeyler, hükümetin uygun gördüğü ve olaylarla ilgisi olmayan şeylerdir. Moskova'nın orta halkı, Batı Avrupa memleketlerinde yeraltı trenleri bulunduğunu söyleyen turistlere "Sizde de mi var?" gibilerden şaşkın şaşkın bakıyorlarmış ki insanın acıyası geliyormuş.

Bu türlü büyük hayal kırıklıklarını önlemek için, yanlış bilgilerin girmesine karşı ciddi tedbirler almak gerekir. Bu, aptalca ve basmakalıp bir bağnazlık doğurur. Bu da düşünce bakımından yenilik ve ilerlemelere adam akıllı engel olur. Bu türlü bir rejimde yetişen birkaç kuşakta kendiliğinden düşünme yetisi kalmaz ve insanlar ağır basan dogma'nın koyduğu ve kitaplarda yer alan beylik sözleri yinelemekten başka bir şey yapmazlar.

Oligarşik düzenin emekçileri gittikçe daha çok ezebileceğini söyleyenler, hiç de önemsiz sayılmayacak bir gerçeğe dokunuyorlar. Kongo'daki ve İngiliz endüstriciliğinin yakın tarihindeki baskısından pek farklı olmayan şeyler Rusya'da çalışma kamplarında yapılıyor. Bunlarsa Sovyet ekonomisinin bir parçası olmuştur. İnsan doğası so-

rumsuz güce güvenemez; sorumsuz gücün bulunduğu yerdeyse en korkunç işkenceler beklenebilir.

Bu alanda, bilim üzerine kurulu bir toplumda güçlü bir demokrasi rejimini korumalı ve büyük ölçüde düşünce özgürlüğünü sağlamalıdır. Bana öyle geliyor ki, en iyi biçimiyle bile, bu toplum, düşünce özgürlüğü ve ondan da çok, sanatla verimli olabilir. Bilim üzerine kurulu bir toplum yaşamaya hak kazanırsa, savaşa dökülecek olan o kendini beğenmişlik ancak dünyayı yöneten güçle altedilebilecektir ve insanın içgüdüsü de türlü yönlere dağılmaktan alıkonacaktır.

Sonuç: Savaş önlenir de, demokrasi, düşünce ve kültür özgürlüğü yaşarsa, bilim bir nimet olabilir. Eğer savaş önlenmezse, bilim de, toplumu insanoğlunun şimdiye kadar görmediği ölçüde büyük bir yıkıma sürükleyebilir.

DİN VE BİLİM

Büyük fizikçilerin ve biyolojistlerin çoğu, son yıllarda bilimin yeni buluşlarıyla eski maddeciliğin gözden düştüğünü ve din gerçeklerinin göze girmeye yüz tuttuğunu ileri sürdüler. Bilginlerin belirsiz terimlerle ve bir görüş olarak ortaya attıkları bu düşünceyi, din adamları kapıştılar, yaydılar. Bu arada gzetelerde din damlarının ağzından öyle sarsıcı haberler verdiler ki, büyük kalabalıklar nerdeyse Kutsal Kitabın dediklerini fizik biliminin doğruladığını sandılar. Bana kalırsa, yeni bilimlerden alınacak ders, halkın sürüklendiği bu görüşe indirgenemez. Bir kere bilginler, söyledikleri sanılan şeylerin hepsini söylemiş değildirler. Sonra da, geleneksel din inançları yararına söylediklerini, birer bilgin olarak, gerçekten bilimsel bir ağızla değil, daha çok erdemi ve mülkü savunmak isteyen birer yurttaş olarak söylediler. 1914 - 1918 savaşı ve onun ardından gelen Rus devriminden sonra bütün çekingen insanlar eskiye bağlanır oldular; profesörlerin de, çokluk, çekingen yaradılışlı kimseler olduklarını bilirsiniz. Ama, bunları bir yana bırakalım da bilimin gerçekten ne dediğini görelim.

1) **Tanrı Karşısında İnsan** — Son yıllara kadar, insanlara bir "cüzi irade" [1] tanıyan katolik dinbilimi, evrenin doğal yasalarına bir yakınlık gösteriyor ve bu yakınlık mucizelere inanmalarına da engel olmuyordu. XVIII. yüzyılda Newton'un etkisi altında dinbilim ile doğa yasaları arasındaki bağlantı daha da arttı. Öyle sanılıyordu ki, Tanrı dünyayı bir plana göre yartmıştır ve doğa yasaları da bu planın ta kendisidir. XIX. yüzyıla kadar dinbilimi düşünceye dayanıyordu, sağlam ve açık seçikti; ama, Tanrıya inanmaz olmuş aklın saldırılana karşı koyabilmek için, son yüzyıl içinde, gittikçe duygulara daha çok başvurur oldu. İnsanların kafa gücünü serbest bırakıp kendilerini çekmeye uğraştı. Böylece, bir deli gömleği olmaktan çıktı, yumuşak bir hırka haline geldi. Bugün, düşünceye dayanan eski ve ağırbaşlı geleneği sürdüren birkaç bügin katolik din adamı ile bazı toptancüardan başkası kalmadı. Diğer bütün din adamları kafadan çok, yü-

---

(1) Ötedenberi din bilginleri insanın Tanrı karşısındaki durumunu tartışmışlardır. Bu görüşe göre, dünyada olup biten her şeyi Tanrı önceden kararlaştırmıştır, herkesin bütün yapacaklarını önceden alnına yazmıştır. Bununla çatışan bir başka görüşe göre, insanoğlunun, az da olsa, kaderini değiştirme gücü vardır. İnsan, kendi çabasıyla, Tanrının kendisine çizdiği kaderi değiştirebilir. Bu son görüşe göre, Tanrı iradesi karşısında insan iradesinin, eski deyimle, külli iradenin karşısında cüzi iradenin bir yeri vardır. İslâmlıkta olsun, Hıristiyanlıkta olsun, aynı tartışma yüzyıllarca süregelmiştir. Hıristiyanlar arasında bu iki görüşe göre, değişik mezhepler türemiş ve bu mezhepler arasındaki kavgalar XVII. yüzyıl sonlarına kadar önemli çatışmalara yol açmıştır. Örneğin, Jansenistlerle Cizvitler arasındaki çatışma. Cizvitlerin cüzi iradeyi kabul etmelerine karşılık Jansenistler, kötü bir insanın ancak Tanrının bağışlamasıyla kurtulabileceğine —bununda dışında— ne yaparsa yapsın cehennemlik olacağına inanıyorlardı. Doğuda bu çatışma hep külli iradeden yana çözülmüş ve bundan ötürü de Doğu, genel olarak, çok daha kaderci (fatalist) kalmıştır. (Çevirenlerin notu).

reğe seslenerek mantığın tırnaklarını körletmeye çalışıyor ve duygularımızla aklımızın sürüklendiği bir sonucun yanlışlığını ortaya koyabileceğimizi ileri sürüyorlar. Lord Tennyson'un yiğitçe söylediği bu sözde olduğu gibi: "Yürek öfkelenmiş bir insan gibi şahlandı ve duydum diye karşılık verdi."

Günümüzde, yüreğin atomlarla, nefes borularıyla, deniz kestaneleriyle ve araya bilim karışmadığı sürece ilgüenmeyeceği daha birçok konulara bağlı duyguları vardır.

Günümüzün din bilginlerinin ileri sürdükleri düşüncelerden biri atomların davranışını bilmeyişimize dayanarak, insanın cüzi iradesini kurtarmaktır. Görülecek kadar büyük olan cisimlerin devinimleri ile ilgili eski mekanik yasaları, bu cisimler için doğruluklarını hiç de yitirmiş sayılmazlar; ama, bu yasalar, atomlara, hele proton, elektronlara uygulanmıyorlar. Yalın atomların devinimlerini yöneten yasalar var mı, yok mu? Bu devinimler ne ölçüde rastlantılara bağlı? Bunu kesin olarak bilemiyoruz henüz. Büyük cisimlerin devinimlerini yöneten yasaların statistik yasaları olması, her biri bir rastlantının etkisi olan birçok devinimlerin ortalama sonucunu vermesi olağan görünüyor Bu yasalardan bazıları ve özellikle termodinamiğin ikinci yasaları statistik yasaları sayılıyor. Bunlara eklenecek başka yasalar da olabilir. Atomun olağan birkaç hali vardır, bunlar içiçe değil, birbirinden küçük, belli aralıklarla ayrılmışlardır. Bir atom, bu hallerin birinden ötekine atlayabilir, atlarken de birbirinden ayrı sıçrayışlar yapabüir. Bugün için şu ya da bu koşullar altında sıçramanın ne türlü olacağını önceden kestirmemizi sağlayan bir yasa bilmiyoruz. Bundan da şu sonuç çıkarılıyor ki, atom bu bakımdan, hiçbir yasaya uymuyor, benzetme yoluyla "iradei cüziye" diyebileceğimiz bir güç

taşıyor. "Fizik dünyanın özü" adlı eserinde Eddington bu olanak üzerinde bir hayli duruyor (s. 311). Ona göre, insan düşüncesi beynin atomlarını, şu ya da bu hale geçirebilir ve böylece, sanki bir düğmeye basarak istemine uygun, geniş sonuçlar elde edebilir. İstemin kendisine gelince, onun nedeni olmadığını sanıyor. Dediği doğruysa, fizik dünya, en büyük gövdelerde bile, yasalarla önceden belirlenmiş değildir, nedensiz insan istemlerine göre değiştirilebilir demektir.

Bu görüşün üstünde durmadan önce, "belirimsizlik (indetermination) ilkesi"nden söz etmek iseiyorum. Fiziğe 1927'de Heisenberg'in soktuğu bu ilkeyi (herhalde adı dolayısıyla) birçok din adamı iyi karşıladı. Çünkü, bu ilke onları matematik yasalarının kulluğundan kurtarabilecekti. Doğrusunu isterseniz, beni biraz şaşırtan Eddington'un bu ilkenin kullanılmasını desteklemesidir. (Önceki kitap, s. 306). Bu ilkeye göre, bir parçacığın durumu ve hızı önceden belirlenemez. Bu iki belirlemenin her birinde bir yanlışlık payı olacaktır ve her iki yanlışlığın sonucu da değiştirilmez. Başka türlü söyleyecek olursak, birinin belirlenmesi ne kadar doğru olursa, öbürününki de o kadar yanlıştır. Yanlışlık payı çok küçüktür elbet. Tekrar söyleyeyim ki, Eddington'un bu ilkeyi "cüzi irade" sorununa bağlamasına şaşıyorum. Çünkü, bu ilke doğa olaylarının belirli olmadığı sonucuna götüremez. Bu ilke sadece şunu gösterir ki, eski "zaman - mekân" görüşü yine fiziğin gereksemelerini tam karşılayamıyor. Bu, artık her bakımdan bilinen bir şey. Eski Yunanlıların bulduğu "zaman mekân" kavramları günümüze kadar büyük bir başarıyla iş gördüler. Einstein, onların yerine "mekân zaman" dediği yarı hayvan yarı insan, bir çeşit karma anlam getirdi ve yirmi yıl kadar her şey bu görüşle yolunda gitti. Ama ,modern quanta mekaniği daha kökten bir yenilenme zorunluğu ortaya koydu. Beli-

rimsizlik ilkesi bu zorunluğun açıklanmasından başka bir şey değildir. Ama, bu hiç de fizik yasalarının doğa olaylarını belirleyecek güçte olmadığını göstermez.

J.E. Turner (Nature dergisi, 27 Kasım 1930' diyor ki "Belirimsizlik ilkesinin yanlış anlaşılması, büyük ölçüde, belirli sözcüğünün ikiliğinden doğmuştur. Bir anlamda, bir nicelik, ölçüldüğü zaman belirlidir. Bir başka anlamda, bir olay, bir nedenin sonucu olduğu zaman belirlidir. Belirimsizlik ilkesi ölçülere uygulanabiliyor. Ama, nedenlere uygulanamıyor. Bir parçacığın hızı ve yeri belirimsizlik ilkesine göre tam ölçülemiyeceği için, belirsizdirler. Bu ölçülemeyiş hem kendi nedenine, hem de ölçme dediğimiz şeyin ölçülen üzerinde fizik bir etki yapmasına bağlı fizik bir iştir. Belirimsizlik ilkesinde, fizik bir olayın nedensiz olabileceği sonucuna götürecek hiçbir şey yoktur." Turner'le birlikte şunu söyleyebiliriz: "Doğrulanmadığı sürece belirimsiz sayılan bir değişmenin kesin anlamda belirimsiz yani nedensiz olduğunu ileri süren her düşünce, bir yanlışa ve yanlış anlamaya dayanır." Şunu söyleyelim ki, atoma ve onun sözde cüzi iradesine, gelince bir atomun canı istediği gibi davrandığını bilmiyoruz. Bir atomun canı istediği gibi davrandığını ileri sürmek canı istediği gibi davranamayacağını ileri sürmek kadar yanlıştır. Bilim, son zamanlarda, atomun eski fizik yasalarına uymadığını ortaya koydu ve bazı fizikler bundan atomun hiç yasaya uymadığı sonucunu çıkarmakta belki, çok acele ettiler. Eddington'un düşüncenin beyin üzerindeki etkileriyle ilgili görüşü aynı konu üzerinde Descartes'ın görüşlerini anımsatıyor. Descartes, yaşama gücünün (vis viva) saklanımını (conservation) biliyordu ama, ilme gücündekini bilmiyordu. Onun için de, düşüncenin, canlı varlıkların yönünü değiştirebileceğine inanıyordu, devinimlerinin hızını değil. Hızın saklanımı ortaya çıkarılınca, Descartes'ın görüşünden vazgeçildi. Edding-

ton'un görüşü de, onun gibi, bir yana bırakılabilecektir. Çünkü, deneyci fizikçiler, bugün yarın tek tek atomların davranışını düzenleyen yasaları bulabilirler. Geçici olabilecek bir bilgisizliğin üstüne dinsel bir yapı kurmak aşırı bir atılganlıktır. Böyle yapılar kurulabilse bile, ancak zararlı olabilirler. Bünkü, insanların elinden yeni buluşlar umudu alınmış olur.

Ama, cüzi irade inancına salt görgül (empiric) açıdan da karşı konabilir. Hayvanların ya da insanların davranışları sıkı bir bilim gözlemi altında tutulabildiği zaman, Pavlov'un deneylerinde olduğu gibi, bu davranışların başka alanlardaki olaylar gibi bilim yasalarıyla doğrılanabildikleri görülmüştür. Gerçi, insanların bütün yapacaklarını önceden kestiremiyoruz. Ama, bu kestiremeyiş mekanizmanın karmaşıklığı ile kolayca açıklanabiliyor. Böylesi savları yakından inceledik mi, yanlış oldukları görülür her zaman. Dünyayı gelişi güzel bir yönetimin buyruğunda görmek isteyenler, bunun ne demeye varacağını düşünemiyorlar. Doğanın akışı üstüne ileri sürdüğümüz bütün düşünceler nedensel (causal) düşüncelerdir ve eğer doğayı nedensel yasalar yönetmiyorsa, bizim bütün düşüncelerimiz yıkılır. O zaman, kendi görgümüz dışında hiçbir şey, nedensel yasalara bağlı olduğu için, biz, kesin anlamda, yalnız yaşadığımız anın görgüsünü bilebiliriz. Düşünce yoluyla başka insanların varlığını, hatta kendi geçmişimizi bilemezsek, nasıl bunca şeyin varlığını ileri sürebiliriz. Nedensellik ilkesi doğru ya da yanlış olabilir. Ama, onun yanlış olduğu savını tutan ve bu savı tutmakla içi rahatlayan kimse kendi düşüncesinin bu davranışla neler yitirdiğini, bindiği dalı kestiğini bilmiyor. Kendini yakından ilgilendiren bütün nedensel yasaları kabul ediyor, yediği yemeğin kendini beslediğine, para yatırdığı bankanın kendi imzasını taşıyan çeki ödeyeceğine inamyor ama, kendini yakından ilgilendirmeyen ya da işi-

ne gelmeyen yasaları şu ya da bu nedenle tanımak istemiyor. Böyle bir davranışa en azından "çocuksu" denebilir.

Atomların davranışları hiçbir yasaya bağlı değildir demenin iler tutar bir yanı yoktur. Atomların tek tek davranışlarını az çok aydınlatan son zamanların deneysel yöntemleri olmuştur. Bu davranışın yasalarının henüz bulunmamış olmasında şaşılacak bir şey yoktur. Bir takım olayların yasalara bağlı olmadığı ispatlanamaz. Böyle bir ispatlama kökünden ve kuramsal bakımdan olacak şey değildir. İleri sürülebilecek tek şey, bu yasaların henüz bulunmamış olduğudur. Diyebilirsiniz ki, bu yasalar gerçekten var olsaydı atomu inceleyen, onları bulacak kadar yetkilidir. Ama, ben böyle bir düşüncenin, bir evren kuramına temel olacak kadar sağlam bir öncül (premisse) olduğunu sanmıyorum.

2) **Matematikçi Tanrı** — Sir Arthur Eddington atomların matematik yasalarına uymayışından dini çıkarıyor. Sir James Janes ise, dini atomların bu yasalara uymasından çıkarıyor. Bu çıkarmaları din adamları hep seve seve kabul ediyorlar. Çünkü, mantık isteği onlarca soğuk akım isteğidir; bununsa, bizim daha derin olan din duygularımızla bir ilişkisi yoktur. Eddington'un sıçrayan atomlar görüşüne dayanan düşüncesini gözden geçirdik. Şimdi, Jeans'ın yıldızların soğuması üstüne kurduğu düşünceyi gözden geçireceğiz. Jeans'in Tanrısı Platoncadır. Ona göre, Tanrı, ne mühendis, ne biyolojisttir, sadece matematikçidir (The Mysterious Universe, s. 134). Doğrusunu isterseniz, bence bu çeşit Tanrı, büyük işlere girişen insanlara benzetilen Tanrı'dan daha iyi. Çünkü, ben düşünceyi, yapmaktan daha önemli buluyorum. Yapıcı bir Tanrı düşünen din adamı kas gücünün etkisi altında gibi görünüyor. Kasları gergin bir insan, yapıcı bir Tanrıya inanır. Kasları gevşek bir adamsa bir düşünce ve derinleştirme Tanrısına

inanır. Sir James Jeans, Tanrıcı görüşlerine güvendiği için, evrimcilerin görüşlerine pek sert davranıyor. Gizemli evren üstüne yazdığı kitap, güneşin bir yaşam tarihçesiyle başlıyor. Nerdeyse güneşin bir mezar taşı yazıtını yazıyor. Onca, yüz binlerce yıldızın bir tekinin, yalnız bir tekinin gezegenleri vardır. Ama, aşağı yukarı 2 milyon yıl önce, güneş nasılsa bir başka yıldızla buluşmuş, bu buluşma da bir hayli bereketli olmuş; çünkü, var olan gezegenler düzeni ondan doğmuş. Gezegenleri olmayan yıldızlar yaşam yaratamazlar. Onun için de yaşam evrende binde bir rastlanan bir şeydir. "Evrenin, başlangıçta bizimkine benzer bir yaşam yaratmak üzere kurulduğu inanılmaz bir şey gibi geliyor, diyor Sir James Jeons, öyle olsaydı, bu düzenin büyüklüğü ile yarattığı şey arasında iyi bir orantı bulunurdu." Evrenin bu az raslanır köşesinde bile, yaşama yalnız çok sıcak ile çok soğuk iklim arasındaki bir ortamda olasıdır. "İnsan soyunun tragedyası şudur ki, evrenin özü yaşamı besleyip sürdüremeyecek kadar sıcak olduğu halde insanoğlu, ister istemez soğuktan öleceğe benziyor." Yaşamı, yaradılışın amacı olarak gören tanrıbilimciler, astronomide de aldanıyorlar, kendilerine ve benzerlerine gereğinde çok değer veriyorlar. Jeans'in modern fizik üstüne, madde ve ışınlaşma üstüne, görecelik ve eter üstüne yazdığı güzel bölümleri özetlemeye kalkmayacağım. Bunlar yeterince kısa oldukları için hiç bir özet onları tam anlatamaz. Bununla birlikte, okuma isteğinizi arttırmak için, kendi verdiği özeti buraya alacağım.

"Kendimi özetleyecek olursam diyebilirim ki: Düzensiz ve buruşuk yüzeyli bir sabun köpüğü, görece kuramın ortaya koyduğu evreni yalın ve kabaca anlatmak için verilebilecek en iyi örnektir bence. Evren, sabun köpüğünün içine değil, yüzeyine benzer ve hiç unutmamalı ki, sabun köpüğünün yalnız iki boyutu vardır, evren kabarcığı-

ılmsa dört: Üç uzay boyutu, bir de zaman. Bu kabarcığı oluşturan öz, yani sabunun zarıysa, boş zaman ile, içiçe boş uzaydan başka bir şey değildir."

Kitabın son bölümü, sabun köpüğünü matematikçi bir Tanrı gücünün, matematik özelliklerine duyduğu ilgiyle şişirliğini ispatlamaya çalışıyor. Tanrıbilimciler bu küçük okşayıştan kendilerine büyük pay çıkardılar. Bilginler kendilerine bir Tanrı versin de, bu Tanrı nasıl olursa olsun. Sir James Jeans'ın Tanrısı, Platonunki gibi toplamlara meraklı bir Tanrıdır. Ama, soyut bir matematikçi olduğu için, vardığı rakamın ne olduğu onu ilgilendirmez. Sayın bilgin, yeni fizikten aldığı birçok çetin tanıtlarla bu Tanrıya, aslında almayan derinlik havası veriyor. Bu görüş kısaca şöyledir: Madem iki elme iki elmaya eklenince dörte elma eder, öyleyse Tanrı iki kere ikinin dört ettiğini biliyordu. Buna karşı, bir kadınla bir erkeğin, kimi zaman üç ettiği ve Yaradanın toplamda sanıldığı kadar güçlü olmadığı söylenebilir. Daha ciddi konuşacak olursak, diyebiliriz ki, Sir James Jeans, piskopos Berkeley'in kuramını yeniden ele alıyor. Bu kurama göre, var olan yalnız idea'lardır ve dış dünyada gördüğümüz süreklilik tam olmasa da, Tanrının uzun zaman nesneleri de düşünmesinden geliyor. Örneğin, nesneler hiçbir insan onlara bakmadığı zaman var olmaktan çıkmıyorlar. Çünkü, Tanrı onlara her zaman bakıyor, daha doğrusu, bu nesneler onun kafasında her zaman birer düşünce olarak yaşıyor. "Evreni en iyi anlatmanın yolu, çok eski ve uyarsız da olsa, onu bir salt düşünce olarak göstermektir. Bu düşünce, daha anlaşılır bir sözcük bulamadığımız için, matematikçi düşünür dediğimiz bir varlığın düşüncesidir." Biraz ileride şunu öğreniyoruz ki, Tanrının düşüncesini yöneten yasalar uyanık yaşamımızın olaylarının yöneten yasalardır ama düşlerimizi yöneten değil.

Coşkularına dokunmayan başka bir konuda Sir James Jeans'ın bu ispatlamasında arayacağı bilimsel kesinliği aramadığını görüyoruz. Birçok ayrıntılar bir yana, soyut matematik ile uygulanan matematik alanlarını birbirine karıştırmakla temelden bir yanılgıya düşmüş oluyor. Soyut matematik hiç gözleme bağlı değildir, onun işi simgelerledir ve değişik simgelere dayandığı içindir ki deneye başvurulmaksızın incelenebilir. Fizik ise, tersine, ne kadar matematiksel olursa olsun, baştan başa gözleme ve deneye, yani, önünde sonunda, duyuların algısına bağlıdır. Matematik her çeşit matematikle uğraşır ve uğraştığı dalların sadece birkaçı fizikçinin işine yarar. Ve fizikçinin matematiği kullanırken üeri sürdüğü, soyut matematiklerin ileri sürdüğünden apayrıdır. Fizikçi kullandığı matematik simgelerinin, sadece duygu izlenimlerinin yorumlanmasına, birbirine bağlanmasına ve önceden kestirilmesine yaradığını söyler. Yaptığı iş ne kadar soyut olursa olsun, deneyle ilişiğini kesmez. Matematik formüllerinin evreni yöneten bazı yasaları anlatabileceği ortaya konmuştur diye, Jeans bu yasaların işleyişini görme hevesiyle dünyayı bir matematikçinin yarattığı sonucuna varıyor. Bu görüşe kesinlik kazandırmaya çalışsaydı, kuşkusuz ki, ne kadar aldatıcı olduğunu görmekte gecikmezdi. Hem zaten, her hangi bir usta matematikçi bir dünyayı, herhangi bir dünyayı genel yasalar çerçevesi içine sokabilir. Böyle olunca, yeni fiziğin matematik niteliği dünya ile ilgili bir olay değil, sadece fizikçinin ustalığını gösteren bir şeydir. Sonra şu da var: Eğer Tanrı onu savunan kahramanların sandıkları kadar arı bir matematikçi olsaydı, düşüncelerine kaba bir dış varlık vermek isteğine kapılmazdı. Bir takım eğriler çizmek ve geometrik yapılar kurmak hevesi okul çağındaki çocukların işidir ve bir öğretmen bunları kendine yakıştırmaz. Bununla birlikte, Sir J. Jeans bu hevese kapılmış görünüyor

yaratıcısını. Onca, dünya düşüncelerden kuruludur. Bu düşünceler üç türlüdür: Tanrı düşünceleri, uyanık insanların düşünceleri ve uyuyan, kötü düşler gören insanların düşünceleri. Bu son iki çeşit düşünce Evren'in yokluğuna ne ekliyor, orası pek anlaşılmıyor. Tanrı düşüncelerinin en iyileri olacağı besbelli ama, öbür baş belalarının neye yaradığı belli değil. Bir zamanlar çok bilgin ve çok softa bir tanrıbilimci tanımıştım. Bana, uzun araştırmalardan sonra her şeyi anladığını, yalnız Tanrının niçin dünyayı yarattığını anlamadığını söylemişti. Bu çetin sorun üstünde Sir J. Jeans'm durması iyi olur. Belki bunu çözümler de din bilginlerinin gönlünü hoş eder.

3) **Yaratıcı Tanrı** — Bugünkü bilimin karşılaştığı en ciddi zorluklardan biri Evren'in bir dağılmaya doğru gitmesinden geliyor. Örneğin, dünyada radyoaktif nesneler var. Bunlar durmadan daha basit öğelere ayrılıyorlar ve bunları yeniden birleştirmenin yolu bulunamıyor. Ama, dünyanın dağılma halinde olduğunu gösteren yalnız bu değil. Daha önemli ve daha çetrefil gerçekler de gösteriyor bunu. Her ne kadar basit öğelerin karmaşık öğeleri nasıl yarattığını bilmiyorsak da, böyle bir şeyin nasıl olabileceğini düşünebiliriz ve belki de bir yerde buna benzer oluşmalar vardır. Ama, termodinamiğin ikinci yasasına gelince, daha büyük bir zorlukla karşılaşıyoruz.

Kaba olarak termodinamiğin ortaya koyduğu ikinci yasa şudur: Nesneler kendi hallerine bırakıldıkları zaman düzensiz bir duruma düşerler ve kendiliklerinden ilk düzenlerini bulamazlar. Sanıldığına göre, çok eski bir zamanda Evren tam bir düzen içindeydi, her şey yerli yerindeydi, sonradan gittikçe düzeni bozulmaya başladı, o kadar ki, Evren'i ilk durumuna götürmek için bir zor görmesi gerekir. Termodinamiğin ikinci yasası, ilk biçimiyle daha az bir şey atıyordu ortaya. Özellikle diyordu ki, yan

yana gelen iki nesnenin ısıları ayrı ayrıdır; bunlardan daha sıcak olanı bu buluşmada daha soğuk, daha soğuk olansa daha sıcak olur ve sonunda iki nesnenin ısısı eşitleşir. Bu açıdan yasa herkesin bildiği şu olayı ortaya koyar; Elinizde kızıl kor haline gelmiş bir nesneyi tuttuğunuz zaman, bu nesnenin kendisi bir yandan soğurken çevresindeki hava da ısınır. Ama, çok geçmeden görülür ki. bu yasanın daha genel bir anlamı vardır. Çok sıcak nesnelerin parçacıkları çok hızlı bir devinim içinde oldukları halde, soğuk nesnelerin parçacıkları daha ağır devinirler. Çabuk devinimli birçok parçacık ağır devinimli parçacıklarla bir arada bulundular mı, zamanla çabuklar ağırlara çarpa çarpa iki taraf ortalama bir hıza varır. Bu gerçek, enerjinin bütün biçimlerine uygulanır. Bir yerde çok büyük bir enerji, onun yanı başında küçük bir enerji varsa, her zaman büyük enerji küçük enerjiye geçerek eşit duruma girerler. Bu oluşu bir demokrasi eğilimi olarak belirtebiliriz. Bu oluş tersinmez olduğu (yani küçük enerji büyük enerjiye geçmediği için) geçmiş zamanlarda devlet gücünün dağılışında herhalde bugünkü kadar eşitlik yoktu (yani güç, azınlıktan çoğunluğa geçemiyordu). Bugün madde dünyası bitimli sayıldığına ve bilinmemekle birlikte belli elektron ve proton sayısı ile kurulduğuna göre, enerjinin belli bir yerde başka bir yerden daha fazla birikmiş kalması kuramsal bakımdan zamanla sınırlıdır. Dünyanın gelişmesini geriye doğru izleyecek olursak, sayısız yıllar sonra (ama herhalde 4004'den fazla) dünyanın daha öncesi olamayacak bir durumuna varırdık, eğer termodinamiğin ikinci yasası orada yürürlükte ise, Dünyanın bu ilk halinde, enerji olabildiğince eşitsizlikle dağılmış olacaktı. Bu konuda Eddington şunları söylüyor :

"Sonsuz bir geçmiş düşüncesinin zorunluğu meydandadır. Kendimizi sonsuz bir hazırlama çağının mirasçıları sayamayız. Kendinden öncesi olmayan bir zamanı

düşünmek de olanaksız. Zamanın başlangıcı dilemma'sı bizi daha da şaşırtırdı, eğer sonsuz zamanla bizim aramıza giren daha ezici bir başka zorunluk bu dilemma'yı gizlemeseydi. Evren'in derece düşümünü inceledik. Bu konu üzerinde düşündüklerimiz doğruysa, evrendeki büyük değişme zamanın başlangıcı ile bizim zamanımız arasında bir yerdedir.

"Geçmişe doğru yükseldikçe, gitgide düzenli bir dünya buluyoruz. Daha yukarılara gitmemize hiçbir engel çıkmazsa, öyle bir zamana varırız ki, orada dünyanın enerjisi rastlantıya hiç yer vermeyen kusursuz bir düzen içindedir. Bugünkü doğa yasaları sistemine göre daha yukarı çıkamıyoruz. Kusursuz düzen sözünün bir kaçamak olduğunu sanmıyorum. Bizi ilgilendiren düzen tıpa tıp belirlenebilir bir düzendir ve kusursuz olduğu bir nokta vardır. Gittikçe yükselen sonsuz düzenleme halleri olamaz. Kusursuzluk noktasının da gittikçe daha yavaş yaklaşılan bir yer olduğunu sanmıyorum. Kusursuz ya da tam düzen, kusurlu düzenden daha az fire verme yolunda değildir.

"Hiç duraksamadan kabul edebiliriz ki, üç çeyrek yüzyıldan beri kurulan fizik şeması ile Evren'in öz temellerinin kusursuz bir düzen içinde yaratılmış olduğu bir zaman bulabiliriz. Elverir ki, daha önce var olan öz temellerde bu düzen bulunup da sonradan kaybedilmiş olmasın. Ayrıca, bu düzende hiçbir şey rastlantıdan doğmuş olamazdı. Çünkü o, rastlantı ile doğamayacak bir şeydir.

"Uzun zaman bu durum fazla kaba maddeciliğe karşı kullanıldı. Bu, biz insanların zamanından sonsuz uzaklıkta olmayan bir zamanla Yaradan'ın işe karışmasının bilimsel bir tanıtı sayılır. Bence bu fizik şemadan sonuçlar çıkarmakta acele etmemeliyiz.

"Bilginler ve tanrıbilimciler, bugünkü termodinamik araştırmaların hepsine ustaca gizlenen Tanrıcı kuram çocuksu kabalığını görmelidirler. Bu kurama göre, Tanrı birkaç milyar yıl önce Evren'e son biçimini vermiş ve sonra onu rastantıya bırakmıştı. Bilginin yapacağı burada, termodinamik gelişme üstüne bir varsayımda kalmak ve bir inanç bildirme yoluna gitmemektir. Bir bilim adamı olarak ben, dünyanın bugünkü durumunun bir sıçramadan doğduğuna inanmıyorum. Bilim dışı bir açıdan da, sözü geçen varsayımın gerektirdiği süreksiz bir Tanrılık kavramını da kabul edemem. Bu işin içinden nasıl çıkılır bilmem" [1]

Bu sözlerden anlaşıldığına göre, Eddington bir yaratıcının elinden çıkmış belli bir yaradılışı tutmuyor. Tutmamasının tek nedeni de, bu düşünceden hoşlanmamasıdır. Kabul etmediği sonucu destekleyen bilimsel tanıt "cüzi irade"yi destekleyen tanıttan çok daha sağlamdır. Çünkü, biri bilimsizliğe, öbürüyse (bizim burada incelediğimiz) bilgiye dayanıyor. Bu da gösteriyor ki, bilginlerin bilimlerinden çıkardıkları Tanrıbilim sonuçları sadece hoşlarına gittiği için kabul ettikleri sonuçlardır. Ne kadar akıl yoluna başvurursa vursunlar, bu sonuçların dinsel inançlara aykırılığını bir türlü benimsemiyorlar. Bana kalırsa şunu kabul etmeliyiz ki, Evren'in bizden sonsuz bir uzaklıkta olmayan bir zamanda bir başlangıcı olduğu düşüncesi, son zamanlarda bilginlerin bize kabul ettirmek istediği Tanrıbilim sonuçlarından çok daha savunulmaya elverişli görünüyor. Bilimsel kanıtın ispatlayıcı bir kesinliği yoktur. Termodinamiğin ikinci yasası her yerde, her zaman geçmiyebilir. Ya da Evren'in uzayda sonlu olduğunu düşünmekte aldanıyoruz. Ama, bu çeşit kanıtlarda

(1) Eddington The Nature of the Physical World, 1928, s. 83 vd.

her zaman olduğu gibi bu kanıt da iyidir ve bence yeni bir duruma kadar dünyanın, bilinmemekle birlikte, belli bir zamanda bir başlangıcı olduğunu kabul edebiliriz.

Bundan, dünyanın bir yaratıcısı olduğu sonucuna varabilir miyiz? Bilimin sağlam kurallarına bağlı kalmak istiyorsak, elbette hayır diyeceğiz. Dünyanın bir başlangıcı olmadığı düşüncesine hiçbir mantık karşı koyamaz, bunu garip bulabiliriz sadece. Ama, garip görünen bir şeyin gerçekleşmeyeceğini gösteren hiçbir doğa yasası da yoktur. Bir yaratıcı öne sürmek, bir neden öne sürmektir. Nedensel sonuçlamalarsa, bilimde ancak nedensel yasaların gözlemine dayandığı zaman kabul edilebilir. Oysa, hiçten başlayan bir yaradılış şimdiye dek görülmüş bir şey değildir. Böylece, dünyanın nedeni bir yaratıcıdır demek, dünyanın nedeni yoktur demekten daha akla uygun değildir.

Ayrıca, dünyayı bir yaratıcının kurduğu varsayımı, bence hiçbir fayda sağlamıyor. Bir yaratıcı olsun olmasın, dünya neyse odur. Size kötü şarap satmaya kalkarlarsa, bu şarap üzümden çıkarılacak yerde laboratuvarlarda hazırlandı diye onu daha iyi bulmazsınız. Onun gibi, "hiç de hoş olmayan bu Evren'in" belli bir amaçla bir laboratuvardan çıkmış olmasında ne kazancımız olacağını göremiyorum.

Bazı kimseler (ki Eddington onlar arasında değildir) şununla avunuyorlar ki, dünyayı Tanrı yaratmış olursa, bozulduğu zaman onu düzeltebilir. Bense, hoşa gitmeyen bir oluşun durmadan yinelenmekle ne diye daha hoş olabileceğini kavrıyamıyorum. Belki de dinsel duygum eksik de ondan

Bugünlerde eski biçim maddecilikten ve onu yeni fiziğin çürüttüğünden çok söz ediliyor. Aslında, fiziğin değişen yanı teknik yanıdır. Filozoflar ne derse desin, eskiden fizik, teknik bakımından maddenin küçük sert parçalardan

oluştuğu düşüncesine dayanıyordu. Bugün öyle değil artık. Ama Demokritos'dan sonra, bu küçük sert parçalara inanmış filozoflar pek azdır. Berkeley ve Hume buna hiç inanmıyorlardı her halde. Leibniz, Kant ve Hegel de öyle. Kendisi de fizikçi olan Mach, çok başka bir öğreti ileri sürüyordu. Az çok felsefeye bulanmış bilginliği ile bu küçük sert parçaların teknik bir uydurma olduğunu kabul etmeye hazırdı. Böyle anlaşılınca, maddecilik ölmüştür. Ama daha önemli bir başka açıdan maddecilik her zamankinden daha iyidir. Önemli sorun, maddenin küçük parçacıklar ya da başka bir şeyden kurulu olup olmadığını bilmek değil, doğadaki gelişmenin fizik yasalarına bağlı olup olmadığını bilmektir. Biyolojik, fizyolojik ve psikolojik ilerlemeleri her zamankinden daha büyük bir olağanlıkla gösterdi ki, doğa olayları fizik yasalarının buyruğundadır. İşte, gerçekten önemli olan da budur. Bunu anlatmak için, yaşam bilimleri ile uğraşanların düşüncelerinden bazıları üzerinde duracağız

4) **Evrimci Tanrıbilim** — Evrim önceleri dine düşman sayıldı. Köktenciler (Fondamentalist) hâlâ öyle sayıyorlar. Ama, yeni türeyen bütün bir dinciler okulu da, evrimde çağlar boyunca ağır ağır gerçekleşen bir Tanrı planı görüyor. Kimi, bu planın Tanrının düşüncesinde olduğu, kimi de canlı yaratıkların belirsiz isteklerinde saklı olduğunu ileri sürüyor.

Kimine göre, bizler Tanrının isteklerini gerçekleştiriyoruz, kimine göre de, sandığımızdan daha iyi olan kendi isteklerimizi. Tartışılan birçok sorun gibi evrim sorunu da bir hayli ıvır zıvırla doldu. Eskiden Huxley ve Gladston **Nineteenth Century** dergisinde hıristiyan dininin doğruluğu üstüne tartışılırken her şey Gadarin do-

mızunun bir Yahudiye mi yoksa bir gentil'e [1] mi ait olduğu konusu etrafına dönüyordu. Çünkü, ancak ikinci halde bu hayvanların öldürülmesi, özel bir mala ahlaksızca saldırış oluyordu. Yine bunun gibi evrimin erekliliği (finality) sorunu da amophila'nın yaşayışı, tersine çevrilen deniz kestanelerinin davranışı, axolatl'ın karada ve denizdeki alışkanlıkları gibi ayrıntılara döküldü. Oysa, bu sorunları, ne kadar önemli de olsalar, uzmanlara bırakmak gerekir.

Fizikten biyolojiye geçerken sanki cosmic'den kilise dünyasına geçiyoruz. Fizikte ve astronomide, genel olarak evrenle karşılaşırız, sadece evrenin bizim bulunduğumuz köşesiyle ya da bizim gördüğümüz yanıyla değil. Kozmik bakımdan yaşam, az önemli bir olaydır. Çok az yıldızın peykleri vardır ve yaşama elverişli koşullar gösteren peykler de çok azdır. Dünyamızda bile yaşam, maddenin çok küçük bir parçasına, yüze en yakın yerine özgüdür. Varlığın en uzun geçmişinde dünya yuvarlağı yaşamla uzlaşamayacak kadar sıcaktır. Varlığının en uzun geleceğinde de yaşamla yaşamın uzlaşamayacak kadar soğuk olacaktır. Şu anda yaşamın yalnız bizim dünyamızda olup başka hiçbir yerde olmaması hiç de olanaksız değildir. Ama çok cömert davranıp da uzaya serpili yüz binlerce başka yıldızlarda yaşam olduğunu kabul etsek bile, bütün yaradılışın amacı yaşamdır diyemeyiz. Çünkü, yaşıyan madde, koca evrenin önemsiz bir ürünüdür nihayet. Birçok yaşlı bay, sonu iyiye bağlanmak koşuluyla bir takım sıkıcı öyküler dinlemekten hoşlanırlar. Bütün bu öykülerin hepsinden uzun ve vardığı sonuç hepsinde daha kısa olan bir öykü düşünün. Böyle biyolojistlerin görünüşüne göre, Tanrının yaratıcı çalışmaları üzerine çok az bir fikir edinebiliriz. Üstelik de öykünün sonucu bu ka-

(1) Yahudilere göre yabancılar, Hıristiyanlara göre payenler.

dar uzun bir önsöz yanında çok küçük kalır. Tilkinin kuyruğu ile, ardıç kuşunun ötüşü ile, yabani tekenin boynuzları ile uğraşılmasına bir şey demem. Ama, tanrıbilimcilerin böbürlene böbürlene uğraştıkları bunlar değildir. Onları ilgilendiren insanın ruhudur. Ne yazık ki, insan soyunun değerleri üstüne söz söyleyecek yansız bir yargıç yoktur. Bana sorarsanız insanın zehirli gazlarını, mikrop savaşı araştırmalarını, bütün işkencelerini, baskılarını, türlü kötülüklerini düşününce, yaradılışın baş tacı sayılan bu soyu pek o kadar parlak görmüyorum. Ama geçelim bunu.

Evrimin oluşmasında kendinden ya da aşkın bir ereklilik (finality) varsayımı gerektiren bir şey var mı? Asıl sorun budur. Biyolojist olmayan biri için bu konuda duraksamadan konuşmak zordur. Bununla birlikte, ereklilikten yana ileri sürülen tanıtlar hiç de inandırıcı gelmedi bana. Canlıların ve bitkilerin davranışı, şu ya da bu özellikleri dolayısıyla, şu ya da bu sonuçlara varınca, biyolojist bunları davranışın bir amacı diye yorumluyor. Hiç değilse bitkilerde, biyolojist, genel olarak, bu ereklilığin organizmaca bilinçli olarak duyulmadığını kabul ediyor. Sonucu Tanrının baştan zorla koyduğunu ispatlamak istiyorsa, işine gelir bu. Ama benim anlamadığım şu: Neden akıllı bir Yaradan organik dünyada olan biten her şeyi önceden kurar da, amaçlarını bize zorla kabul ettirmeye kalkar, bu amaçları kendinden bilmeye zorlar bizi? Bir de şu var: Bilimsel araştırmanın gelişmesi, yaşayan maddenin fizik ve kimya yasalarından başka bir şeyle yönetildiğini gösteren hiçbir tanıt getirmiş değildir. Örneğin, sindirim oluşmasını ele alalım: Bu oluşmanın ilk adımı dışarıdan yiyeceğin alınmasıdır. Bu alış birçok hayvan üstünde ve özellikle tavuklarda incelenmiştir. Yeni doğan civcivlerde, yutabilecekleri tane büyüklüğünde ve biçimindeki her şeyi gagalamaya iten bir tepke (reflexe) var-

dır. Birçok denemeden sonra, bu koşulsuz tepke koşullu bir tepke oluyor. Tıpkı Pavlov'un incelemesinde olduğu gibi. Aynı davranışı çocuklarda da görüyoruz. Onlar da yalnız annelerinin memelerini değil, fizik bakımından, emilebilecek her nesneyi emerler, omuzlarından, kollarından, ellerinden yiyecek çıkarmaya çalışırlar, aylarca süren denemelerden sonradır ki, yiyecek alma çabalarını memelerde sınırlarlar. Emmek çocuklarda, başlangıçta, koşulsuz bir tepkedir, hiç de bir akıl işi değildir. Emmenin başarılı olması ananın aklına bağlıdır. Emme ve yutma, deneme yoluyla koşullu olan koşulsuz tepkelerdir. Sindirim sırasında yiyeceğin geçirdiği kimyasal değişmeler bütün aşamalar içinde titizce incelenmiş ve hiçbir yerde bir yaşam ilkesinin işe karıştığı varsayımını haklı çıkaracak tek şey görülmemiştir.

Bir de üremeyi ele alalım. Canlılar dünyasında evrensel olmamakla birlikte, en ilginç canlı özelliklerinden biridir. Bu oluşmanın da bugün gizemli diyebileceğimiz hiçbir yanı yoktur. Bütün inceliklerini büdiğimizi söylemek istemiyorum. Ama, mekaniksel ilkelerin açıkladığı olaylar o kadar boldur ki, bunlara dayanarak üreme işinin tam bir açıklamasına varabileceğimiz umulabilir. Otuz yıl önce, J. Loeb bir yumurtadan, ispermatozoitleri işe karıştırmadan civciv çıkartma yolunu buldu. Kendi denemelerinin ve başka araştırıcıların vardıkları sonuçları şöylece özetliyor: "Kesin olarak söyleyebiliriz ki, bazı fizik - kimyasal etkenler spermatozoitlerin gördüğü işin tıpkısını görebilmektedir." [1]

Üremeye sıkı sıkıya bağlı olan soyaçekim sorununu da ele alalım. Bu konu üstündeki büimsel bilgilerimizin durumunu Prof. Hogben, Canlı Maddenin Yapısı adlı kitabında ve özellikle akrabalığın atomcu kavramı bölü-

(1) The Mechanistic Conception of Life, 1912, s. 1.

münde pek ustaca göstermiştir. Bu bölümü okuyunca bilgin olmayan herkes Mendel Kuramını, kromozomu, mutant'ları falan gerektiği kadar anlar. Bu konular üstüne bunca bilgilerimiz varken, soyaçekim hâlâ önünde boyun eğeceğimiz bir sır sayılmasını anlamıyorum. Deneysel ambriyoloji daha yeni olmakla birlikte, övülecek sonuçlar vermiştir. Bu koldaki çalışmalar organizmanın eski biyolojide sanıldığı kadar katı olmadığını göstermiştir.

"Bir kertenkele yavrusunun gözünü bir başka canlının kafasına aşılamak bugünkü biyolojinin gündelik deneyleri arasındadır. Bugün laboratuvarlarda beş pençeli, iki kafalı deniz kertenkeleleri elde ediliyor." [1].

Ama okuyucu diyebilir ki, bütün bunlar yalnız bedeni ilgilendirir. Ruh üstüne ne diyeceğiz? Ruh bakımından sorun o kadar basit değil. İlkin şunu söyleyeyim: Canlıların kafa oluşmaları tamamiyle varsayımlara dayanır. Canlılar üzerindeki bilimsel inceleme yalnız davranışlarını ve gözleme girebilen oluşmalarını ele almalıdır. Bununla, canlıların ruhları olmadığını söylemek istemiyorum. Demek istiyorum ki, bilimin sınırları içinde kalmak istiyorsak, ruhlardan şu ya da bu biçimde sözetmekten vazgeçmeliyiz Beden davranışı nedenleri açıklamaya yeter, yani bu açıklama ruh diye gözleme girmez bir varlığın işe karışmasını gerektirmez. Koşullu tepkeler (reflexe) kuramı, eskiden yalnız ilk denemelerle açıklanabileceği sanılan bütün haller için doyurucu bir açıklama yolu getirdi. İnsanlarda bile bedensel davranış ruh diye bir etkene başvurmaksızın açıklanabiliyor. Ne var ki, insanların davranışı daha karmaşık olması ve kendi düşüncelerimizle bir ruhumuz olduğu kanısına varmamız yüzünden bu kuram insan konusunda kolay kolay kabul edilmiyor.

(1) Hogben, Adı geçen eser, s. 111.

İnsanda, genel olarak, ruh adı verilen bir şey bulunduğunu biliyoruz, orası su götürmez. Ama, bir şeyler bilmekle, bildiğimiz şeyin ne olduğunu tam olarak söyleyemiyoruz. Bedensel davranışımızın sadece fizik nedenlere dayanmadığını ispatlamak da ayrıca zor. Kendimizi yoklayınca, öyle geliyor ki bize, içimizde irade denen bir şey var; "irademize bağlı" dediğimiz davranışların nedeni odur. Bununla birlikte, bu davranışların bir fizik nedenleri zincirine bağlı olmaları pek olağandır. Fiziğin konusu, artık eski anlamdaki madde olmadığı için, düşünce dediğimiz şeyin fiziğin eski madde kavramı yerine koyduğu bütünlüklerin bir parçası olması da pekâlâ mümkündür. Ruh - madde ikiliği tarihe karışmıştır; madde ruha, ruh da maddeye, bilimin başlangıcında sanıldığından çok daha benzer olmuştur. Gerçekten var olan şey eski materyalizmin bilardo bilyaları ile eski psikolojinin ruhu arasındaki ortalama bir şeydir, diyesimiz geliyor.

Ama burada yapılacak önemli bir ayırma var. Önce ele alacağımız sorun dünyanın hangi özden yapıldığını bilmektir. Nedensel yapısı sorunu sonra gelir. Bilim ta başlangıcından beri, hemen yalnız gözlemlediğimiz şeyin nedenlerini aradı. Oluşmaları kuran öğeleri çözümleme yoluna gitmedi. Fiziğin alabildiğine soyut şeması dünyanın nedensel yapısını verirken, onu kuran nesnelerin rengini, çeşitliliğini, bireyselliğini hesaba katmaz görünüyor. Fiziğin ortaya koyduğu nedensel yapı, insan bedeninin davranışını yöneten bedensel yasaları bilmemize yarar; bunu söylemekle fiziğin yaptığı soyutlamanın bize insan ruhunun özü'ya da madde dediğimiz şeyin gerçek kuruluşu üstüne bir şey öğretir demek istemiyorum. Eski materyalizmin büardo bilyaları yeni fiziğin şemasına giremiyecek kadar somut ve duygusaldı. Ama aynı şeyi düşünceler için de söyleyebiliriz. Nedensellik oluşmalarını incelediğimiz zaman gerçek dünyanın somut çeşitliliği bize

sudan bir şey gibi geliyor. Bir örnek alalım. Kaldıraç ilkesi, anlaşılması kolay bir şeydir. Kaldıraçın işlemesi, dayanak noktasının, küçük bir karşı komanın karşılıklı durumlarına bağlıdır. Öyle bir kaldıraç düşünün ki, dâhi bir ressam bakmaya doyulmaz resimler yapmış olsun. Bu resimler bizi duygulandırma bakımından kaldıraçın mekanik özelliklerinden çok daha önemli olmakla birlikte, bu özellikler üstüne hiçbir tepki yapmazlar ve kaldıraçın gücünü açıklarken onları hiçe sayabiliriz. Dünya da böyledir. Kavradığımız haliyle dünya zengin ve değişiktir. Kimi yanları güzel, kimi yanları çirkindir; kimi yanları iyi, kimi yanları kötü. Ama, bütün bunların nesnelerin nedensel özellikleriyle hiçbir üişkisi yoktur. Bilim ise, yalnız bu özelliklerle ilgilenir. Bu özellikleri bütünüyle bilmekle dünyayı tam olarak bileceğimizi söyleyemem. Çünkü, dünyanın somut çeşitliliği de daha az bilinmesi gereken bir şey değildir. Benim bundan demek istediğim şu: Bilim nedensel diyebüeceğimiz bir çeşit bilgidir. Bu bilgi yalnız fiziksel ve kimyasal özellikler konusunda canlı varlıklar için bile tam bir bilgi olabilir pekâlâ. Bunu Bunu söylerken, bugün kesin olarak bilinen gerçeklerin ötesine gidiyorum. Ama, son yıllarda fizyoloji, biyolojik kimya ve ambriyoloji alanında duyular üzerinde yapılan araştırmalarda elde edilen sonuçlar bu inancı büyük ölçüde destekliyorlar [1].

Lloyd Morgan'ın **Emergent Evolution** (1928) ve **Life and Spirit** (1926) adlı yapıtlarında dinsel eğilimli bir biyolojistin görüşünü en iyi açıklanmış biçimiyle görebiliriz. Lloyd Morgan, dünyanın gelişmesinde, özellikle **Emergent evolution** dediği şeyde tanrısal bir erek olduğuna inanıyor. İyi anladımsa, **Emergent evolution** dediği şey şudur: Az ya da çok sayıda nesneler kimi zaman o

(1) Bak : The Basis of Sensation, E. D. Adrian 1928.

türlü bir bütün kurarlar ki, bu bütünün bir özelliği ayrı ayrı nesnelerin hiçbirinde bulunmaz, bu nesnelerin hiçbir özelliğine ya da bunların düzenine bağlanamaz. Atom, molekül ve kristalin gösterdiği özellikler, aldanmıyorsam, Lloyd Morgan'a göre, bunların kurucu öğelerinin özelliklerine bağlanamaz. Daha yüksek bir ölçüde, canlı organizmaların ve hele ruh denen şeyi taşıyan üstün organizmaların durumu da budur. Lloyd Morgan'a göre, ruhlarımız fizik organizmadan ayrılamaz ama, ruhun özellikleri uzayda atomların belli bir düzeni olarak gördüğü organizmanın özelliklerine bağlanamaz. "Emergnet Evolution, diyor, evren boyunca tanrısal erek dediğim şeyin ortaya çıkması, görünür duruma gelmesidir." (Emergent Evolution, s. 288).

Yazar neye dayanarak bunları gösterdiğini söyleseydi, görünüşü daha kolay inceleyebilirdik. Ama benim gördüğüm kadarıyla Prof. Lloyd Morgan, öğretisinin kendi kendine dayandığım ve ispatlanması için akıl yoluna gereksemesi olmadığını sanıyor. Prof. Lloyd Morgan'm yanlış düşündüğünü ileri sürecek değilim. Ama, bu demek oluyor ki, sonsuz gücü olan bir varlık vardır. Bu varlık çocukların menenjitten, yaşlıların kanserden ölmesini hoş görüyor. Bunlar olan şeylerdir ve evrimin birer sonucudur. Evrim tanrısal bir planı gerçekleştiriyorsa, bu söylediğim olayların da planda bulunması gerekir. İnsanın çektiği acının işlenmiş günahların bir cezası olduğunu söylüyorlar. Ama, dört beş yaşında bir çocuk hangi korkunç günahları işlemiş olabilir ki, bunca çocuğun çektiği acılar hakedilmiş olsun. İyimser din bilginlerimiz çocuk hastanelerimize bir gidip görsünler. Çocuğun kendisi günah işlemediyse anasının babasının işledikleri günahın cezasını çekermiş, bunu da söylerler. Ben de şunu söylerim ki, tanrısal adalet buysa benim adaletim bundan ayrıdır ve benimki üstündür. Yaşadığımız dünya gerçekten bir plana uygun olarak ger-

çekleşiyorsa, bu planı yapanın yanında Neron bir evliya kalır. Bereket versin, böyle tanrısal bir planın varlığını ispatlayan hiçbir şey yoktur. Bu plana inananların şimdiye kadar ortaya en küçük bir kanıt bile koymamış olmaları, böyle bir planın yokluğunu gösterir.

Bu bölümde, büginlerin dinden yana düşüncelerinin bazıları üzerinde durduk. Eddington ile Jeans'in birbirini tutmadığını, her ikisinin biyolojist din bilginlerinden ayrıldıklarını ama, hepsinin, önünde sonunda, dinsel vicdan karşısında bilimin boyun eğmesi gerektiğine inandıklarını gördük. Onlar ve hayranları, bu davranışı akılcılarını uzlaşmaya hiç yanaşmayan davranışlarından daha iyimser sayıyorlar. Oysa, bunun tam tersi doğrudur. Onların durumu bir umutsuzluk bir inanç kaybı ortaya koyuyor. Bir zamanlar din, cömert bir coşkunluk uyandırıyordu. İnsanlar Haçh Seferlerine çıkıyor, birbirlerini odun yığınları üstünde yakıyorlardı inançları uğruna ya da inançları yüzünden. Din savaşlarından sonra dinbilim, insanların düşüncesi üstündeki etkisini yavaş yavaş kaybetti. Din adına yapılamayan şeyler bugün artık bilim adına yapılır oldu. Şimdi endüstriyi bilim adına azdırıyoruz, aile ahlakını bilim adına yıkıyoruz, beyaz ırktan olmayanları bilim adına köle ediyoruz, birbirimizi bilim adına zehirli gazlarla öldürüyoruz. Kimi büginler bilimin bu türlü kullanılışını hoş görmüyorlar. Bilimin dizginsiz gelişmesi önünde korkulara kapılıp eski kör inançlarda sığınak arıyorlar. Prof. Hogben şöyle diyor: "Bugünkü bilimde ağır basan dinsel davranış yeni kavramların mantıklı sonucudur. Bu davranış eskiden, bilimle açıktan açığa çatışan geleneksel inançların dirilmesi umuduna dayanıyor. Bu umut, bilimsel buluşların yarattığı bir şey değildir. Onun kökü çağımızın toplumsal havasındadır. Birkaç zamandır milletler karşılıklı ilişkilerinde akıl yoluna başvurmaz oldular artık. Yan tutmadan düşünmek yasalara aykırılık sayılır oldu. Geleneksel inan-

cı eleştirmek ihanet adını aldı. Filozoflar ve bilim adamları tepeden inme yasalara boyun eğdiler. Eski inançla uzlaşmak bir uygarlık belirtisi sayıldı. Çağdaş felsefe, dünya savaşının yarattığı bu düşünce umutsuzluğundan insanları kurtarmanın yolunu bulmalıdır."

Bugünkü durumumuzun devasım geriye dönerek bulamayız. Bilimin insanlara verdiği yeni gücü iyi bir yöne çevirmenin yolu çocukça bir takım fantezilere bağlanıp kalmak değildir. Bilimin temellerini yıkmaya çalışan filozof küşümcülüğü de bilim tekniğinin iş alanındaki gelişmesini durduramaz. İnsanlara çekingen duraksar bir inanç değil, sağlam bir bilgi araştırması gerek. Bilim, özü gereği, sistemli bir bilgi araştırmasıdır. Bilgiyse, ne kadar kötüye kullanılırsa kullanılsın, özü gereği, iyi bir şeydir. Bilgiye inancımızı yitirmek, insanın en iyi yanına, en iyi güçlerimize inancımızı yitirmek demektir. Onun için hiç duraksamadan söyleyebüirim ki, sarsılmaz akılcı, olgun bir yaşa yakışmayan, çocuksu avuntular arıyan çekingen bilginlerden daha iyi niyetlidir ve daha sağlam bir iyimserlik içindedir.

BİREY VE TOPLUM

XIX. yüzyılın politik düşünceleriyle ekonomik yolu arasında garip bir ayrılık oldu. Politikada bu yüzyıl, Locke'un ve Rousseau'nun küçük toprak sahiplerinin kurduğu bir topluma uygulanmış liberal düşüncelerine bağlıydı. Öne sürdüğü ilkeler özgürlük ve eşitlikti. Ama, bu arada, geliştirdiği teknikle özgürlüğü yıkmaya ve eşitliğin yerine yeni oligarşi biçimleri getirmeye doğru gidiyordu. Liberal düşüncenin güç kazanması, bir bakıma, yıkım oldu. Çünkü, endüstriyalizmin getirdiği sorunlar, geniş görüşlü insanların yansız düşüncelerine engel oldu. Gerçi, sosyalizm ve komünizm, aslında, endüstriyalizmin yarattığı öğretilerdir. Ama, bunlar sınıflar arası savaş kavramına öylesine bağlıydılar ki, politik zafer dışında hiçbir şey düşünmeye vakitleri kalmıyordu. Geleneksel ahlak, yeni çağda, pek işe yaramaz oldu. Zengin bir adam, en titiz bir rahibin bile günah saymayacağı bir iş ile milyonlarca insanı yoksulluğa sürükleyebilir. Oysa, insana daha iyi kullanacağı bir saatine mal olan cinsel aykırılık büyük bir günah sayılıyor. Benzerlerimize karşı olan ödevlerimiz üstüne yeni bir öğreti kurulması gerekir. Bu konuda çağımıza uygun yönler görtermeyen yalnız dinsel eğitim değildir. XIX. yüzyılın liberalist eğitimleri de bize bu bakımdan yol göstermemiştir. Örneğin, Mill'in Özgürlük adlı kitabını alalım. Mill'e göre, yapacağım işler başkalarına zarar veriyorsa, devlet bana engel olmalıdır

ama, yalnız kendimi ilgilendiren işlerde beni serbest bırakmalıdır. Ne var ki, çağımızda, bu kişisel özgürlüğe hiçbir yer kalmıyor. Gittikçe örgenleşen toplumda insanların birbirlerine etkileri öyle artıyor ve önem kazanıyor ki, Mill'in tasarladığı özgürlüğün fazla bir uygulama alanı kalmıyor. Söz ve basın özgürlüğünü alalım ele. Bu özgürlüğün bulunduğu toplumda yapamadığımız bazı şeyleri, bu özgürlüğün bulunmadığı yerlerde rahatça yapabiliyoruz. Çünkü, o zaman, ulusun güttüğü amaç basittir ve herkes durumun ne olduğunu bilir. Ama barış zamanında, ulusların güttüğü amaçların, yurdu ve Anayasayı korumak dışkında milli bir niteliği yoktur. Sovyet Rusya gibi bir hükümet, barış zamanında, başka ulusların savaş zamanındaki kadar coşkun ve belli amaçlar güdünce, söz ve basın özgürlüğünü kısmak zorunda kalıyor.

Bu son yirmi yıl içinde, kişisel özgürlüğün sınırlanması kolay kolay ortadan kalkacağa benzemiyor. Çünkü, bu sınırlamaya götüren iki neden ortada duruyor henüz. Bir yandan, modern teknik toplumu gittikçe örgenleştiriyor. Öte yandan, modern toplumbilim bir insanın bir başkasına yapabileceği yararlı ya da zararlı tekniklerin bağlı olduğu nedensel yasaları gittikçe daha iyi görüyor. Gelecek toplumda kişisel özgürlüğün bir biçimi haklı görülmek istenirse, bu özgürlük bütün topluma getireceği iyilik bakımından ele alınacaktır. Yoksa, bugüne kadar olduğu gibi, bazı işlerin yalnız onları yapana iyiliği dokunduğu düşüncesiyle değil.

Örnek olarak bugün artık uygulanamıyacak eski ilkeler gösterelim. İlk aklıma gelen para yatırımı işidir. Bugün, hiç değilse belli sınırlar içinde, parası olan herkes, onu dilediği yere yatırabilir. Bu özgürlük laissez-faire doktrini ile bir hayli savunuldu. En çok para getiren işin toplum bakımından da en yararlı iş olduğu söylendi. Bugün az insan bu öğretiyi savunabilir. Ama, eski

özgürlük yine de sürüp gidiyor. Bilimsel bir toplumda para, en büyük kazanç sağlıyan işlere yatırılacaktır elbet. Kazanç dediğimiz şey, çoğu kez, raslantılara bağlıdır. Örneğin, demiryolu ile karayolu arasındaki yarışmayı ele alalım. Demiryolları altyapılarının bakımını ödemek zorundadırlar. Öbür taşıtlarınsa bu gideri yoktur. Onun için, demiryolları taşıtları kapitaliste, öbür taşıtlardan daha az kazançlı gelebilir. Oysa, halk için bunun tersi doğrudur. Millbank hapishanesi Tate Galeri olmazdan önce, bu hapishane çevresindeki arsaları satın alanların elde ettikleri kazancı düşünün! Kapitalistlerin bu yatırımlardan sağladıkları kazanç topluluğa bağlı bir maldan geliyor. Oysa, onların bu yatırımı yaparken halkın iyiliğini düşündüğünü ispat edemezsiniz. Daha önemli bir örnek vereyim : Reklam için harcanan büyük paraları düşünün! Bu paralardan halkın kazandığı çok az bir şey, değil mi? Bu örnekler gösteriyor ki, herkesin parasını dilediği gibi yatırmakta özgür olması ilkesi, toplumsal bakımdan savunulur bir ilke değildir.

Ev sorunu da önemlidir. İngiliz bireyciliği yüzünden birçok aile büyük bir apartmanda oturmaktansa, kendilerinin birer küçük evleri olmasını isterler. Bunun sonucu olarak Londra'nın kenar mahalleleri kilometrelerce topraklara serpili küçük evlerle doludur. Gelişi güzel kurulan bu evler kasvetli bir görünüş verir bu semtlere. Her ev hanımı türlü zahmetlere katlanarak berbat bir akşam yemeği hazırlar ve bu yüzden de kocasını kızdırır. Okuldan dönen çocuklar ya da henüz okula gitmeyenler, havasız odalara tıkılır, ya ana babalarına baş belâsı olurlar, ya da anababaları, onlara. Daha iyi yaşamak istiyen bir toplumda her aile, ortasında geniş avlusu olan büyük bir yapının bir parçasında oturur, ayrı ayrı mutfaklar yerine bir mutfaktan yer. Çocuklar, memeden kesilir kesilmez, havalı, geniş yerlerde, bilgili, görgülü ve küçük-

lere karşı anlayışlı kadınların gözü altında büyürler. Bugün, evlerinde sabahtan akşama kadar çalışıp masraflı ve kötü iş çıkaran kadınlar, yaşamlarını diledikleri gibi kazanmakta özgür olurlar. "Rachel Macmillan" ana okulunda, girişlerinde kemik hastası olan çocukların yüzde doksanı okulda kaldıkları ilk yılın sonunda iyileşmişlerdir. Orta halli bir evde çocuklara gerekli havanın, ışığın ve yiyeceğin en azı bile sağlanamaz. Oysa, birçok çocuğun bir arada yaşadığı bir kurumda bunu az giderle sağlıyabiliriz. Çocuklarını çok sevdikleri için onlardan ayrılamazlar diye ana babaya verilen çocuklarını çelimsiz ve kısır bir bedenle büyütme özgürlüğü, her halde toplumun yararına bir özgürlük değildir.

Bir başka örneği çalışma sorununda bulabiliriz. Bugün gençler zanaatlarını ya da mesleklerini kendileri seçerler, genel olarak da, bu seçmede o zanaat ya da mesleğin çıkarlı olup olmadığını düşünürler. Geleceği gören bir insan, o zanaat ya da mesleğin birkaç yıl sonra hiç de kazançlı olmayacağını kestirebilir. Bu seçmede, gençlere yetkili bir makamdan öğütlerle yön vermek yararlı, hem de çok yararlı olur. Teknik yöntemlere gelince, yeni ve daha hesaplı bir teknik varken, eski ve pahalı bir tekniği serbest bırakmak her zaman halkın zararınadır. Günümüzde, tek başına çalışan gündelikçinin çıkarı, çoğu zaman, topluluğun çıkarıyla çatışma halindedir. Çünkü, yeni yöntemlerin uygulanması onu işinden edebilir. Bu çatışma, kapitalist sistemin akla aykırı düzeninden, örgütlenmiş bir toplumda eski kapitalist ilkelerin hâlâ yaşamasından ileri gelmektedir. İyi örgütlenmiş bir toplumda verimsiz hale gelmiş teknikleri sürdürmekle çoğunluğun bir kazanç sağlaması olacak şey değildir. Onun için verimli teknikleri desteklemek ve yaymak, ama bunu yaparken hiçbir gündelikçinin zarar görmemesini sağlamak gerekir.

Şimdi, bireyi daha yakından ilgilendiren bir soruna, çocuk sorununa geliyorum. Bugüne kadar yakın akraba olmayan her kadınla erkeğin evlenmek, evlenince de yaradılışının elverdiği kadar çocuk yapmak hakları vardır. Geleceğin bilimsel toplumu bu hakkı tanımayacak ve sınırlandıracaktır herhalde. Endüstri ve tarım bakımından tekniğin durumu ne olursa olsun, halka en rahat bir yaşama düzeyi sağlayacak bir nüfus orta sayısı vardır. Bu sayının azalması da çoğalması da toplumun dengesini bozabilir. Genel olarak, yeni memleketler bir yana, nüfusun yoğunluğu her zaman bu orta sayıyı aşar. Yalnız Fransa'da, birkaç zamandan beri, bu bakımdan bir düşme görülüyor. Çocuklarına bırakılacak mirası olmayan aileler dışında, küçük ailelerin çocukları, büyüklerin çocukları kadar nüfus fazlalığından zarar görürler. Bu nüfus fazlalığına neden olanlar yalnız kendi çocuklarına değil, topluluğa da kötülük etmiş oluyorlar. Dinsel inançlar zayıflayınca toplum, aileleri bu bakımadan dizginlemek için elinden geleni yapacaktır. Aynı sorun uluslar ve ırklar arası ilişkilerde daha tehlikeli bir duruma girecektir. Bir ulus, doğumlarının azalması yüzünden askerlik üstünlüğünü yitirdiğini görürse, doğumları arttırmak için gereken önlemleri alabilir; böylesi görülmüştür. Ama, bu önlemler sonuç vermeyince, ki daha çok vermez, düşman ulusun doğumlarının sınırlandırılmasını ister. Uluslararası bir hükümet gerçekleşirse bunlarla uğraşacaktır. Ve bugün Amerika'ya göçlerin bir kotası olduğu gibi, gelecekte, bütün dünya uluslarının da bir göçme kotası olacaktır. Günün birinde, devletin izni dışında doğacak çocukların öldürülmesi olasıdır. Bu da, çocukları bugünkü gibi açlık ya da savaşla öldürmekten daha katı yürekli bir davranış olmayacaktır. Böyle bir şeyin yapılmasını istiyor ya da öğütlüyor değilim. Sadece, buna doğru gidildiğini söylemek istiyorum.

Nüfus, gerek nicelik, gerek nitelik bakımından kurallar altına girecektir. Daha şimdiden Kuzey Amerika devletlerinin, birçoğunda kafaca sakat kimselerin kısırlaştırılmasına izin verilmiştir. İngiltere'de bile, bu sorun günün sorunudur ama, bu daha ilk adım. Zamanla, kafaca sakat ve çocuk yapması istenmeyen kimselerin sayısının bugünkinden çok olması beklenir. Ne olursa olsun, sakat kafalı bir çocuğun doğmasını bile bile isteyen ana baba çocuğa da, topluma da kötülük etmektedirler. Özgürlük adına ileri sürülecek hiçbir ilke bu kötülüklerin önlenmesine karşı savunulamaz.

Özgürlüğe konulacak sınırlardan söz ederken, iki sorun üstünde durmak gerekir. Birincisi bu sınırlandırmaların akıllıca ve tedbirlice uygulanması halinde, toplumun yararına olup olmayacaktır. Özgürlük gibi eşitliğe de, bilimsel teknikle zor ulaşılabilir. Çünkü, bu teknik geniş bir düzeni yönetip denetleyecek birçok uzman ve memurister. Politik bakımdan demokratik biçimler korunabilir ama, artık küçük toprak sahiplerinin kurduğu topluluktaki durumlariyle kalamazlar. Birçok yaşama koşulu, teknik nitelikleri bakımından orta insanın bilgi ve yetkisini aşacağı için, uzman ve memurların gücü, ister istemez, artacaktır. Bu durumu günümüzde de görüyoruz. Para ve kredi sorununu ele alalım, örneğin William Jennigs Bryan 1896 seçim kampanyasında bu sorunu ele almıştı. Ama, ona oy verenler, programı ne olursa olsun, ona oy verecek insanlardı. Bugün güvenilir uzmanlara göre, para ve kredi sorununda tutulan kötü yollar sayısız yoksulluklara neden olmuştur. Ama, bu sorunu bilimsellikten çıkarıp duyguları coşturacak bir hale getirmeden seçmenlere sunmak olanaksızdır. Az çok yararlı bir sonuç elde etmenin tek yolu, merkez bankalarını denetleyen görevlileri yola getirmeye çalışmaktır. Bu adamlar namuslu oldukları ve geleneğe uydukları sürece halk onları de-

netleyemez. Çünkü, yanlış yolda olsalar bile, bu yanlışlığı görebilecek insanlar pek azdır...

Bilimsel tutum, sosyalizm ya da komünizmde, kapitalizmde olduğu gibi oligarşik olacak, yani bir azınlıkça yönetilecektir. Çünkü, demokrasi kurumları, o da kalırlarsa, orta halli bir seçmene gerekli bilgileri ve bunları tam zamanında kullanma olanağını sağlamaya yetmez. Yalnız modern topluluğun karmakarışık mekanizmasını bilenler, girişim ve karar alışkanlığı olanlar, olayların akışını etkinlikle denetleyebilirler. Kapitalist bir devlette doğru olan sosyalist bir devlette belki daha da doğru olacak. Çünkü, sosyalist bir devlette ekonomik güç ile politik güç aynı ellerde toplanacaktır. Bundan başka reklam ve propaganda organlarını başka her devletten daha sağlamca denetleyebilecek olan sosyalist bir devlet, insanlara gerekli saydığını öğretip gerekli saymadığını öğretmeyebilir. Onun için, tıpkı özgürlük gibi, eşitliğin de XIX. yüzyılın bir düşü olmasından, korkarım. Yarınki dünyada yöneten bir sınıf olacak. Bu sınıf, babadan oğula geçmeyecek, daha çok, katolik kilisesininkine benzer bir yönetime uyacak. Bu yöneten sınıfın bilgileri artıkça ve bu bilgiler kendisine güven kazandırdıkça, teklerin yaşamına gittikçe daha çok karışacak ve bu karışmaları hoş gördürme tekniğini gittikçe daha iyi bilecektir. Bu yöneticilerin niyetleri çok iyi, davranışları çok dürüst kalacak mı? Her şeyden haberli ve çalışkan kişiler olacakları umulabilir. Ama, şunu da bekleyemeyiz: Günün birinde bu insanlar ellerindeki gücü bırakmak gerektiğine inanacaklar, özel girişimin daha iyi bir şey olduğu sonucuna varacaklar ve bir azınlık düzeni, kölelerinin gerçek çıkarlarını hesaba katmaktan acizdir diyecekler. Kendi güçlerine bu çeşit sınırlar koyabilen adamlar hiçbir zaman böyle salt bir güç sağlayamazlar. Bu güç, babadan oğula geçme halleri dışında, ancak enerjik ve kuşku nedir bilme-

yen insanların ulaşabilecekleri bir şeydir. Böyle bir yöneticiler sınıfı bize nasıl bir dünya getirecek?..

Russell bu yazısında, bilimsel yönetim, bilimsel öğretim, bilimsel üretim adlı denemelerinde bilgili azınlık yönetiminin hangi tehlikelere düşeceğini ve bu tehlikelerin nasıl önlenebileceğini araştırıyor. Gelecekteki dünyanın bu tehlikeleri üstüne Aldous Huxley'in Orhan Burian'ca dilimize çevrilmiş olan Yeni Dünya adlı romanının özetini bu yazıda bulabilirsiniz (Çevirmenlerin notu).

İNSAN VE ERDEM

"İyi insan" sözünden herkesin anladığı şudur: "İyi insan" içki, sigara içmez, kaba kaba konuşmaktan kaçınır, kadınların yanında ne denli nazik konuşursa, erkeklerin yanında da öyle konuşur, pazarları kiliseye gider; her çeşit konu üstüne de "efendice" düşünceleri vardır. Yanlış ve kötü davranışlardan nefret eder, işlediğimiz günahlara karşılık - acı olmakla birlikte - ceza görmemizi doğru bulur. Kötü şeyler düşünmeye karşı daha da aşırı bir nefret duyar; onca baştakilerin görevi, orta yaşlı ve varlıklı yurttaşların genel olarak benimsedikleri düşüncelerin doğruluğundan kuşkulananlara karşı gençleri korumaktır. Dört elle sarıldığı mesleğiyle ilgili ödevlerin yanı başında, zamanının çoğunu, hayırlı işlere harcar; yerine göre yurtseverliği, askerliği över; yerine göre işçilerle çocuklarının durmadan çalışmasını, azla yetinip erdemli olmasını - bu konuda işleyecekleri suçların ceza görmesinde direnerek - haklı göstermeye çalışır; kimi zaman bir üniversitenin yönetimini üzerine alır, yıkıcı düşünceleri olan bir profesörün üniversiteye alınmasına, bilime saygı adına, engel olur. Tabii, "iyi insan"ın, her şeyden önce, geniş anlamıyla "ahlakının" kusursuz olması gerek.

Acaba, böyle tanımlanan "iyi insan", "kötü insan" dan, ortalama olarak, daha çok iyilik yapar mı dersiniz? "Kötü insan" denince ilk akla gelen insan, sigara içer, arasıra içki kullanır ve ayağına bastınız mı sözünü esirge-

mez. Söylediği sözler her yerde pek tekrarlanamaz. Kiliseye gidecek yerde, kimi zaman, koskoca bir pazarı kırda bayırda geçirdiği olur. Düşüncelerinin bazıları yıkıcıdır; örneğin, madem ki barış istiyorsunuz, öyleyse savaşa değil, barışa hazırlanın diye düşünebilir. Kötü denen davranışlara karşı durumu bilimseldir; bozuk otomobiline karşı davranışı da öyledir. Ona göre, nutuklar çekmekle, insanları hapsetmekle delik bir lastik nasıl onarılamazsa, kötülüklerin önü de alınamaz. "Kötü şeyler düşünmek" konusunda ahlakı daha da kötüdür. Bu türlü düşünmenin de basbayağı düşünmek olduğunu, "iyi şeyler düşünmek" denen şeyin de papağan gibi bir takım sözleri gevelemekten başka bir şey olmadığını ileri sürer. Bu yüzden de, her çeşidinden garip bir takım adamlara, kimselerin beğenmediği insanlara kanı kaynar. İş saatleri dışında, iş gücü yaşamın tadını çıkarmak, ya da daha kötüsü, başkalarını azıcık olsun rahatsız etmeyen kaçınılmaz bir takım kötülüklere kızdığım önüne gelene söyleyip durmaktır. Hatta, "ahlak" konusunda, gerçekten erdemli bir insan gibi kusurlarını bin bir özenle saklamayabilir de. İyi görünmeye çalışmaktansa, düpedüz dürüst olmak daha iyidir gibi, ahlakça bozuk bir savunuşla kendini haklı çıkarmaya bile kalkışır. Bu türlü bir ya da birkaç kusuru olan adama, sayın orta düşünüşlü yurttaşlar ahlaksız gözüyle bakacaklar ve örneğin, onun yargıçlık, herhangi bir memurluk ya da öğretmenlik gibi sözü geçer bir görevle getirilmesine engel olacaklardır. Çünkü, bu gibi görevler yalnız "iyi insanlara" verilebilir.

Bütün bunlar aşağı yukarı yenidir. Bu düşünüş, İngiltere'de Cromwell zamanında, püritenlerin kısa süren egemenliği sırasında vardı. Püritenler bu düşünüşü ta Amerikalılara kadar götürüp aşıladılar. Bu düşünüş, Fransız Devriminden sonra Jacobinlere (bugünkü anlamıyla bolşeviklere) karşı savaşmak için iyi bir silah ol-

duğu anlaşılıncaya kadar İngiltere'de kendini pek o kadar güçle duyurmadı. Wordsworth'ın yaşamı bu değişikliği çok iyi açıklayabilir: Wordsworth gençliğinde Fransız Devrimine yakınlık duydu, güzel şiirler yazdı, nikâhsız karısından bir kızı bile oldu. O günlerde "kötü" bir insandı. Daha sonralarıysa "iyi" insan oldu, kızını yüzüstü bıraktı, "doğru dürüst" ilkeler edindi ve berbat şiirler yazdı. Coleridge de buna benzer bir değişiklik geçirdi. "Kötü" olduğu günlerde Kubilay Han'ı yazdı, "iyi" olduğu günlerdeyse dinsel eserler verdi.

"İyi" adam olduğu dönemde iyi şiirler yazmış bir tek ozana rastlamak güçtür. Dante, yıkıcı propaganda yapıyor diye, memleketinden sürüldü. Örnekleri çoğaltmanın yararı yok. Verilen örnekler, bugünün "iyi adam" ülküsü ile iyi bir şiir yazma işinin birbiriyle uzlaşır şeyler olmadığını düşündürmeğe elverir, sanıyorum.

Aynı şeyi başka konulara da uygulayabiliriz. Hepimiz biliriz ki, Galileo da, Darwin de "kötü" kişilerdi; ölümünden yüz yıl sonra bile Spinoza'ya çok "kötü" bir insan gözüyle bakılıyordu. Descartes canını kurtarmak için memleketini bırakıp göçmek zorunda kaldı. Renaissance sanatçılarının hemen hepsi "kötü" adamlardı. Bu duruma göre, "iyi" adam tanımlamasını değiştirip şöyle diyebiliriz: İyi adam, düşüncesiyle, davranışlarıyla baştakilerin hoşuna giden adamdır.

Şaka bir yana, halk düşüncesindeki erdem ülküsü, dünyayı mutluluğa kavuşturacak yolda hesaplanmış değildir. Bunun birçok nedeni var. Bunların belli başlısı gelenektir, en güçlüsü de baştaki sınıfların haksız güçleridir. İlk ahlak düşüncesi bu kavramdan gelmiş olsa gerek; yani ahlak, baştan başa kör inançlara dayanıyordu ve örneğin, şefin tabağından yemek yemek gibi tamamen zararsız bir takım davranışları, sihir yoluyla yıkımlara neden oluyor diye yasak ediyordu. İşte, varlıklarının temeli

olan düşünceler unutulduktan sonra bile, halkın duygularına egemen olagelen gelişmeler böyle doğdu. Günümüz ahlakının bir yanı hâlâ bu çeşittendir; kimi davranışlar - sonuçları kötü olsun olmasın - nefret uyandırırlar. Birçok durumlarda, nefret uyandıran davranış aslında zararlıdır da; yoksa, ahlak ülkülerimizi yeni baştan gözden geçirip düzenlemek gerektiğini çoktan anlamış olurduk. Örneğin, uygar bir toplumda adam öldürmeye göz yumulmayacağı açıktır. Bununla birlikte, adam öldürme yasağının kaynağı tamamen kör inançlardadır. Öyle sanılıyordu ki, öldürülen adamın kanı (daha sonraları ruhu) öç ister ve yalnız suçluyu değil, suçluya karşı iyi davrananların hepsini de cezalandırabilir. Yasağın körinanç niteliği şununla gösterilebilir ki, adam öldürme suçunu temizlemek için bir takım törenler, ayinler, yapılırdı; bunlar başlangıçta, katili öç almak isteyen ruhun gözünden sözde - saklamaya çalışmaktaydı...

Geleneğe dayanan ahlakı savunanlar, bu ahlakın kusursuz olmadığını zaman zaman kabul ederler ama, onlarca herhangi bir eleştirme ahlakın temelinden yıkılması demektir. Eleştiri, anlık bir isteğe değil de, olumlu ve yapıcı bir temele dayanırsa elbette ki yıkıcı olmaz. Bentham, "çoğunluğun en büyük mutluluğu"ndan başka bir şey olmayan bir ahlakı övüp göklere çıkardı ilk olarak. Böyle bir noktadan yola çıkar adam, görece ilkelere boyun eğen çok daha çetin bir hayat sürecektir; ezilen insanları savunacak, bu yüzden de üzerine büyüklerin düşmanlığını çekecektir; hükümetin saklı kalmasını istediği olayları açığa vuracak, insanların birbirine olan ilgi ve kaynaşma gereksemelerini ortadan kaldırmak amacıyla yalanları ortaya çıkaracaktır. Böyle bir yaşama yolu gerçek halkın ortadan kalkmasına götürmez. Baştakilerin tuttuğu ahlak baştan başa baskı ve yalanlar üzerine kuruludur; yalnız yasanın yasak etmediği davranışların sonuçlarını iyi görür. Bütün iyi mistikler

ve din kurucuları böyle bir ahlaka boşuna karşı gelmişlerdir; Kendi çırakları ise onların en açık sözlerini bile unutmuşlardır. Öyle sanıyorum ki, büyük ölçüde tasarlanmış yenilikler, onların yöntemleriyle hiçbir zaman gerçekleşmeyecektir.

Ben şöyle düşünüyorum: Daha çok bilimin ve aklın ilerlemesinden umut beklemeli. İnsanlar, kurumları kinler ve haksızlıklar üzerine kurulu bir dünyanın, hiçbir mutluluk sağlayacak bir dünya olmadığını yavaş yavaş farkediyorlar. Şu son savaş kimilerine bu dersi verdi; savaşı kimse kazanmamış olsaydı, daha birçoklarına da verebilirdi. Bizi yaşam sevgisine, gelişmeye ve büyük işlere götüren bir ahlaka gereksememiz var, yoksa baskılar ve yasaklar üzerine kurulu bir ahlaka değil. Bir insan mutluysa, gelişebiliyorsa, eli, yüreği açıksa ve başkalarının mutluluğuna seviniyorsa, ona "iyi" insan gözüyle bakmalı, onun için de, ufak tefek kusurlarına göz yummalı. Ama, bugün gördüğümüz gibi, ezmeler ve sömürmeler yoluyla servet sahibi olan bir adama "ahlaksız" gözüyle bakmak gerekir. Hatta, o adam pazarları kiliseye gitse bile, namussuzca kazandığı servetinin bir parçasını toplum hayrına verse bile, yine de namussuz gözüyle bakmalı ona. Bunu gerçekleştirmek için ahlak sorunlarına karşı daha hâlâ önemli kişilerin erdem diye kabul ettikleri bu körinanç ve baskı karmasının yerine tamamen akla dayanan bir durum almak elverir. Yaşadığımız dönemde aklın gücü az sanılıyor ama, ben akılcıyım, tövbe etmez bir akılcı kalacağım da. Akıl küçük bir güç olabüir ama, onun davranışı hep aynı yöndedir. Oysa, aklın düşmanı olan güçler verimsiz bir savaşta birbirlerini yokedip duruyorlar. Böylece de yalnız akıl gücünün, insanlığın gerçek dostu olduğu ortaya çıkıyor

İNSAN VE MUTLULUK

Mutluluk, insanı mutlu eden bir takım nesnelere kavuşmak mı demektir? İnsan şöyle düşünebilir: İki odası, iki yatağı, iki ekmeği olan bir kimse, bir tek odası, bir tek yatağı, bir tek ekmeği olandan iki kat daha mutludur. Kısaca, mutluluğun gelirle orantılı olduğu sanılır. Bazı kimseler, her zaman pek de içlerinden gelmeden, bu düşünceyi din adına, ahlak adına savunurlar, bir yandan da güzel talkınların parlaklığı sayesinde, ceplerini doldurmaktan geri kalmazlar. Ben kendim, bu görüşü din ya da ahlak adına değil, psikoloji ve dünya görüşü bakımından savunurum. Eğer mutluluk gelirle orantılıysa, makineden yana olan kanıtla çürütülemez; yoksa bütün sorunun yeniden incelenmesi gerekir.

İnsanların hem beden gereksemeleri, hem gönül gereksemeleri vardır. Beden gereksemeleri, doyurulmayınca, birinci plana geçerler. Doyurulunca da, onlardan ayrı olan gönül gereksemeleri önem kazanır. Modern endüstri topluluklarında, en ilkel beden gereksemeleri bile tamamen doyurulmayan bir sürü erkek, kadın ve çocuk vardır. Bunları göz önünde tutarsak, mutluluğun ilk koşulu zenginliğin artmasıdır, deriz. Ama bunların gereksemeleri doyurulmaz şeyler değildir. Ben bu türlü insanların değil gerekli olandan fazlasına, çok fazlasına sahip olanların sözünü edeceğim.

Niçin hepimiz, bugün gelirimizi arttırmak istiyoruz? İlk bakışta insana şöyle gelebilir: İstediğimiz şeyler hep elle tutulur şeylerdir. Aslına bakarsanız, biz bunları komşumuzu imrendirmek için isteriz. Bir adam daha geniş bir eve, daha kibar bir mahalleye taşındığı zaman karısının daha iyi ahbaplarla düşüp kalkacağını, eski mutsuz ahbaplarından kurtulacağını umar. Oğlunu iyi bir okula ya da paralı bir üniversiteye gönderdiği zaman, kurabileceği iyi ilişkileri düşünür ve böylece fazla harç vermenin avuntusunu bulur. Avrupa ve Amerika'nın bütün büyük kentlerinde bazı mahallelerdeki evler - sırf modadır diye - başka mahallelerdeki aynı ölçüde iyi evlerden daha pahalıdır. Tutkularımızın güçlülerinden biri de hayranlık ve saygı görmek isteğidir. Bugün zengin görünen insanların dört bir yanı hayranlık ve saygı ile çevrilidir. İşte, insanların zengin olmak istemelerinin başlıca nedeni budur. Paralarıyla satın alabilecekleri şeyler ancak ikinci derecede bir rol oynar. Örneğin, bir tabloyu bir başkasından ayırt edemeyen ama, bir bilirkişi yardımıyla eski resim ustalarının tablolarıyla bir resim galerisi meydana getiren milyoneri düşünün. Onun bu tablolardan duyduğu tek haz, başkalarının onları kaç paraya satın aldığını bilmeleri düşüncesidir. Para pula karşı duyulan istek, insan doğasından ayrılmaz bir şey değildir ve başka türlü toplum ilişkileriyle pekâlâ ortadan kalkabilir. Eğer yasa gereği, hepimizin geliri birbirinin tıpı tıpına eşit olsaydı, komşularımıza üstün olmak için başka yollara başvururduk, bugünkü para pul isteğimiz de büyük ölçüde ortadan kalkardı. Dahası var: Bu istek, yarışmanın özünde olduğu gibi, ancak yarıştığımız adamı aştığımız zaman bizi mutlu, onu da mutsuz edebilir. Genel bir servet artışı, yarışanlara bir üstünlük vermez, bu nedenden mutluluk da sağlamaz. Elde edilen malların insana haz verdiği su götürmez. Ama, bu bizi para pul edinmeye iten şeyin bir

yanıdır sade, Mutluluğumuz yarışmadan geldiğine göre, mutluluğun toptan artışı, hiç de gelirin artışından ileri gelmez, bu artış ister genel ister özel olsun.

Makine mutluluğu arttırır diyen görüşü tutarsak - salt yoksullukla savaşma dışında - rahatlığın artışı bu görüşü destekleyen bir değer taşımaz. Bu durumda işe yaraması için de hiç özünlü bir neden yoktur. Nüfusu olduğu yerde duraklayan bir memlekette yoksulluk makine olmadan da önlenebilir. Fransa bu görüşe bir örnek olabilir. Çünkü, orada pek az yoksulluk vardır; Amerika'dan, İngiltere'den ve savaş ötesi Almanya'dan çok az makine vardır. Tam tersine, çok makine olan memleketlerde daha çok yoksulluk bulunabilir... Yoksulluğun ortadan kaldırılması makineye bağlı değildir, bambaşka etkenlere, biraz nüfusun yoğunluğuna, biraz da politik koşullara bağlıdır. Yoksulluğu önlemek için, servet artışının değeri pek büyük değildir.

Bununla birlikte, makine, bizi, insan mutluluğunun önemli öğelerinden olan iki şeyden yoksun bırakır; Bunlar başlıca, içtenlik ve çeşitliliktir... Düşüncenin karşıtı olmak bakımından makine köleliğine karşı içtepilerimizin başkaldırması bugüne dek pek kötü bir yön almıştır. İnsan toplum içinde yaşamaya başladı başlayalı bir savaşa zorlanma vardır. Ama, bu, eskiden ne böyle şiddetliydi ne de bugünkü kadar kesin. XVIII. yüzyılda, Fransa ile İngiltere arasında sayısız savaşlar oldu. Bu milletler dünya egemenliği için savaşıyorlardı. Ama, bütün bu savaş yıllarında iki ulus birbirini sever, sayardı. Subaylar kendilerini yenenlerin toplantılarına katılır, sofralarında saygı değer bir konuk gibi yer alırlardı. 1865'de, Hollanda ile aramızda patlayan savaşın ilk günlerinde, Afrika'dan gelen bir adam bu memlekette Hollandalıların yaptıkları işkenceleri uzun uzun anlatmıştı. Biz İngilizler, bu adamın anlattıklarının yalan olduğuna inanmıştık. Bu yüzden onu cezalandırdık, aynı za-

manda Hollanda'nın yalanlamasını da yayınladık. Bu olay geçen savaşta olsaydı o adama büyük önem verir, anlattıklarından kuşkuya düşenleri de hapse tıkardık. Bugünkü savaş barbarlığının en büyük günahı, üç ayrı yönden etki yapan makineden gelir. Makine bir defa, daha büyük ordulaların kurulmasına yaramıştır. Sonra, insanın en aşağılık içgüdülerine seslenen ucuz yayınlara yol açmıştır. Daha sonra da, - bizi ilgilendiren asıl bu noktadır - insan doğasının içten ve başı boş yanını hareketsiz bırakmıştır. Bilinç altında, içten içe durmadan çalışan ve sonunda karışık bir hoşnutsuzluk yaratan bu yanımız savaş propagandasıyla kolayca avlanabilir. Savaş, bu hoşnutsuzluk durumu için bir boşalma yolu olur. Makineyi ortadan kaldırmakla bu duruma bir deva bulamayacağımız da açıktır. Bu türlü bir önlem yobazca bir önlem olur; hem uygulanmasına da olanak yoktur. Makinenin yarattığı kötülükleri önlemenin tek yolu, yaşamın tekrenkliliğini zaman zaman kaldırmak ve bu arada, insanları her türlü önlemlere başvurarak, serüvene zorlamak olmalı. Çok kimse, hayatlarını dağ sporlarında tehlikeye atmak olanağı bulunca, artık savaş isteğinden vazgeçecektir... Makine yaşayımızı değiştirmiştir. ama, içgüdülerimizi etkileyememiştir. Bu yüzden de ortaya bir uymazlık çıkmıştır.

Nefsi körletmek ve zararlı davranışları yalnız dıştan yasak etmek, başı boş içgüdülerimizi yönetmeye yeter yollar değildir. Bu yetersizliğin nedeni, bu içgüdülerimizin, tıpkı ortaçağ şeytanları gibi durmadan kılık değiştirmek yetisinde oluşlarından ileri gelmektedir. Bu kılık değiştirmelerin bazıları, ruh uzmanlarını bile aldatmaktadır. Tek etkili çare içgüdülerimizin özünü bulup meydana çıkarmak ve onu en az zararlı yoldan doyurmaya çalışmaktır. Madem, makinenin en çok ezip boğduğu şey içtenliktir, onun yerine konabilecek tek şey, kişisel girişimin gelişebileceği fırsatlar yaratmaktadır. Bu pahalıya

mal olacaktır elbette, ama şurası da su götürmez ki, buna harcanacak paralar savaşa harcananlardan kıyaslanmayacak kadar az olacaktır. İnsanların yaşamını herhangi yoldan düzeltmek işinde, insan yaradılışının özünü anlamak temel olmalıdır. Bilim, fizik dünyanın yasalarını buyruğu altına almada mucizeler yaratmıştır. Ama, bugüne dek, kendi yaradılışımızın yasalarını, yıldızların ve elektronların yasalarndan çok daha az anlamaktayız. Bilim insan doğasını anlayacak kerteye vardığı zaman, makinenin ve fizik büimlerinin şimdiye dek yaratamadıkları bir mutluluğu insanlar insanlara sağlamak gücüne kavuşacaklardır.

ÜÇ ÇEŞİT ÇATIŞMA

Bir şeylerle çatışma durumunda olmak insanın yaradılışı gereğidir. Bu çatışmada, insanların kimi yener, kimi yenilir. Genel olarak, yenilenlerin soyu azalır ya da tükenir. Bunun sonucu şudur ki, insandan insana geçen psikoloji, yenenlerin psikolojisidir. Yenme şansının yüzde elli olduğu an her yerde, insan iyimserliği bu şansı olduğundan fazla görür. Bunun böyle olması, yaşayanlar için mutlu bir şeydir. Yenilenin görüşü ise unutulur gider.

İnsanların, ister istemez giriştiği çatışmalar üç çeşittir: Bunlar:

1. İnsanın doğayla,
2. İnsanın insanla,
3. İnsanın kendisiyle olan çatışmalarıdır.

Bu çatışmalar, özleri bakımından birbirinden çok ayrıdır ve tarih boyunca bunların görece önemi durmadan değişir. Bu üç çatışmayı yöneten yollar birbirinden apayrıdır. Doğayla olan çatışmayı, fizik bilimleri ve teknik ustalık yürütür. İnsanla olan çatışma, politika ve savaşla yürür. İnsanın iç savaşını da, bugüne kadar din yönetmiştir. Bugün, bu çatışmayı psikanaliz yöntemleriyle, bilimsel olarak yürütebileceklerini ileri sürenler vardır. Ama, bu yöntemlerin bütün gereksemeleri karşılayacağını sanmıyorum.

Doğayla olan çatışma, bir anlamda, en ağır basamadır. Çünkü, bu çatışmada yenmek yaşıyabilmenin koşuludur. Buzlar çağında ya da bereketli topraklar kuruyunca, ya da depremler bütün vadileri altüst edince yok olan insanlar, doğayla olan çatışmada yenilmişlerdir. Bütün kıtlıklarda ve hastalık salgınlarında ölenler gibi. Doğaya karşı elde edilen her utku, insan soyunun sayıca artmasını olası kılmış ve başlıca da bu uğurda kullanılmıştır.

Ama, insan çevresini dizginledikçe, benzerleriyle olan ilişkileri önem kazanmaya başlıyor. Çünkü, doğayı dizginleme, en ilkel insan gruplarından daha tutarlı toplumsal toplulukları gerektiriyor, bir de, günlük ekmek gittikçe daha kolay kazanılınca, arta kalan insan gücü düşmanları öldürmek üzere biriktirilebiliyor. İnsanın gelişmesinde, bir an gelir ki, teknik sayesinde insan düşmanlarını öldürmekten çok, rakipleriyle anlaşma yoluyla zenginleşir. Bu döneme gelince, tekniğin gerekleri insanın insanla çatışmasının durmasını, ya da, hiç olmazsa, gevşemesini gerektirir. Bu dönemde (ki insanlık bugün ona ulaşmıştır) çözümlenmesi en önemli sorun, insanın kendisiyle olan çatışmasıdır. Öbür iki çeşit çatışma çağlar boyunca insan doğasını, eskiden benimsenmiş ama, bugün teknik bakımdan eskimiş kalıplara sokmuştur. Dış savaş çağları, ruhundaki bir iç savaşta yansıdılar. Bu ruhtaki iç savaşta bir taraf öbür tarafa "günah" adını veriyor ve onu yenmeye çalışıyor. Ama, bu savaşta, utku hiçbir zaman dış çatışmadaki kadar tam olmuyor ve her bozgundan sonra, günah çirkin başını kaldırıyor. Başlangıçta dış savaşın bir yanlısı olan bu sonsuz iç savaş, sonradan, tam tersine, bir dış savaşın kaynağı oluyor. Günah, doğanın sadece bir yanıdır ama, düşmanlarımın bütün doğasıdır. Eski ahlakçıların inancı buydu. Böyle olunca, kendi ile barış halinde olmayan ruh, dış dünya ile de olamaz. Ve dış davranışlar, insanın kendi içindeki savaşı

gizlemek için sürüp gitmek zorundadırlar. Bunun içindir ki, insanın kendi ile savaşı, insanın gelişmesi sonunda en büyük önemi kazanmaktadır.

Her çeşit savaşın bir uzlaşma ile bitmesi gerekir. Doğayla çatışma bir uzlaşma ile bitmiştir. Çünkü, insan doğanın gizlerini öğrendiği için onunla işbirliği yapabilecek duruma gelmiştir. İnsanın insanla çatışmasının, herkese yetecek kadar besin bulunmadıkça bir görevi vardır. Ama doğanın dizginlenmesiyle herkesi beslemek olanağı kazanılınca ve gelişen teknik işbirliğini geniş ölçüde yararlı duruma getirince, insanın insanla çatışması bir "anachronisme" oluyor. Bu çatışmanın, dünya devleti isteyenlerin düşündüğü gibi, politik ve ekonomik bir birleşmeyle sona ermesi gerekir. Bu yoldan insanla insan arasında bir dış uzlaşma kurulabilir. Ama, insan kendi kendisiyle uzlaşmaya varmadıkça, (kendi içinin bir yanını yenilmesi gereken bir düşman saymaktan vazgeçmedikçe) bu dış uzlaşma temelli olmayacaktır. İşte, insanların tarihi, geçmişi ve umarım, yarını, kısaca budur.

ÖZGÜRLÜK ÜSTÜNE

Bu yazımda, politik ve ekonomik görüşlerle kişisel yaşamımızı yönetmesi gereken birey ahlakı arasındaki ilişkileri göstermek ve uğradığımız kötülüklere, geçirdiğimiz tehlikelere karşın, pek uzak olmayan bir gelecekte, insanlık için büyük umutlar besleyebileceğimizi söylemek istiyorum.

Birey ahlakı, özellikle kültür alanında göz önüne alınmalıdır. Kültürde çeşitlilik, ilerlemenin koşullarından biridir. Üniversiteler, bilim dernekleri ve daha başka bağımsız kurumlar, bu bakımdan büyük bir değer taşırlar. Bugün, Rusya'daki görünüm üzücüdür. Bilginlerin, hiç bilgileri olmayan ama, gülünç kararlarını ekonomik baskılara, polis gücüne başvurarak zorla kabul ettiren politika adamlarının buyruklarıyla bilgi düşmanlığına katılmaları yürekler acısı bir şeydir. Bu acıklı durumu, ancak politika adamlarının davranışlarını yetkilerine uygun sandığımız alanlarda toplamakla önleyebiliriz. Bu adamların, iyi müzik hangisidir, iyi biyoloji ya da felsefe hangisidir gibi konulara karar vermeye ne hakları olmalı, ne de iddiaları.

Birey özgürlüğü ve ahlakı:

Ama, özgürlük, sadece bir kültür işi değildir. Hiç kimse ne tümüyle özgürdür, ne tümüyle köle. Her insan özgür olduğu ölçüde, davranışını uydurmak zorunda ol-

duğu bir birey ahlakına da muhtaçtır. Bazı kimseler diyeceklerdir ki, birey bağlı olduğu topluluğun ahlakına uyuversin. Ama, antropoloji incelemeleri yapmış olan herhangi bir kimsenin bu türlü bir yanıtla yetineceğini sanmıyorum. İnsanları kurban etmeler, yamyamlık ve buna benzer birçok alışkanlık ancak, toplumun benimsediği ahlaka karşı, birey ahlakının diretmesiyle ortadan kalkmıştır. Eğer içten bir istekle, günün koşulları içinde olabilen en iyi bir yaşam sürmek istiyorsak, çevremize, genel olarak, benimsenmiş töre ve inançlara eleştirici bir gözle bakmamız gerekir.

Bununla birlikte, iyi insan olarak yaşamak için, kamusal görevlerini yerine getirmek yetmez; insanın kendini aşması da gerekir. Çünkü, insan bir bakıma, toplumsal bir varlıksa da, tümüyle değildir. Düşünceleri, duyguları ve içtepileri mantıklı ya da mantıksız, soylu ya da aşağılık olabilir; sevgiye ya da nefrete dayanabilir. İnsanın yaşamı çekilebilir olmak için bu düşüncelerin, bu duyguların, bu içtepüerin en iyilerinin dışa vurabilmeleri gerekir. Kişisel olgunluk, bir bakıma, başkalarına iyi davranmaksa da, bunun bir başka yönü daha vardır. Görevinizi gereksiz eğlenceler yüzünden savsatırsanız, vicdanınız rahatsız olur. Ama, bir an için güzel bir müziğe ya da güneşin batışına kendinizi kaptırırsanız, hiç de utanç duymazsınız. Vaktimi boşuna harcadım, diye içinize kurt düşmez. Bütün büyük din adamları, aydın kişiler kendilerini yaratıcı içtepilere kaptırmakta bir çeşit ahlak coşkunluğu duyduklarını göstermişlerdir. Bu coşkunluk, din kitaplarının "Tanrı'ya olan ödev" dedikleri ve bana göre dinsel inançlardan ayrılabilen şeyin temelidir. Benzerime karşı olan görevim (daha doğrusu onun bana yakıştırdığı görevim) belki, görevlerimin hepsini içine almaz. Eğer, hükümet gücünün kötü saydığı şeye aykırı davranmanın doğruluğuna içten inanıyorsam, inancıma uymak zorun-

dayımdır. Karşılık olarak (önemli nedenler dışında) toplum kendi inancına uymakta beni özgür bırakmalıdır. Ama, her türlü sıkı toplum baskılarından kurtulması gereken sadece görev duygusunun esinlediği davranışlar değildir. Sanatçı, ya da bilgin, toplum bakımından, en iyi olanı yapabilirler ama, onlar sadece görev duygusuyla davranmazlar. Resim yapmak, ya da bilim araştırmalarında bulunmak tabii bir içtepi ister. Yoksa, resimler değersiz, buluşlar da önemsiz kalırlar.

Amaçlar ve araçlar :

İnsan yaşamının renksiz ve anlamsız olmaması için, kimi şeylerin yararlarından büsbütün bağımsız bir değerleri olduğunu anlamak gerekir. Bir şey yararlıysa, herhangi bir başka nesneyi elde etmeye yaradığı, yani bir araç olduğu için yararlıdır. Bu başka şey de, sadece bir araç değilse kendi için değerlendirilmelidir. Yoksa, yararlılığı havada kalabilir. "Benim pratik bir zekâm var" diyen insanların çoğu, sadece araçlarla uğraşırlar. Ama, onların aldı yarım akıldır. Akım öbür yarısını - amaçlarla ilgili olan öbür yarısını - hesaba kattığımız zaman ekonomik mekanizma ve insan yaşamının bütünü tamamen yeni bir yön alır. Artık: Üretenler neyi ürettiler, tüketenler neyi tükettiler diye sormayız. Üretenlerle tüketenlerin yaşamında, yaşamanın tadına varmaları bakımından ne gibi değişiklikler oldu diye sorarız. Bu yaradılışı onlara neler duyurdu, neler tanıttı, neler yaptırdı? İlkel toplumların oyun ve türkülerle dile getirdikleri şu yaşama sevincini duydular mı, bunu öğrenmek isteriz.

Bir gün, beni Los Angeles'de Meksikalıların bulundu ğu bir mahalleye götürdüler. Dediklerine göre, bunlar, tembel, serseri insanlarmış. Ama, ben baktım ki bu insanlar, yaşamı bir baş belası diye değil bir nimet olarak ele alıp tadını çıkarıyorlar. Oysa, kaygılar içinde durmadan

çalışan Amerikalılar bu keyfe daha az varıyorlar. Bu düşüncelerimi anlatmak istediğim zaman tam bir anlayışsızlıkla karşılaştım.

Kimi zaman, politikanın, ekonominin, genel olarak, toplum düzeninin birer **amaç** değil, birer **araç** olduğunu unutuyoruz. Politik düşüncelerimiz ve toplum üstüne görüşlerimiz, "Yöneticilerin görüş yanılgısı" diyebileceğimiz yanılgıya düşebilir; yani, toplumu organik bir bütün diye görmeye (gözümüze hoş ve düzenli geliyorsa), iyi saymaya alışıyoruz. Ama, toplum, dıştan seyredilmesi hoş olmak için değil, onu meydana getiren insan teklerine mutlu bir yaşam sağlamak için vardır ve bu amaç için var olmalıdır. İyi bir toplum, onu meydana getirenlere mutlu bir yaşam sağlayan bir araçtır, yoksa özünde bir çeşit ayrı ve bağımsız bir üstün deger bulunan bir şey değildir.

Bir devlet "iyi", ya da "kötü" olabilir mi?

Millet bir organdır denildiği zaman, bir benzetme yapılıyor. Yalnız, bu benzetmenin sınırları bilinmezse, tehlikeli olabilir. İnsanlarla gelişmiş hayvanlar, kelimenin dar anlamında, birer organdırlar: Bir insanın başına gelenler -iyilik olsun, kötülük olsun- bedeninin şu ya da bu bölümüne değil, tek ve aynı varlık olarak, bütün bedenine gelir. Dişim ya da ayağım ağrıyor deriz ama, ağrı çeken dişim ya da ayağım beynime sinirlere bağlı olmasaydı ağrı duymazdım. Bunun içindir ki, iyilik de kötülük de, insanın, kişinin kendisindedir, yoksa insanın ne şu ne bu kısmında, ne de insanoğullarından oluşan bir topluluktadır. İnsanlardan oluşan bir topluluğun, başka başka kişilerde bulunan iyilik ya da kötülükten ayrı olarak, iyilik ya da kötülük yapabileceğine inanmak yanlıştır. Bu yanılma yaygın olduğu ölçüde, toplumu dosdoğru zorba yönetime götürür ve sonunda tehlikeli olur. Devletin, yurttaşların rahatını sağlamaya yarayan bir araç olarak değil, özünde iyi ya da

kötü olabileceğini düşünen filozoflar ve politikacılar vardır. Ben kendim, bu türlü düşünüşe katılmakta hiçbir neden görmüyorum. "Devlet" bir soyutlamadır, ne haz duyar, ne acı çeker, ne mutlanır, ne de korkar. Devletin niyetleri sandığımız şey onu yöneten kişilerin niyetlerinden başka bir şey değildir. O kadar ki, devletin yüceltilmesi, aslında, az sayıda yöneticilerin yüceltilmesidir sadece. Hiçbir demokrat bu kadar haksız bir kuramı hoş görmez.

Bana aynı ölçüde yetersiz gelen bir ahlak görüşü de biyolojik bir görüştür. Birçok biyoloji bilgininin bu görüşe katıldıklarını da pek sanmıyorum. Bu görüş evrim düşüncesine dayanıyor ve türlerin yaşamasına son amaç gözüyle bakıyor. Olaylara bu türlü mekanik ve aritmetik bir açıdan bakmanın doğruluğu neyle ispatlanabilir, aklım ermiyor. Bir hektar toprakta, bütün dünyadaki insanlardan çok karınca bulunduğunu ispatlamak kolaydır. Ama, bu karıncaların insanlara üstünlüğünü kabul etmemiz için bir neden olamaz. Hem, gerçekten insan diyebileceğimiz insan, pislik ve yoksulluk içinde yaşayan geniş bir insan topluluğunu, oldukça rahat ve mutlu yaşayan küçük bir insan topluluğuna üstün sayabilir. Soyun yaşaması her şeyin koşuludur, orası doğru. Ama, değerli olanın yaşaması için bu sadece bir koşuldur, o kadar. Sadece yaşamanın hiç değeri olmayabilir de. Bugünkü bilim ve teknik dünyasında soyun yaşaması, hükümetten çok şeyler istemektedir. Bu yaşamayı değerlendirecek şey, genel olarak, hükümetin yetkisine girmeyen kaynaklardan gelecektir.

Süregelen savaş :

Çağımızın tehlikelerini akıldan çıkarmamak koşuluyla, önce vardığım bir takım sonuçları burada yinelemek ve özellikle, beslemeye hakkımız olduğunu sandığım umutları dile getirmek istiyordum. Her şeyden önce, toplu-

mun birliğini kendine dert edinenlerle, kişisel girişime fazla değer verenler arasında, ta eski Yunanlılara kadar uzanan eski bir anlaşmazlık vardır. Bu anlaşmazlığa, apaçık bir çözüm yolu bulunabileceğini pek sanmıyorum.

Olayları iyiye yöneltmek, türlü ayarlamalar, uzlaşmalar yapmakla yetinmek gerekecektir. Bütün tarih boyunca, aşırı anarşi dönemlerinin ardından sıkı hükümet kontrolüne bağlı dönemler gelmiştir. Bizim içinde bulunduğumuz dönemde, dünya devletini bugüne kadar ilgilendiren konular dışında, devlet gücüne pek fazla yer verilmiş, kişisel girişimi elde tutmaya pek dikkat edilmemiştir. Büyük kurumları yönetenler, insanoğlunun gerçekte ne olduğunu unutmaya yüz tutmuşlar hep. Sistemleri insanlara uyduracak yerde, insanları sistemlere uydurmaya çalışmışlar. Yüksek ölçüde örgütlenmiş toplumlardaki içtenlik ve kendindenlik yokluğu, hükümet gücünün geniş topraklar üzerinde uzaktan kurduğu kontroldan ileri gelmektedir.

Merkezsiz yönetimin yararlarından biri, kişisel davranışlara olan umutlarımızı dile getirmek bakımından bizlere yeni yeni olanaklar sağlamasıdır. Politik düşüncelerimiz, yalnız büyük sorunlar ve dünyanın karşılaştığı tehlikeler üzerinde toplanırsa, kolayca umutsuzluğa düşebiliriz. Savaş korkusu, devrim korkusu, yobazlık korkusu yaradılışımıza ve bağlı olduğunuz partiye göre, sizi durmadan rahatsız edebilir. Bir avuç güçlü tekler arasında olmadıkça, bu kadar geniş sorunları hiç çözemeyecekmişsiniz gibi gelir size. Ama, daha dar sorunlar, örneğin kentinizin ya da sendikanızın ya da partinizin belli bir bölgesindeki parçasını düzeltmeyi umabilirsiniz. Bu, bir umut havası doğurur. Umutsa, daha önemli, daha büyük sorunları çözümlemek bakımından en çok gerek duyduğumuz bir şeydir.

Dünya bir takım politik inançların kurbanıdır. Bunların en güçlüsü, çağımızda, kapitalizmle komünizmdir. Kesin ve doğmatik bir biçimde ikisinin de gerçek kötülüklere bir devâ olabileceğine inanmıyorum. Kapitalizm bazı kimselere girişim olanakları sağlıyor; komünizm de, herkese bir çeşit bölgesel güven sağlayabilirdi. Ne var ki, gerçekte bunu yapmıyor. insanlar, her şeyi basite indiren kuramların etkisinden ve bunların doğurduğu anlaşmazlıklardan kurtulabilseler, bilim tekniğinin akıllıca kullanılmasıyla, herkese girişim, güven ve olanaklar verilebilir. Ne yazık ki, ne bilgimizi ne de yaşamımızı mutlu, hatta olağanüstü bir hale sokmaya elverişli yollardan faydalanmasını öğrenememişiz. İnsanlığı ezen, yalnız geçirdiği ya da korktuğu savaşlar değildir. Bundan başka, günlük yaşayışımızı yöneten ve bizi köle yapan soyut güçlerin altında eziliyoruz. Bu, sahne tanrılara tapmanın sonucudur.

Yalnız adalet yetmez:

İnsanlar köleliği buldu bulalı, güçlüler, başkalarını mutsuzluğa götüren yollarla mutluluğa kavuşacaklarını sandılar. Demokrasi yavaş yavaş ilerleyip de, son zamanda politikaya ve ekonomiye Hıristiyan ahlakı ilkelerini uygulamaya başlayınca, köle sahiplerinin ülküsünden daha üstün bir ülkü kendini kabul ettirir oldu. Ama, adaleti karmaşık sistemler yoluyla arayınca insan, adaletin kendi kendine yetmezliğini unutabilir. Günlük sevinçler, insanın her çeşit kaygıdan uzak olduğu anlar, serüvenler, yaratıcı iş olanakları, hiç değilse, adalet kadar, insanların yaşamaktan haz duyabilecekleri yeni bir yaşamın doğuşuna yardım edebilirler. Tekrenklilik belki, sevince keder karışan bir yaşamdan da öldürücü olabilir. Toplum ve yönetim işlerinde yenilik yapanlar, çok zaman, iyi niyetli kişilerdir. Ama, bunlar yaşlı insanlardır. Çoğu kez, yalnız

doğallık değil, her çeşit kişisel gurur peşinde olduklarını unuturlar. Büyük bir fatihin gururu, iyi düzenli bir dünyanın göz yumabileceği gururlardan değildir. Ama, sanatçının, bulucunun, çölleri bahçeye çeviren insanın gururuysa, iyi bir gururdur. Bizim toplum düzenimiz bu çeşit gururu çok sayıda insanlar için de olası kılmalıdır.

Eskiden, barbar atalarımızı hayvan ve balık avına sürükliyen içgüdülerin boşalması gerek. Bunlar içe tepilseler mi, kin ve kötülük haline gelirler. Ama, bu içgüdüler için kötü olmıyan bir takım boşalmalar vardır. Savaş yerine imrenmenin yarattığı çaba, av yerine serüven buluşların verdiği sevinçler konabilir. Savaşçı içtepilerimize bakıp, insan doğasının savaşlara ve başkaca yıkıcı anlaşmazlıklara gereksemesi var, diyenlerle dünyada anlaşamam. Ben şöyle düşünüyorum : Bu savaşçı içtepüerimizin önemli bir rolü vardır; zararları da son derece azaltılabilir. İnsanlar artık yoksul düşmek korkusundan kurtuldukları zaman cimrilik azalacaktır. İnsanın güçlü olma isteği, başkalarına zarar vermiyecek yollardan, doğayı dizginlememize yarıyan buluşlar ve icatlar, yürekleri kazanan kitaplar ve sanat yapıtları ya da inandırıcı yayınlarıyla doyurabilir.

Dış doğanın baskılarından kurtulma yolu, bugün, insana geçmişte eşi görülmedik bir rahatlık sağlıyabilir. Bu rahatlığın gerçekleşmesi için, insan tekinin başkalarına zarar vermiyecek işler yapmakta, insanın yaşamını zenginleştirecek yollar aramakta özgür olması gerekir. Bizim bugünkü eksiğimiz, dışımızdaki doğa gerçeklerini korkunç bir ölçüde anlar ve yenebilirken, içimizdeki güçleri anlayıp yenememizden geliyor. Ancak bu içgüçleri anlayıp dizginlemekle umutlarımızı gerçekleştirebiliriz, o umutlar ki, hiç de güçlerimizin dışında olmadıkları halde, delüiğimiz yüzünden bugüne kadar, çoğu kez, boşuna çıkmışlardır.

ÖZGÜRLÜĞÜN TÜRLÜSÜ VAR

Herbert Samuel

Bugün karşımızdaki baş sorun şu : Özgür dediğimiz dünyada savunmaya değer ne var? Buna karşılık olarak denilebilir ki, Batı uygarlığının bu çağdaki amaçları, geçmiş çağların değer verdiği amaçlardan ayrılmaktadır.. Bugün kendimize amaç olarak fetihçiliği, başkalarını boyunduruk altına almayı (bir memleketin başka memleketleri, bir ırkın başka ırkları, bir dinin başka dinleri buyruğu altına almasını; kıralların, imparatorların şan şeref tutkusunu) istemiyoruz. Herhangi sınıfın, toplumun geri kalan yanı zararına elde edebileceği malı mülkü ve lüksü de amaç saymıyoruz. Ama, özetlersek, amacımız rahat yaşamak, insan tekinin rahat yaşaması diyemez miyiz? Bu sözümle sanırım ki rahat memleket demek, bir sınıfın kesesini, öbürlerinin zararına parayla dolduran memleket demektir. Ama benim için rahatlık sözünde bu sözcüğü, içine alabileceği bütün öğeler var : Düşünce, ahlak ve iç rahatlığı ve bilgi (bilim, sanat, din bilgisi) Belki hepsinin üstünde de özgürlük.

Harold Nicolson — Ne dersin, Russell? Özgür dünyanın değer ölçülerinin bu tanımını sen de kabul eder misin?

Bertrand Russell — Genel olarak kabul ederim, sanıyorum. Ama, galiba ben maddî şeyler üzerinde Samuel'den daha çok duracağım. Gerçi çok zenginliğin büyük bir

iyilik olmadığı doğrudur. Yalnız çok yoksulluğun da büyük bir kötülük olduğu kanısındayım. Komünist rejime başlıca itirazlarımdan biri de budur. Daha doğrusu, demokratça olmıyan her rejime karşı söyliyeceğim şu : Hemen her zaman devlet gücünü kimler elinde bulunduruyorsa zenginliği de onlara vermesi, halkı yarı aç bu durumda tutmasıdır Onun için herkese şunu duyurmak isterim : Açlıktan ölmek istemiyorsanız, demokrasiyi desteklemelisiniz?

Harold Nicolson — Samuel, demin sen "özgürlük" sözünü kullandın. Bu sözle ne demk istediğini açıklar mısın? Çünkü çoğu insanlar bu sözü, ne dediklerini pek düşünmeden kullanıyorlar.

Herbert Samuel — Gerçekten öyle. Özgürlük üstüne söylenenler de insanın aklını çok karıştırıyor. Neden sonra insan farkediyor ki, özgürlük, yani özgürlük kavramı, tek bir şey değilmiş; içine birçok şey alıyormuş. Bir memleket yabancı bir devletin yönetimindeyse, o memleket için, özgür değildir deriz, memleket de millî kurtuluş peşinde olur. Bir milletin, bütün halkına yöneticilerini seçmek hakkını sağhyan bir anayasası yoksa, o millet özgür değildir deriz, millet de anayasa özgürlüğü kazanmaya çalışır. Üçüncü olarak, birey özgürlüğü olmadığı zaman insanlar özgür değüdir. Gereksiz yere, durmadan yasalar ve tüzüklerle rahatsız ediliyorlarsa özgürlükleri yoktur; köle edilmiş ya da köle derkesine düşürülmüş olabilirler. Dördüncü bir nokta daha var ki, bence bu noktada çağdaş özgürlük yakın zamanlardaki (hatta John Stuard Mill günündeki) özgürlük kavramından ayrılıyor. Özgürlüğü doğuran öğelerin bu dördüncüsü de kuşku yok ki, ekonomik özgürlüktür. Yoksulluk, bilgisizlik, saatler saati didinip çalışmak, yerinden işinden güvenli olmamak gibi kötü koşullar içinde çalışan insana gerçekten özgür denemez. Böyle bir insan yaşamını dilediği ve

layık olduğu biçimde geçiriyor olamaz.. Bu öğelerin kimisini öbürlerinin uğruna bazan feda etmek zorunda kalınabilir belki, ama özgürlük denince bu dört öğe de bulunmalıdır; yani ulusca, hukukça, bireyce ve ekonomice özgürlük Bümem sen bunu kabul ediyor musun Russell?

Bertrand Russell — Evet, kabul ediyorum. Ancak ben, yaradılışım gereği, en çok insan tekinin özgürlüğüne önem veriyorum. Bence en önemli özgürlük : Bir şey yapmak istiyen, yapacağı şey belki de gerçekten değerli çıkacak olan bir insanın özgürlüğüdür. Bunu, çağdaşları değerli saymadıkları halde de, insan inadına yapabilmeli. İnsanlık tarihinde yapılan en güzel işler böyle olmuştur : Bu işler hep zamanlarında yapılmaması daha uygun görülmüş şeylerdir; ama, yapanlar inadına giderek yaptılar. Şu var ki, bu noktada ekonomik özgürlükle karşılaşıyoruz. İnsana davranış serbestliği veren tek ekonomik özgürlük biçimi de babadan kalma varlıktır. Başka türlü olmuyor. Nitekim, dikkat ederseniz göreceksiniz ki Milton, Darwin gibi kimseler babadan kalma servetle yaşamış ve yapmak istediklerini o sayede yapabilmişlerdir. Bu olanak da bugün kaybolmakta bulunan şeylerden biridir. Ortaya bir sorun çıkıyor.

Herbert Samuel — Ekonomik özgürlüğün zenginliğe, para, pula dayandığı düşüncesine katılmıyacağım. Geçen yüzyıl içinde, hele son elli yıldır, birçok memlekette halka, halkı oluşturan teklere, elden geldiğince geniş bir ekonomik özgürlük sağlamak amaç edinilmiştir. Bence de bugün bu çeşit özgürlük, Batı demokrasilerinde şimdiye kadar olduğundan daha çok rahatlık, daha çok serbest vakit, daha çeşitli olanak var. Babadan kalma servet bulunmsa, ya da pek azalmış olsa bile, toplum yaşamında öyle bir düzeye ulaşılabilir ki o düzeyde insanlar için çok geniş ölçüde ekonomik özgürlük sağlanabilecektir sanıyorum.

(Orhan Burian'ın çevirisinden alınmıştır.)

EĞİTİM ÜSTÜNE

Eğitimde tutacağımız yolu seçmeden önce, eğitmekle nereye varmak istediğimizi bilmemiz gerek. Dr. Arnold'un istediği "Düşüncede bir alçakgönüllülüğe varmak"la, Aristo'nun "yüce" insanmda bulunmayan bir nitelik, Nietzsche'nin ülküsü Hıristiyanlıkla bağdaşamaz. Kant'ınki de öyle. İsa, sevgi yolunu öğütler. Kant ise, çıkış noktası sevgi olan hiçbir iş tam anlamıyla erdemli olamaz der. İyi karakterin öğeleri üstünde anlaşanlar bile, bu öğelerden hangisinin daha önemli olduğu noktasında ayrılırlar. Kimi yiğitliğe, kimi bilgiye, kimi de iyiliğe ya da doğruluğa önem verir. Bir adam, büyük Brutus gibi, insanın devlete olan ödevini aile sevgisinden üstün tutar. Bir başkası, Konfüçyüs gibi, aile sevgisini ön plana alır. Bütün bu görüş ayrılıkları, eğitim konusunda da ayrılıklara yol açar. Eğitimde en iyisi diye benimsiyeceğimiz yolu kestirmeden önce, ne çeşit bir insan yetiştirmek istediğimizi bilelim.

Bir eğitimci ahmakça bir yanlışlığa düşebilir, varmak istediği amaçlardan bambaşka sonuçlar elde edebilir. Uriah Heep, bir yetimevinde Tanrının alçakgönüllü bir kulcağızı olarak yetiştirildi, ama büsbütün başka bir adam oldu çıktı. Gene de diyebiliriz ki, eğitimciler arasında hatırı sayılır başarılara ulaşmış olanlar az değildir. Örnek olarak Çin okuryazarlarını, çağdaş Japonları, Cizvitleri, Dr. Arnold'u ve Amerika'nın eğitimini yöneten kişileri alalım. Bunların hepsi çeşit çeşit yollardan giderek, büyük başarılar elde ettiler. Gerçi, güttükleri amaçlarda birbirinden çok ayrılıyorlardı, ama hepsinin bir amacı vardı. Eğitimde ne gibi amaçlar güdülmesi noktasında bir kararа varmadan önce, bu çeşitli sistemler üzerinde biraz durmaya değer.

Çin'in gelenksel eğitimi, bir bakıma, Atina'nın parlak günlerindeki eğitime çok benzer. Atinalı çocukların ödevi Momeros'u baştan sona kadar okumak, bellemekti; Çinli çocuklar aynı dikkatle Konfüçyüs'ü öğrenmek zorundaydılar. Atinalılara öğretilen tanrı saygısı, birtakım dinsel törenlerle sağlanır, ama özgür kafa çalışmasına engel olmazdı. Çinliler de atalara tapmayla ilgili bazı dinsel töreler öğrenirler, ama bu törelerin dayandığı inançları benimsemeye hiç de zorlanmazlardı. Okumuş, yetişkin bir adamın davranışlarında zarif bir kuşkuculuk aranırdı : Her konu tartışılabilir, ama kesin, sonuçlara varmak kabalık sayılırdı. İnançlar, insanları savaşa götürür türden değil de, sofrada keyifle tartışılır türden olmalıydı. Carlyle, Platon için "En kutsal bir ortamda büe kendini çok rahat hisseden kibar bir Atinalı centilmen" der. Kutsal ortamda rahat olma özelliği, Çinli bilginlerin hepsinde vardır da, Hıristiyan uygarlığından çıkma bilgelerde yoktur; ya da ancak Goethe gibi Helen kültürüyle yuğrulmuş olanlarda vardır. Atinalılar da, Çinliler de dünyanın tadını çıkarmaya bakarlardı; keyifli yaşama ustüne görüşleri de eşsiz bir güzellik kaygısıyla incelmişti.

Bu iki uygarlık arasında yine de büyük ayrılıklar var. Şu bakımdan ki, geniş anlamda, Yunalılar güçlü, canlı; Çinlilerse uyuşuktu. Yunalılar bu gücü sanata, bilime döktüler ve birbirlerini yoketmekte kullandılar. Bunların hepsinde de eşi görülmemiş başarılar sağladılar. Politika ve yurtseverlik. Yunan gücüne birtakım çıkış noktaları sağladı bir politikacı sürüldü mü, sürgünleri bir araya toplar, ana yurduna saldırırdı. Bir Çinli devlet adamı gözden düştü mü, dağa çekilip, kır yaşamının güzellikleri üstüne şiirler düzerdi. İşte, bu yüzden Yunan uygarlığı kendi kendini yedi bitirdi. Yine de bu ayrılıkların nedenini yalnız eğitimde aramak doğru olmasa gerek; çünkü Konfüçyüs dini, soylu Kyoto'lar bir yana, Japonya da Çin okuryazar-

larında görülen gevşek ve kuşkucu kültüre yol açmadı hiçbir zaman.

Çin eğitimi, durgunluk ve sanat yarattı, ama ne ilerleme, ne de bilim yaratabildi. Kuşkucu bir dünya görüşünden de ancak bu beklenirdi her halde. Tutkulu inançlar ya ilerleme, ya da çöküntü doğurur, durulmaya götürmez. Geleneksel inançlara saldırdığı zaman bile, bilimin kendine özgü inançları vardır; kuşkucu bir edebiyat havası içinde pek gelişemez. Yeni buluşlarla birbirine yaklaşan uluslar kendilerini korumak için güçlü olmak zorundadırlar. Bilim olmazsa, demokrasi de olamaz : Çin uygarlığı bir avuç okuryazarın dışına çıkamamış, Yunan uygarlığıysa kölelik üstüne kurulmuştu. Bu yüzden Çin'in geleneksel eğitimi günümüze uymuyor; nitekim Çinliler bile bırakmışlardır onu. Bazı bakımlardan Çin okuryazarlarına benziyen on sekizinci yüzyıl aydınları da aynı nedenler yüzünden artık yetişmez olmuşlardır.

Çağdaş Japonya'da, eski Çin'e tam karşıt olan bir aksaklık görülür. Çin okuryazarları fazla kuşkucu ve tembel, Japon eğitiminin yetiştirdikleri ise, aşırı kuralcı, kabına sığmaz insanlardır. Eğitimin amacı, ne kuşkuculuğa kapılan, ne de kurallara boyun eğen insanlar yetiştirmek olmalıdır. Eğitimden beklenilen, insanda, ne kadar zor da olsa, belli bir ölçüde bilgiye varabileceği inancını yaratmaktır. Her hangi bir zamanda bilgi olarak kabul edilen şeylerin çoğunda insanların yanıldıklarını, ama bu yanlışları dikkatle, çabayla düzeltebileceğimizi bize öğretmesidir. İnançlarımıza göre davranırken, çok dikkatli olmalıyız; çünkü ufak bir yanlışlık büyük bir yıkım doğurabilir. Yine de, yapacağımız tek şey, inançlarımıza göre davranmaktır. Bu tutum oldukça güçtür, yüksek bir kültür ister, ama duygulardan da vazgeçemez. Güçtür, ama olmayacak bir şey de değildir; bilimsel tutum budur gerçekte. Birçok iyi şey gibi bilgi de güçtür, ama elde edilmez de-

ğildir. Kuralcılık insana güçlükleri unutturur, kuşkuculuksa çıkar yol göstermez. Her ikisinde de bir yanılma vardır gerçekte ve bu yanılma insanlar arasmda yayıldıkça toplumu yıkıma sürükler.

Cizvitler, tıpkı çağdaş Japonlar gibi, eğitimi bir kurumun, yani Katolik kilisenin hizmetine vermek gibi yanlış bir yol tuttular. Her şeyden önce istedikleri, öğrencinin iyiliği değil, onu kilisenin yararına çalışan bir araç yapmaktı. Dinsel görüşlerini benimsiyecek olursak, ayıplıyamayız onları : ruhları cehennem ateşinden kurtarmak, bu dünya ile ilgili her hangi bir işten daha önemlidir ve bunu da yalnız Katolik kilisesi başarabilir. Ama bu kuralı benimsemiyenler, Cizvit eğitimini, verdiği sonuçlara göre yargılayacaklar. Doğrusu bu sonuçlar kimi zaman Uriah Heep kadar şaşırtıcı olmuştur : Voltaire, Cizvit eğitimiyle yetişmişti. Ama aslında istenen sonuçlar elde edilmiştir uzun bir süre : Reform düşmanlığı ve Protestanlığın Fransa'da çöküşü geniş ölçüde Cizvitlerin çabasına verilmelidir. Bu isteklerine varmak için sanatı aşırı duygululuğa boğdular, düşünceyi yavanlaştırdılar, ahlakı gevşettiler, sonunda Fransız Devrimi, yaptıkları kötülüğü kökünden silip süpürmek zorunda kaldı. Eğitimde onların işlediği suç, öğrencilerini sevdikleri için değil, başka niyetlerle yetiştirmek olmuştur.

İngiliz halk okullarında bugüne dek tutunan Dr. Arnold sisteminin bir başka kusuru var : o da aristokral oluşudur. Amaç, ya yurtta, ya da imparatorluğun dört bir köşesinde yönetim mekanizmasının başına ve iktidara gelecek adam yetiştirmekti. Bir aristokrasinin yaşaması gerekiyorsa, birtakım erdemlere gereksemesi olacaktır; bunlar da okulda aşılanır. Okulun yetiştirdiği insan enerjik, zora, acıya dayanıklı, bedence sağlam olacak, değişmez birtakım inançlara ve dürüstlüğe erişecek, dünyada önemli bir görevi olduğuna inanacak. Bu sonuçlar şaşır-

tıcı ölçüde elde edilmiştir. Kafa eğitimi bu amaçlara feda edilmiştir, çünkü bu eğitim kuşkuculuğa götürebilir. İnsan sevgisi bir yana atılmıştır, çünkü bu sevgi "aşağı" ırk ya da sınıflara yakınlık doğurabilir. Hoyratlık uğruna nezaket, kesinlik uğruna düş gücü feda edilmiştir. Değişmiyen bir dünyada bunun sonucu, Ispartalıların iyi ve kötü huylarını taşıyan bir soylular sınıfının sürekli olarak yaşaması olurdu. Ne var ki, aristokrasi artık gününü doldurmuş, buyruk altında bulunan uluslarsa, en erdemli yöneticilere bile boyun eğmez olmuşlardır. Yöneticiler zorbalığa yönelirler, zorbalık başkaldırmaya yol açar. Çağdaş dünyanın karmaşıklığı akıla, gün geçtikçe daha çok gerekseme gösterir : oysa Dr. Arnold aklı "erdeme" feda etti. Watterloo savaşı, Eton kolejinin oyun alanlarında kazanılmış olabilir. Ama Britanya İmparatorluğu da orada yitirildi. Çağdaş dünya daha başka tipte bir insana gerkeseme gösteriyor; daha bir düş gücüne dayanan sempati, daha oynak bir zeka, buldog köpeğinin cesaretine değil de, teknik bilgiye güvenen bir adam. Geleceğin yöneticisi, özgür yurttaşların hizmetinde çalışan bir insan olacak, yoksa kendine hayran uyrukların iyilik sever efendisi değil. Yüksek öğrenimin içine işlemiş olan aristokratik gelenek İngilter'nin baş belası olmuştur.

Amerika'nın halk okulları, şimdiye kadar büyük ölçüde girişilmemiş bir işi başardı; çok çeşitli insan topluluklarını bütün bir ulus durumuna getirdi. Bu kadar önemli bir iş, o kadar ustalıkla başarıldı ki, bunu gerçekleştirenleri ne kadar övsek azdır. Ama Amerika'nın da, Japonya gibi, özel bir durumu vardır, özel koşulların haklı çıkardığı bir sistem her zaman örnek alınamaz. Amerikanın bazı kolaylıkları, bazı da güçlükleri olmuştur. Kolaylıkları arasında şunları sayalım : yüksek bir yaşam düzeyi, savaşta yenilme tehlikesinden uzak olma, başka ülkelere kıyasla Ortaçağdan kalma köstekleyici geleneklerin

pek o kadar güçlü olmayışı. Amerika'ya göç edenler, orada bütün halka yaygın bir demokrasi bilinci ile ileri bir endüstri tekniği buldular. Hemen hemen bütün göçmenlerin ana yurtlarından çok Amerika'yı beğenmeleri, başlıca bu iki nedene dayanır sanıyorum. Ama yeni göçmenlerde iki yanlı bir yurtseverlik göze çarpar; Avrupa, uluslarla arasında çatışmalarda, bağrından kopup geldikleri ulusu canla başla tutarlar. Çocuklarıysa ana babalarının geldikleri ülkeye bağlılıklarını büsbütün yitirirler ve düpedüz Amerikalı olup çıkarlar. Ana babaların tutumu, genel olarak Amerika'nın övülmeye değer birtakım iyi yanlarına bağlanabilir; çocuklarınkiyse, geniş ölçüde okul eğitiminden gelir. Bizi burada yalnız okul eğitimi ilgilendirir.

Okul, Amerika'nın öz değerlerine bel bağlıyabildiği sürece, Amerikan yurtseverlik öğretimine birtakım yanlış değer ölçüleri aşılamaya gerekseme kalmıyor. Ama eski dünyanın yeni dünyadan üstün olduğu yönlerde, bu çeşit üstünlüklere karşı tepki yaratmak gerekiyor. Batı Avrupa'nın düşünce, Doğu Avrupa'nın da sanat çizgisi Amerika'nınkinden genel olarak üstündür. İspanya ve Portekiz bir yana, Batı Avrupa'da dinsel körinançlar Amerika'dan çok daha azdır. Aşağı yukarı bütün Avrupa ülkelerinde insan teki, Amerika'da olduğu kadar sürü baskısı altında değildir : politik özgürlüğün az olduğu yerde bile, vicdan özgürlüğü çok daha büyüktür. İşte, bu bakımdan Amerika'nın devlet okullarının kötü etkileri oluyor. Bu kötülük, tek yönlü bir Amerikan yurtseverlik eğitiminin temelindedir. Bu kötülük, Japon ve Cizvitlerde olduğu gibi, öğrencilere başlıbaşına birer amaç değil de, birer araç gözüyle bakmaktan ileri gelir. Öğretmen, çocukları devletinden de, kilisesinden çok sevmelidir; yoksa ideal bir öğretmen olamaz.

Öğrencileri birer araç değil, birer amaç saymalı dediğim zaman, biri çıkar, eninde sonunda herkesin amaçtan

çok araç olarak önemli olduğunu söyliyebilir. Çünkü insan ölünce, amaç olmaktan çıkar, oysa araç olarak yaptığı iş sürüp gider. Bu görüşe yanlış diyemez, ama bu görüşten çıkarılan sonuçları kabul etmiyebiliriz. İnsanın araç olarak önemsenmesi, bizi iyiye de kötüye de götürebilir. İnsan işlerinin uzak sonuçları o kadar belirsizdir ki, akıllı bir adam onları hesaba katmamak ister. Kabataslak olarak diyebiliriz ki, iyi insanın yaptığı işlerden iyi sonuçlar, kötü insanlarınkinden kötü sonuçlar doğar. Bu da değişmez bir doğa yasası değildir, elbet. Kötü bir adam, işlediği suçtan ötürü kendini cezalandırmak isteyen bir zorbayı öldürebilir; yaptığı işin sonuçları iyi olabilir, oysa kendi de, yaptığı işi de kötüdür. Bununla birlikte, genel olarak kabul edebiliriz ki, özce çok iyi olan bir erkek ve kadın topluluğunun yaptığı işlerin sonucu bilgisiz ve kötü niyetli insan topluluğunkinden çok daha iyidir. Bu düşünceler bir yana, çocuklar ve gençler iyiliklerini candan isteyenlerle, kendilerini birtakım tasarılar için birer ilkel madde sayanları içgüdüleriyle ayırdedebilirler. Öğretmen sevgiden yoksunsa, çocukta karakter ve zeka ne iyi, ne de serbestçe gelişebilir. Bu çeşit bir sevgi, çocuğu bir amaç olarak düşünmenin ta kendisidir. Hepimiz de aynı şeyi kendimiz için duyar, düşünürüz : kendimiz için iyi şeyler isteriz, bunları elde ettikten sonra daha başka büyük bir amacın gerçekleşip gerçekleşmiyeceğine bakmayız. Çocuğunu seven her ana baba aynı şeyi düşünür. Ana babalar çocuklarının büyümesini, gürbüz ve sağlam olmasını, iyi okumasını isterler. Bunları kendileri için istedikleri gibi, çocukları için de isterler; bu sorun üstünde kafa yorarken, kendilerini silmeye çalışmazlar, soyut bir doğruluk ilkesine de yapışıp kalmazlar. Bu ana babalık duygusunu yalnız kendi çocuklarımıza duymayız. Erkek ve kız çocukları okutacak her insanda bu duygunun bütün öğrencilere yayılmış biçimiyle bulunması gerekir. An-

cak, böyle bir sevgi taşıyan insanlara eğitim planları çizmek bakımından güvenilebilir. Boş amaçlar uğruna öldürmeye ve öldürülmey gönüllü adamlar yetiştirmeyi erkek çocukların eğitiminde bir ilke sayan kimseler, bu türlü sevgiden besbelli ki yoksundurlar.

Eğitimcinin gençleri sevmesi de yetmez; insanın iyi yanları üzerinde sağlam bir anlayışı da olması gerek. Kediler yavrularına fare yakalayıp oynamasını öğretir; savaşçıların gençlere öğrettikleri de buna benzer. Kedi, yavrularını sever, ama fareyi sevmez; savaşçı belki kendi evladını sever, ama bir düşman memleketin evlatlarını sevmez. Bütün insanlığı sevenler bile, insanca nasıl yaşanabileceği bakımından yanılabilirler. Onun için, daha ileri gitmeden, erkek ve kadında en önemli saydığım değerleri incelemek istiyorum. Böyle bir bakış, bize ilerde, eğitimin ayrıntılarını incelediğimiz zaman yararlı olabilir, seçeceğimiz yönü gösterebilir.

Önce bir ayırım yapalım; bir yandan insanların bir bölüğü için, öte yandan bütün insanlar için özlediğimiz nitelikler vardır. Sanatçılarımız olsun isteriz, ama bilim adamlarımız da olsun isteriz. Büyük yöntemcilerimiz olsun isteriz, ama çiftçilerimiz değirmencilerimiz, ekmekçilerimiz de olsun isteriz. Bir alanda çok üstün bir adam yaratan nitelikler, herkeste bulunması istenmeyecek türden olabilir. Shelley bir ozanın günlük çalışmasını şöyle anlatır

Bakar durur sabahlardan akşamlara dek,
Gölün sularında pırıl pırıl güneşe,
Bal arılarına, çiçekli sarmaşıkta;
Düşünmez nedir, ne değildir gördükleri.

Böyle bir alışkanlık bir ozana yaraşır belki, ama örneğin bir postacıya hiç de uygun düşmez. Onun için, her

çocuğa bir ozan ruhu verecek biçimde düzenliyemeyiz eğitimimizi. Ama kimi özellikler herkeste aranabilir, şu anda da yalnız onları ele alacağım.

İnsanlardaki değerler bakımından, erkek kadın ayrılığı gözetmiyeceğim. Çocuklara bakacak kadınları bu işe bir dereceye kadar hazırlamak iyi olur; ama eğitim bakımından burada gözetilecek ayrılık, çiftçiyle değirmenci arasındaki ayrılıktan öteye gitmez.

Dört özellik alacağım; bunlar bence ideal bir insanın temelidir : canlılık, yiğitlik, duyarlık ve akıllılık. Bu liste tamamdır demiyorum, ama oldukça işimize yarıyacaktır. Ayrıca, şuna da şaşmamacasına inanıyorum ki, gençler beden, duygu ve kafa bakımından doğru dürüst eğitilirse, bu nitelikler herkeste olabilir. Her birini sırayla inceliyeceğim.

Canlılık, kafadan çok bedenle ilgili bir özelliktir; sapsağlam insanda hemen her zaman vardır, ama yaş ilerledikçe azalır, yaşlandıkça da yavaş yavaş söner. Gürbüz çocuklarda canlılık, okul çağına gelmeden en yüksek dereceye varır, sonra da eğitimin etkisiyle durulmaya yüz tutar. Canlılık nerde varsa, orada yaşamanın tadı vardır, insana hoş gelen özel durumların dışında bile. Canlılık, sevinçleri artırır, acıları hafifletir. İnsanın bütün olup bitenlerle kolayca ilgilenmesini sağlar, böylece sağlam kafanın temel öğelerinden olan nesnelliğe yol açar. İnsanoğlu kendi benliğiyle doludur daha çok, gördüğü, duyduğu ya da kendi dışında kalan şeylerle ilgilenmeyi pek beceremez. Büyük bir mutsuzluktur bu, çünkü insanı can sıkıntısına, ya da daha kötüsü, melankoliye götürür; pek az durumlar dışında, yararlı olmaktan da alakoyar ergeç. Canlılık, dış dünyaya karşı ilgi uyandırır, sıkı çalışma gücü verir. Ayrıca, insanda kıskançlığı da önler, çünkü yaşamına tad verir. Kıskançlık, insanlar için büyük bir bela kaynağı olduğuna göre, canlılığın en önemli bir er-

demidir. Kötü niteliklerin birçoğu canlılıkla bağdaşır, güçlü bir kaplanın nitelikleri gibi. En iyi niteliklerin birçoğu da uyuşuklukla bağdaşır. Newton ve Locke, pek canlı insan değüdiler; ikisi de çabuk öfkelenen kıskanç insanlardı, oysa daha sağlam olsalardı, bu kusurlardan uzak kalırlardı. Newton, kanlı canlı bir insan olsaydı ve herkes gibi yaşamın tadım çıkarabilseydi, Leibnitz ile, İngiliz matematiğini yüzyılı aşkin bir zaman için körleten kalem kavgasma girişmezdi. Bu nedenlerden canlılığı, her insanda bulunması gereken niteliklerden sayarım.

Listemizde ikinci gelen yiğitliğin çok yönleri vardır; bunların hepsi de karmaşıktır. Korkmamak bir şeyse, korkuyu dizginleme gücü de başka bir şeydir. Ayrıca korkusuzluk, korkunun bilinçli, ya da bilinçsiz olmasına göre değişir. Bilinçsiz korkuya düşmemek iyi bir şeydir elbette; korkuyu dizginleme gücü de öyle. Ne var ki, bilinçli korku yokluğu tartışma götürür. Ama şimdilik bu sorunu bırakalım da, yiğitliğin öbür yönleri üstünde duralım.

Yersiz korkular, çoğu insanın duygu ve içgüdülerinde şaşılacak ölçüde önemli bir rol oynar. Bu korkunun, bir insanın kendine durmadan işkence ediliyor sanması, kuruntular içinde kalması gibi, ruh bozukluğundan gelen biçimleriyle deli doktorları uğraşır. Ama daha hafif belirtileri, akıllı sayılan insanlarda da vardır. Herkeste genel olarak bir tehlike duygusu, daha doğru bir deyimle "kuruntular" bulunabilir; kimi insanlar da fare, örümcek, gibi tehlikeli olmayan birtakım şeylerden korkabilirler. Birçok korku içgüdülere bağlanırdı öteden beri, oysa bugün birçok kimse bu görüşe katılmıyor. Gürültüden ürkme gibi, içgüdülerimizden gelen korkularımız varsa da, bunların çoğu ya başımızdan geçenlere, ya da telkine dayanır. Örneğin, karanlıktan korkma, baştan başa telkinden gelse gerek. Birtakım nedenlere dayanarak diyebili-

riz ki, omurgalıların çoğunda, tabii düşmanlarından korkma, içgüdülerinden gelmez; onlara bu duyguyu büyükleri aşılar. İnsanların elinde büyütülen omurgalılarda, türler arasındaki korkular hemen hemen yok gibidir. Ama korku alabildiğine bulaşır; çocuklara korku büyüklerinden geçer, ne kadar büyükler küçüklerin yanında renk vermemeye çalışsalar bile. Analarında, ya da dadılarında gördükleri çekingenliği çocuklar telkinle çabucak benimserler. Kadınların yersiz korkular içinde olmaları öteden beri erkeklerin hoşuna gider, çünkü hiçbir tehlikeye girmeden kadınları koruyormuş gibi görünürler. Ne var ki, bu adamların oğullarına korkular analarından geçer, sonradan cesaret kazanmaları için bir eğitimden geçmeleri gerkir. Oysa, babaları analarını hor görmeseydi, hiç de buna gerek kalmazdı. Kadının boyunduruk altında tutulmasının zararları sayısızdır. Bu, korku konusunda verilecek örneklerin sadece biri.

Şimdilik korku ile kuşkunun hangi yollardan azaltılabileceği konusunu bir yana bırakıyorum; bunu sonra ele alacağım. Ama bu vardığımız noktada karşımıza çıkan bir sorun var; o da şu : korkuyu baskı yoluyla önleyebilir miyiz, yoksa daha kesin bir çare mi bulmalıyız? Bir gelenek olarak, soylular korkularını göstermiyecek biçimde yetiştirilmişler, oysa buyruk altındaki ulusların, sınıfların ve cinslerin korkak kalması için elden gelen yapılmıştır. Cesaret sınavi düpedüz gösterişe dayanırdı; erkek, savaştan kaçmamalı, erkek sporlarında usta olmalı, yangınlarda, depremlerde, deniz kazalarında soğukkanlılığını yitirmemeli vb. Yalnız gerekeni yapmakla kalmıyacak, rengi atıp uçmayacak titremeyecek, nefesi kesilmeyecek, korktuğunu kolayca açığa vurmayacak. Bunlara ben de önem vermiyor değilim, cesaretin her ulusa, her sınıfa, kadın ve erkeğe aşılanmasını isterim. Ama, buna varmak için baskı yollarına gidilirse, baskıdan her

zaman doğan kötülükler çıkar ortaya. Utanma, gözden düşme, insanları her zaman yiğit görünmeye zorlamıştır; oysa aslında bunlar, değişik korkular çatışmasına yol açmakta ve bu çatışmada halkın gözünden düşme korkusu ağır basmaktadır. Çocukluğumda bana şu özdeyişi belletmişlerdi : "Seni korkutan bir şey olmazsa, hep doğruyu söyle." Doğruyu söyleme bakımından bir sınırlama kabul edemem. Korkuyu yalnız dıştan değil, içten de yenmeli; hem bilinçli, hem bilinçsiz olarak yenmeli. Aristokratik kuralların istediği gibi, korkuyu yalnız dıştan yenmek, korkunun temelindeki etkenleri olduğu gibi bırakır ve korku sayılmayan birtakım karışık, kötü tepkiler yaratır. Korkuyla ilgisi gözle görülen şoklar üstünde durmuyorum. Asıl üstünde durmak istediğim, baştaki sınıfların üstünlüklerini elden kaçırmamak için, kurdukları bütün bir baskı ve zorbalık sistemidir. Şanghay'da eli silahsız birtakım Çinli öğrencileri habersizce arkalarından vurduran İngiliz subayı belli ki büyük bir korkuya düşmüştü, tıpkı savaşta canını kurtarmak için kaçan bir asker gibi. Ne var ki, savaşçı aristokratlar, bu çeşit davranışları psikolojik kaynaklara götürecek kadar akıllı değildirler; bu durumda azim ve irade gösterdiklerini sanırlar. Psikolojiyle fizyoloji bakımından, korkuyla öfke birbirine yakın heyecanlardır : kendini aşırı öfkeye kaptıran insan cesaretten yoksundur. Zenci baş kaldırmalarını, komünist ayaklanmalarını ve aristokrasiye yapılan daha başka yıldırıları bastırmakta, her zaman gösterilen aşırı sertlik, bir korkaklık belirtisidir ve korkaklığın daha açık örneklerine karşı duyulan aynı tiksintiyi haketmektedir. Ben şuna inanıyorum : erkekler ve kadınlar korkusuz yaşayabilecek biçimde eğitilebilirler. Bugüne kadar, yalnız bir avuç kahramanla, bir avuç ermiş böyle bir yaşama ulaşabilmişlerdir; ama onların yaptıklarını, başkaları da yapardı yolunu öğrenmiş olsalardı.

Bir zorbalık olmakla kalmayan cesaret, ancak birtakım etkenlerin bir araya gelmesiyle doğar. En küçüklerinden başlayalım : Sağlıkla canlılık çok işe yararsa da, yüzde yüz gerekli değildir. Tehlikeli durumlarda ne yapacağını bümek çok önemlidir; ama cesareti, şu ya da bu açıdan değil de genel anlamında alırsak, daha köklü bir şeye gerekseme olduğu görülür. İstenen, insanın kendine olan saygısıyla, kişisel duygulardan sıyrılmış bir dünya görüşünün birleşmesidir. İnsanın kendine olan saygısını alalım : kimi insanlar kendi yaşamlarını yaşarlar, başkalarıysa daha çok komşularının düşündüklerini, dediklerini yansıtan birer aynadır. İkinciler gerçekten cesur olamaz hiçbir zaman ; herkesin kendilerini beğenmelerini isterler. Öteden beri gerekli gibi görünen "alçakgönüllülük" eğitimi, aynı kusurun sapık bir biçimini doğururdu. Çünkü "alçakgönüllülük" insanın kendine olan saygısını yok ederdi, ama başkasından saygı görmek isteğini kaldırmadı ortadan; kendini yalancıktan alçaltma, başkalarının güven ve saygısını kazanmanın sadece bir yoluydu. Bu da hem ikiyüzlülüğe, hem de içgüdüleri sahteliğe götürüyordu. Düşünmeden baş eğmeyi öğrenen çocuklar büyüyünce, başkalarından boyun eğmelerini istemek durumuna geliyorlardı; yalnız baş eğmesini öğrenmiş olanlar, kumanda etmesini de bilirlermiş sözde. Bence, kimse ne boyun eğmeyi öğrensin, ne de kumanda etmeğe kalkışsın. Ortaklaşa yapılan işlerde başlar olmasın demiyorum elbette, ama kumanda işi bir futbol takımı kaptanınki gibi olsun; yani bir amaç uğrunda seve seve katlanılan bir iş. Amaçlarımızı başkaları değil, kendimiz çizmeliyiz; ve bunları başkalarına zorla kabul ettirmemeliyiz. Kimse kumanda etmemeli, kimse de baş eğmemeli sözüyle bunu anlıyorum.

Cesaretin en yükseğine ulaşmak için bir şey daha vardır, ona da demin, kişisel duygulardan sıyrılmış bir

dünya görüşü demiştik. Bütün umut ve korkularını kendi üstüne toplamış olan insan, ölmeyi serinkanlılıkla göze alamaz, çünkü ölüm düşüncesi onda bütün duyguları körletir. Burada da kolay bir baskı yolunu tutan gelenekle karşılaşıyoruz : ermiş adam benliğinden vazgeçmeli, beden hazlarını yoketmeli, içinden kopan sevinçleri, coşkuları bir yana atmalı. Yapılmaz bir şey değil bu, ama sonuçları kötü olur. Kendi hesabına hazlardan vazgeçen ermiş, başkaları hesabına da geçer ki, bu kolay bir şeydir. Ama içini bir kıskanmadır kemirir; acı çekmek insanı soylulaştırır, o halde insana acı çektirmelidir, der çıkar işin içinden. Sonunda değerler baştan başa altüst olur : onun gözünde iyi olan kötü, kötü olan iyidir artık. Bütün kötülük şurdan geliyor : insanca yaşamak denince, doğal istekleri, içgüdüleri geliştirmek değil, "yapmayacaksın, etmeyeceksin" yollu birtakım sert kurallara boyun eğmek anlaşılıyor. İnsanın yaradılışında öyle şeyler var ki, bizi kolayca kendimizden çekip alabilir. Bunların en olağanı sevgidir, özellikle ana baba sevgisi; kimi insanlar bu sevgiyi bütün insanlığı içine alacak ölçüde genelleştirirler. Bir başkası da bilgidir. Galileo'nun kendini olağanüstü bir insanlık sevgisine adadığını ileri süremezsek de, yaşamını öyle bir amaca vermişti ki, ölümünden sonra bile yokedilemedi. Bir başka şey de sanattır. Ama insanın kendi dışında her hangi bir şeye ilgi duyması, yaşamını o ölçüde benliğinden sıyırır. Bundan ötürü, biraz aykırı görünse de, diyebiliriz ki, kendi dertlerinden başka bir şeyle ilgilenmeyen kuruntulu birtakım insanlara kıyasla, her şey karşısında büyük ve canlı bir ilgi duyanlar ölümden daha az korkarlar. Cesaretin en üstünü, ilgileri yaygın olan insanda bulunur, benliğini dünyanın bir zerresi sayan insanda, kendini hor görerek değil, kendi dışındaki şeylere değer vererek. Bu, içgüdülerini körletmeyen, kafasını işleten insanlarda bulunabilir ancak. İkisinin bir-

leşmesinden öyle bir anlayış ve görgü olgunluğu doğar ki, bunu ne hazlara düşkün olanlarda, ne hazdan kaçanlarda buluruz. Böyle bir olgunluğa varan insan için ölüm artık korkulacak bir şey olmaktan çıkar. Yiğitliğin böylesi olumsuz baskılardan sıyrılmıştır; içten ve olumlu bir yiğitliktir. Kusursuz bir karakterin başlıca öğelerinden biri, bence, işte bu olumlu yiğitliktir

Listemizde üçüncü gelen duyarlık, bir bakıma cesareti düzelten bir niteliktir. Cesurca davranış, tehlikelerden korkmayan bir insan için kolaydır, ama böyle bir cesaret çoğu zaman bir çılgınlık olabilir. Bilgisizliğe, ya da unutkanlığa dayanan her hangi bir davranışa iyi gözüyle bakamayız. Bizim istediğimiz şey : elde edilebilen en fazla bilgi ve buna dayanan davranıştır. Duyarlık, zekayla da ilgili olabilir bir bakıma, ama benim kullandığım anlamdaki duyarlık, coşkular alanına girer. Kuramsal bir tanımlamaya göre, bir insanda duyarlık, birçok itinin etkisi altında coştuğu zaman vardır; yalnız böyle geniş anlamda alınırsa, bu nitelik ister istemez iyi değildir. Duyarlık iyi bir şeyse, tepkisi de ona uygun olmalıdır; istenilen, sadece aşırı bir coşku değildir. Benim düşündüğüm nitelik, birçok etkenin, özellikle iyi etkenlerin karşısında haz ya da acı duyabilmektir. İyi etkenler nelerdir? Anlatmaya çalışayım. Çocukların çoğu aşağı yukarı beş aylıkken, besi ya da sıcaklık gibi duygulardan gelen birtakım hazlardan öteye gidip, çevrelerindeki ügiden haz duymaya başlarlar. Bu haz belirir belirmez, çok çabuk gelişir : her çocuk övülmekten hoşlanır, azarlanmaktan hoşlanmaz. Beğenilme isteği çoğunlukla bütün ömür boyunca ağır basan etkenlerden biri olarak kalır. İnsanı güzel işler yapmağa itmekte ve açgözlülükten alıkoymakta bu isteğin büyük bir rolü olduğu su götürmez. Övgülerimizde daha ölçülü olsaydık, bu istek daha da büyük iş görebilirdi. Ama en çok adam öldüren kişileri en büyük

kahraman saydıkça, bu istek tek başına insanca yaşamaya götüremez bizi.

Duyarlığın istenilen yolda gelişmesi bakımından bir de sempatinin, yakınlık duygusunun yeri vardır. Bir çeşit yakınlık duygusu vardır ki, sadece fizikseldir ; çocuk, kardeşinin ağladığını görünce, ağlar. Bu bence, yakınlık duygusunun daha sonraki gelişmelerinin temelini sağlamaktadır. İstenilen gelişme iki türlü olmalıdır; birincisi, sevdiğimiz bir insan olmasa bile acı çekene karşı yakınlık duyma; ikincisi, görüp duymadığımız, ama çekildiğini bildiğimiz acılara karşı yakınlık duymak. Yakınlık duygusunun bu ikincisi daha çok akla dayanır. Bu, iyi bir romanda olduğu gibi, canlı ve dokunaklı bir dille anlatılan acıya karşı yakınlık duymaya, ya da istatistiklerden duygulanmaya, heyecanlanmaya kadar gidebilir. Hemen herkes, sevdiği bir insanın kanserden acı çekmesi karşısında büyük bir üzüntü duyar. Çoğu kimse hastanelerde tanımadıkları hastaların acı içinde kıvrandığını görünce üzülür. Ama kanserden ölüm oranlarının şu kadar olduğunu okuyunca, genel olarak, kendileri ya da bir yakınları bu hastalığa tutulur diye ancak kendi hesaplarına geçici bir korkuya kapılırlar. Savaş için de öyledir bu : oğlunun ya da kardeşinin sakat kalmasını korkunç görür insan, ama bir milyon kişinin sakatlanmasını bir milyon kere daha korkunç saymaz. Tek tek insanlarla alışverişinde ince, nazik bir adam, gelir sağlamaya gelince, insanları savaşa kışkırtabilir, ya da "geri kalmış" ülkelerde çocuklara işkence yaptırabilir. Her zaman rastlanan bu olaylar şuradan gelir : başkalarına karşı yakınlık duygusu, soyut olarak lafla uyandırılamaz. Buna bir çare bulunsa, çağdaş dünyadaki kötülükler geniş ölçüde önlenmiş olur. Bilim, uzak ülkelerdeki insanların yaşamını etkileme gücümüzü çok arttırmışsa da, onlara yakınlık duygumuzu arttıramamıştır.

Geleneksel ahlakın en büyük kusurlarından biri, akla pek değer vermemiş olmasıdır. Yunanlılar bu bakımdan yanılmazlardı, ama Hıristiyanlık erdem dışında hiçbir şeyin önemli olmadığı düşüncesini aşıladı insanlara; bu erdem de gelişigüzel "günah" sayılan birtakım işlerden sakınmak demekti. Bu görüş tutundukça, aklın yapma ve uydurma bir "erdemden" çok daha yararlı olabileceğini kafalara sokamazsınız. Akıl dediğim şeyde, hem gerçek bilgi vardır, hem de bilgiye yatkınlık. İkisi aslında birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Bilgisiz yetişkin insanların kafasına bilgi sokulamaz : örneğin, sağlık kuralları ya da perhiz konusunda bilimin dediğine dünyada inanmazlar. Bir insan ne kadar çok şey öğrendiyse, daha çok şey öğrenmeyi o kadar başarır, elverir ki öğrendikleri dogmatik bir eğitime dayanmasın. Bilgisiz insanlar, kafa alışkanlıklarını değiştirmeye hiç zorlanmamışlardır, bu yüzden de değişmezler, oldukları gibi kalırlar. Kuşkucu olmaları gerekirken inançlı olmaları yetmiyormuş gibi, üstelik de inanmaları gereken şeyleri kuşku ile karşılarlar. Aslında akıl elde edilmiş bilgiden çok, bilgi edinme yetisidir. Ama bu yeti, birtakım alıştırmalar olmadan elde edilir demiyorum, bir piyanistin, bir cambazın yetisi gibi. Bilgi vermek ve yine de kafayı işletmemek olasıdır; yalnız olası değil, aynı zamanda hem kolay, hem de sık sık yapılan bir şeydir. Ama bilgi vermeden, ya da elde edilmesi gerekli bir bilgiyi aşılamadan aklın eğitilebileceğine de inanıyorum. Akıl olmadı mı, çağımızın karmaşık dünyası ayakta duramaz, dursa bile, ilerleyemez. Onun içindir ki, aklı geliştirmeyi eğitimin başlıca amaçlarından saymaktayım. Bu beylik bir düşünce gibi görünebilirse de, hiç de değildir. Doğru sanılan inançları aşılama isteği, eğitimcileri, akıl eğitimine karşı çoğu zaman kayıtsız bırakmıştır. Bu dediğim açıklama için, aklı daha yakından tanımlamak gerekir, ta ki gerektirdiği düşünce

tutumunu bulup çıkaralım. Bunun için gereken bilgi yığınını bir yana bırakıp, yalnız bilgi edinme gücünü inceleyeceğim.

Düşünce yaşamının içgüdüye dayanan temeli meraktır; bu, ükel biçimiyle hayvanlarda da bulunur. Akıl, canlı bir merakla beslenir, ama bunun belli türden bir merak olması gerek. Karanlıkta komşuları perde arkalarından birbirini gözetlemeye iten merakın öyle bir değeri yoktur. O çok rastlanan dedikodu merakı, bügi edinme hevesine değil, kötü niyete dayanır. Dedikodunun konusu başkalarının bilinmeyen erdemleri değil, sadece gizli kapaklı kusurlarıdır. Bu yüzden birçok dedikodunun aslı yoktur, ama hiç kimse gerçeği arama zahmetine katlanmaz. Komşularımızın günahları, tıpkı dinden gelen avuntular gibi, öyle hoş gelir ki bize, gerçek mi, değil mi diye durup düşünmeyiz üzerinde. Öte yandan asıl merak dediğimiz, öz bir bilgi sevgisinden gelir. Bu güdünün daha basit bir biçimi kedide de görülebüir: daha önce görmediği bir odaya konan kedi, köşeyi bucağı, eşyaları bir bir koklar. Bunu çocuklarda da görebüirsiniz: kapalı duran bir çekmeceyi ya da bir dolabı açtınız mı, müthiş bir ilgiyle bakarlar içindekine. Hayvanlar, yıldırımlar, her çeşit el işi, çocuklarda merak uyandırır: Onların bilgiye susamışlığı en akıllı yetişkinleri utandıracak türdendir. Bu güdü yaş ilerledikçe zayıflar; sonunda insan alışmadığı her şeyden tiksinti duyar, hiçbir şeyi yakından tanımaya yanaşmaz. Bu dönemde insanlar "memleket güme gidiyor", "bizim zamanımızda böyle miydi!" diye söylenirler: Geçmiş zamana kıyasla değişmiş olan, sadece böyle konuşan adamın merakıdır. Merakın sönmesiyle birlikte akıl da işlemez olur.

Çocukluk çağını geçince, insanda merak şiddetini, yaygınlığını yitirse de, uzun bir süre nitelik bakımından gelişebilir. Genel sorunlara merak, ıvır zıvır şeylere olan

meraktan daha yüksek bir akıl seviyesi gösterir; genellik derecesi ne kadar yüksek olursa, akıl payı da o kadar büyüktür. Bununla birlikte, kural pek de değişmez değildir. Kişisel çıkarlı ilişiği olmayan merak, başka meraklardan, örneğin yiyecek içecekle ilgili meraktan, daha yüksek bir gelişim gösterir. Yepyeni bir odanın köşesini bucağını koklayan kedi, çıkarını gözetmeyen bir bilimi araştırıcısına benzemez: O, herhalde fare var mı, yok mu diye araştırmaktadır. Belki, en üstün merak, çıkarsız meraktır, demek, büsbütün doğru olmaz; ama başka çıkarlarla doğrudan doğruya ve açıkça ilişkisi olmadığı ve ancak akılla giderilebildiği zaman merak iyidir diyeceğiz. Ama bu noktada bizim bir karara varmamız gerekmez.

Merak verimli olacaksa, birtakım bügi edinme yollarına bağlanması gerek. Bu, gözlem alışkanlığı, bügi elde edebüme inancı, sabır ve çaba ister. İnsanda normal olarak bulunan merak yetisi tam bir kafa eğitiminden geçirildi mi, bunlar kendiliğinden gelişir. Ama düşünce yanımız, yaşamımızın yalnız bir parçası ve merak da başka tutkularla durmadan çatışma halinde olduğuna göre, geniş görüşlülük gibi birtakım başka erdemlere gerek vardır. Yani gerçeklere karşı direnmemiz hem alışkanlıktan, hem de şurdan gelir: Yıllar yılı canla başla inandığımız şeylere ve onur gibi köklü tutkularımızı besleyen birtakım görüşlere olan inançlarımızı yitirmek ağrımıza gider. Bunun için, geniş görüşlü insanlar yetiştirmek, eğitimin başlıca amaçlarından biri olmalı. Bugünse, bu eğitim, çok dar bir alanla sınırlı kalmaktadır.

Yiğitlikte, kahramanlıkta olduğu kadar, düşünce namusunda da cesaret başta gelir. Dünyamızın bilinmeyen yanları çoktur; gözümüzü açtığımız günden başlayarak birtakım düşüncelere saplanırız ve kendi kafa alışkanlıklarımızı dış dünyanın birer kuralı sanırız. Bütün düşünce sistemleri - Hıristiyanlık, sosyalizm, yurtseverlik, vb. -

tıpkı yetimevleri gibi, güvenlik sağlar, ama öte yandan insanı kul köle ederler. Özgür bir düşünce yaşamı, bir dinsel inanca bürünmüş yaşam kadar sıcak, rahat ve hoş olamaz; ancak bir inanca bağlı olduğumuz zamandır ki, dışarının kış kıyametine bakmaz, bir ocak başında sımsıcak duyarız kendimizi.

Bu bizi oldukça güç bir soruna götürür: İnsanca yaşamak için sürüden ne ölçüde sıyrılabilmeliyiz? "Sürü güdüsü" sözünü kullanmaktan çekiniyorum, çünkü, çok tartışılan bir söz bu. Bununla birlikte, terim nasıl yorumlanırsa yorumlansın, anlattığı olaylar hepimizce bilinen şeylerdir. Ailemiz, komşularımız, iş arkadaşlarımız, siyasal partimiz, ulusumuzla, yani kendileriyle işbirliği etmek istediğiniz topluluklarla iyi geçinmek isteriz. Bu da olağan bir şeydir, çünkü ortaklaşa çalışmadan yaşamın zevklerinden hiçbirini tadamayız. Üstelik, coşkular bulaşıcıdır, hele çok kimselerce aynı zamanda duyulursa. Kızışmış bir toplantıda serinkanlı kalabilen pek az insan vardır: Karşıt dursalar bile, karşıt olarak kızışırlar. Çoğu insanda böyle bir karşıtlık, ancak başka bir kalabalığın onlara destek olacağı düşüncesiyle olasıdır. Onun için ermişlere inanma, ezüen insanlara bir iç rahatlığı verir. Halk yığınıyla işbirliği isteğini destekleyecek miyiz, yoksa eğitim yoluyla bunu azaltmaya mı çalışacağız? Her iki görüş için söylenecek sözler var, doğru yol da herhalde bu görüşlerin birini toptan tutmakta değil de, ikisi arasında doğru bir orantı bulmakta olsa gerek.

Bence beğenilme ve başkalarıyla işbirliği etme isteği insanda güçlü, normal olmalı, ama birtakım önemli durumlarda başka isteklere de yer verebilmeli. Kendini beğendirme isteğini, duyarlıkla ilgili olarak incelemiştik biraz önce. Bu istek olmasa, hepimiz kaba saba insanlar olurduk ve aile başta olmak üzere, hiçbir toplumsal grup kurulamazdı. Ana babalarına kendilerini beğendirmek is-

temeseydiler, küçük çocukları eğitmek çok güç olurdu. Coşkuların insandan insana geçmesi de işe yaramaktadır, hele coşku uslu akıllı bir insandan daha delişmen birine geçerse. Ama büyük korku ve büyük öfke durumlarında bu durum yararlı değil, tam tersinedir. Bunun içindir ki, coşkuya kapılma işi hiç de öyle basit değildir. Büyük bulucular bile sürüye karşı koymak zorunda kalmışlar ve bağımsızlıklarıyla halkı kendilerine düşman etmişlerdir. Ama, sıradan insanın görüşleri daha akıllıca olurdu, kendi kendine düşünebüseydi; hiç değilse bilimin dediklerine saygı göstermesi kendi yararına olurdu.

Durumu ve yetileri pek de üstün olmayan insanın yaşamında iki ayrı alan vardır; birinde "sürü güdüsü" dediğimiz şey ağır basar; bu geniş bir alandır; ikincisi, bu güdünün hiç de girmediği küçük bir alandır. Küçüğü, yalnız kendi özgür duygularımızı içine almalıdır. Herkes beğeniyor diye bir kadım beğenen erkeği tutmayız; bir erkeğin kendisine eş seçerken çevresinin duygularına değil de, kendi özgür duyusuna uymasını doğru buluruz. Başkaları için düşündüklerinde komşularıyla anlaşmış, anlaşamamış olması önemli değil, ama birisine gönül verdi mi, kendi özgür duygularına uymalıdır. Başka alanlarda da doğrudur bu. Bir çiftçi bilimsel tarım yollarını iyice benimsemiş bile olsa, eliyle sürdüğü tarlanın verimliliği üzerinde yine de kendi kafasına uymalı. Bir iktisatçı para konuları üzerine özgür bir görüş edinmeli, oysa herhangi bir adam bu konuda bilgisi olanları dinlemeli. Nerde özel bilgi ve yetki varsa,, orda bağımsızlık olmalıdır. Ama insan elalemi kendinden uzak tutmak için kabarmış bir kirpiye de dönmemeli. Günlük işlerimizin çoğu ortaklaşa olmalı, ortaklaşa çalışma da içten, içgüdülerden gelmeli. Yine de hepimiz iyi bildiğimiz konular üstünde kendi kendimize düşünmeye alışmalıyız ve çoğunluğun hoşuna gitmeyen görüşlerimizi, önemli sayarsak, açıkça söy-

lemek cesaretini göstermeliyiz. Bu geniş ilkeleri, özel durumlara uygulamak elbette güç olabilir. Ama bu, yukarda saydığımız erdemlerden pay alan insanlarla dolu bir dünyada bugün olduğu kadar güç olmasa gerek. Örneğin, ezilen ermiş tipi, böyle bir dünyada olmayacaktır. İyi insan da kirpileşip, yalnız ben varım demek fırsatını bulamayacaktır: Onun iyiliği kendini eğilimlerine bırakmasından doğacak ve içgüdüsel bir mutluluklа kaynaşacaktır. Komşuları ondan nefret etmeyecekleri gibi, ondan korkuları da olmayacaktır. Öncülere karşı beslenen nefret, uyandırdıkları korkudan doğar; bu korkuysa, cesaret kazanmış insanlarda yoktur. Yalnız korkunun etkisi altında bulunan bir adam Ku Klux Klan, ya da Faşistlere katılabilir. Cesur adamlar topluluğunda, bu çeşit işkence örgütleri oluşamaz ve insanca yaşamak için içgüdülere bugünkü ölçüde karşı konmayacaktır. İyi bir dünya yalnız korkusuz insanların yarattığı ve desteklediği bir dünya olabilir, ama bunlar görevlerini başarıyla yaptıkları ölçüde, cesaretlerini de kullanmaya gerek kalmayacaktır.

Eğitimin sağlayabileceği en yüksek canlılık, yiğitlik duyarlık ve akıla eren erkek ve kadın topluluğu, bugüne kadar yaşamış topluluklardan çok ayrı olacaktır. Çok az insan mutsuz olur bu toplulukta: Bugün mutsuzluğun başlıca nedenleri hastalık, yoksulluk, bir de aksak bir cinsel yaşamdır. Bunların hepsi parmakla gösterebilecek kadar azalabilir. Herkes sağlığa kavuşabilir. İnsan ömrü de uzatılabilir. Endüstri devriminden sonra yoksulluk, sadece kollektif bir aptallığın sonucudur. Duyarlık, insanlarda yoksulluğu ortadan kaldırma isteğini uyandırır, akıl onlara bu işte yol gösterir, cesaret de bu yolu benimsemeye götürür. (Çekingen bir insan, olağanüstü bir şey yapmayı göze alamaz, yoksulluk içinde yaşamaya boyun eğer). Bugün çoğu insanların cinsel istekleri doyurulmamış, cinsel yaşamları aksaklıklar içindedir. Bunda bir ba-

kıma kötü eğitimin, bir bakıma da yasa baskısıyla Bayan Grundy'nin parmağı vardır. Bilinçsiz korkulardan uzak yetiştirilmiş bir kadın kuşağı, çok geçmeden bir son verebilir buna. Kadınları "namuslu" kılmanın tek yolu, onlara korku aşılamak olmuştur bugüne dek; bile bile korkak olarak yetiştirilmişlerdir, hem de kafalarıyla. Sevgisinde kasılan bir kadın, kocasını hoyratlığa ve iki yüzlülüğe zorlar ve çocukların içgüdülerini gelişmekten alıkoyar. Korkusuz bir kadın kuşağı dünyayı değiştirebilir; şu bakımdan ki, korkusuz, acayip kalıplara girmemiş, dürüst ve temiz, cömert, sevgi dolu ve özgür bir çocuk kuşağı oluşturabüir. Onların ateşli çabası, tembel, korkak, katı yürekli ve budala olduğumuz için çektiğimiz acıyı, eziyeti silip süpürebilir. Bize bu kötü huyları veren eğitimdir, karşıt erdemleri verecek olan da gene eğitimdir. Eğitim yeni dünyanın anahtarıdır.

(Bu yazı Azra Erhat ile Vedat Günyol tarafından çevrilmiş ve daha önce Tıpta Yenilikler'de çıkmıştır.)

DÜNYA AYDINLARINA MEKTUP

1964 yılında Bertrand Russell, birçok aydına mektup göndererek, nükleer silahların yasaklanması için yapılacak bir konferansa katılmalarını istemişti. S. Eyuboğlu ile V. Günyol da bu konferansa çağrılmışlardı :

BERTRAND RUSSELL
PEACE FOUNDATION 8 Ekim 1964

Sayın Bay Günyol,

Akdeniz bölgesinin nükler silâhlardan arınması için bundan kısa bir süre önce Cezayir'de toplanan konferansa bir temsilci göndermiştim. Bundan son derece olumlu bir sonuç elde edildi. Nükleer silâhların daha da geliştirilmesi ve yayılması tehlikesine karşı, uluslararası kamu oyunu harekete geçirebilme konusunda umutluyum. Cezayir konferansının bir devamı olarak, Bertrand Russell Barış Kurumu, ortadoğu bölgesinin nükleer silâhlardan arınması için yakın bir gelecekte bir konferans toplamaya hazırlanmaktadır. Bu konferansa delege olarak, dünyanın birçok kesiminden seçkin kişileri ve barış adına çalışanları çağıracağız. Arap dünyasından hükümet dışı en seçkin kişilerin de bu konferansta sesini duyuracağım umut ediyorum.

Bu arada şunu da belirteyim ki, Arap halkları ve Arap davası ile bir anlayışa varılması konusundaki istekleri ve hükümet politikasına karşı tutumlarıyla bilinen İsrael solcularından bazılarını da bu konferansa çağırmayı amaçlıyorum. Konferans, ya İsviçre'de ya da İsveç'te toplanacak. Bu iki ülkeden hangisinin konferans yeri olacağı konusunda size çok yakında bilgi vereceğim. Ortadoğu'nun nükleer silâhlardan arınmasına ve tasarlamakta olduğumuz bu konferansa büyük önem veriyorum. Ortadoğu'da nükleer silah yarışının kesin olarak önlenmesi ya da nükleer silâhların gelişmesinin engellenmesi mutlaka gereklidir. Sizin de bu konferansa bir delege olarak katılma olanağı bulacağınızı yürekten umut ediyorum. Bu konferansa katılmanız özellikle önemlidir. Cevabınızı ilgiyle bekliyor ve konferansın planlanmasına büyük ölçüde yardımcı olacak kararınızı öğrenmekte sabırsızlanıyorum.

En iyi dileklerle,

İçtenlikle sizin
Bertrand Russell

BERTRAND RUSSELL (NOBEL-1950)

Çağımızın önde gelen filozofu, sosyologu ve matematikçisi. Soylu bir İngiliz aileden gelen Russell 1872'de doğdu. Cambridge'de okudu. Aynı okula öğretim görevlisi oldu. Barışçı görüşlerinden ötürü 1916'da bu görevden ayrıldı. Diplomatlık yaptı. Sovyetler Birliği'ne, Çin'e ve Amerika'ya gitti. Barışçı görüşlerinden dolayı 1918'de altı ay hapiste yattı. *"Matematik Felsefesine Giriş"* adlı yapıtını hapishanede yazdı. Genel felsefesi, mantıkçı felsefedir. Lojistiğin kurucusudur. Russell'a göre gerçek: "inanılan nesnelerin kendisidir." Çağımızın huzursuzluğunu filozofça bir seziyle çok önceden gördü. Silahsızlanmayı savunduğu için 1961'de bir kez daha tutuklandı. Atom enerjisinin askeri amaçlarla kullanılmasına karşı çıktı. 1967 Mayıs'ında J.P. Sartre'ın başkanlık ettiği "Vietnam Savaş Suçlularına Karşı Uluslararası Mahkeme" (Russell Mahkemesi) adlı toplantıya öncülük etti. 1950 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldı.

Önemli yapıtlarından bazıları: *"Matematiğin İlkeleri", "Felsefe Meseleleri", "Dış Dünya Görüşümüz", "Özgürlük Yolları", "Matematik Felsefesine Giriş", "Felsefenin Anahtarı", "Evlilik ve Ahlak", "Eğitim ve Sosyal Düzen", "Batı Felsefesi Tarihi".*

B. Russell ardında çağımıza damgasını vuran, onurlu bir yaşam örneği bırakarak 1970'de öldü.